

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: Andries de Jong / Theologische Universiteit Apeldoorn

"ALL OF ONE BEING"

Een onderzoek naar de betekenis van de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan voor jongvolwassenen

Andries de Jong

Studentnummer: 1066

Masterthesis Herbronning Gereformeerde Theologie

Begeleider: Dr. Jan van 't Spijker

Datum: 14 augustus 2023

Afbeelding voorblad: Andries de Jong, Jongvolwassenen uit de bijbel, moderne interpretatie + de deelnemers van de focusgroep. Met behulp van AI. (Dream by Wombo, 2023). (<https://dream.ai/>)

Titelverklaring: "I find it hard to separate the Jesus who appears after the resurrection from the man who appears before; they seem to me to be all of one being." (Alice in Sally Rooney, *Beautiful World*, 2022, p. 185-186). Het gaat hier om de eenheid van het leven van Jezus van voor en na de opstanding. Dat past bij de theologie van O'Donovan, omdat hij zegt dat het leven voor en na de opstanding van dezelfde orde is. Het citaat in de titel wordt in de roman uitgesproken door een jongvolwassene. Die eenheid en authenticiteit in het leven is ook belangrijk voor mensen van deze leeftijd.

Voor de Nederlandse bijbelverwijzingen is gebruik gemaakt van de NBV21.

augustus 2023

Theologische Universiteit Apeldoorn

Andries de Jong, student nr. 1066

Masterscriptie Herbronning Gereformeerde Theologie

Voorwoord

Ik ben op zoek naar de graal. In de afgelopen jaren heb ik ontdekt dat er een rode draad in mijn denken is. In mijn zoektocht ontdek ik dat er een terughoudendheid heerst om mijn stem te laten horen en ontdek ik dat ik het verlangen heb om een plek in te nemen, een verlangen om van betekenis te zijn. Hierin ben ik niet alleen, maar ben ik ook zeker een kind van mijn tijd. En toch, in dit alles raak ik er steeds meer van overtuigd dat, hoe onwaarschijnlijk het in zekere zin ook kan klinken, ik niet steeds op zoek moet gaan naar wat en waar die plek is, maar dat God mij de plek waar ik ben heeft gegeven en dat hij me daar hebben wil.

Wat is die graal dan? Die graal is niet de beker waaruit Jezus en de discipelen bij het laatste avondmaal gedronken hebben. Het is niet de schaal waarin het bloed van Jezus opgevangen is toen hij aan het kruis hing. De graal waar ik het over heb, is het antwoord op de zoektocht naar 'agency'. We hoeven gelukkig niet queeste na queeste uit te voeren om vervolgens waardig bevonden te worden om de graal te vinden. We hoeven niet rond te dolen zoals Percival. We hoeven niet perfect te zijn zoals Galahad. De graal wordt ons aangereikt door de opstanding van Jezus. Tot zover de vergelijking met de graal.

Voor u ligt mijn masterscriptie "All of One Being". Hierin komt alles samen waarmee ik me in m'n master Herbronning Gereformeerde Theologie heb bezig gehouden. Wat zegt het christelijke geloof precies over wie wij zijn en hoe wij in het leven moeten staan. Een deel van het antwoord kunt u in deze scriptie vinden.

Dan wil ik als laatste, kort, ook een persoonlijk antwoord geven op de hoofdvraag. Wat heeft de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan mij te bieden? Een kritische noot op hoe het geloof vaak beleefd wordt, een realistische blik op de werkelijkheid, een praktische betekenis van de opstanding, liefde voor het leven en nog veel meer ontzag voor Gods grootheid.

Ik ben heel veel mensen dankbaar. Ik ben God dankbaar.

Andries de Jong

Apeldoorn, 4 augustus 2023

Inhoudsopgave

H1. Introductie	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Probleemstelling.....	7
1.3 Vraagstelling	8
1.4 Relevantie.....	8
1.5 O'Donovan.....	9
1.6 Opzet	10
Deel I.....	12
H2. De betekenis van de opstanding voor de wereld	12
2.1 Inleiding	12
2.1.1 Geschapen orde.....	13
2.1.2 De natuur ontwricht	15
2.1.3 Gods weg met de mens	16
2.2 Het verhaal van de verlossing	17
2.2.1 Inleiding	17
2.2.2 De rechtvaardiging van de schepping	18
2.2.3 Het centrum van de geschiedenis	19
2.2.5 Openbaring.....	21
2.3 Conclusie	22
H3. De betekenis van de opstanding voor de <i>moral agent</i>	24
3.1 Inleiding	24
3.2 Onze plek in het verhaal van de verlossing	24
3.2.1 Inleiding	24
3.2.2 De verantwoordelijkheid van de moral agent.....	25
3.2.3 Betekenis van het handelen van de agent	26
3.2.4 Leven vanuit de opstanding	28
3.2.5 Handelen vanuit de liefde	31
3.3 Conclusie	33
H4. Deelconclusie deel I	36
Interlude: Leven vanuit de opstanding	43
Deel II.....	47
H5. In gesprek met de jongvolwassenen over de opstanding	47
5.1 Inleiding	47
5.1.1 Methodologie	47

5.1.2 Over de jongvolwassenen	48
5.1.3 De jongvolwassenen zelf over hun jongvolwassen-zijn	52
5.2 De betekenis van de opstanding voor de jongvolwassene	53
5.2.1 Inleiding	53
5.2.2 De jongvolwassenen over de opstanding van Jezus.....	53
5.3 Jongvolwassenen en het leven vanuit de opstanding.....	54
5.3.1. Inleiding	54
5.3.2 De betekenis van de opstanding voor het leven van de jongvolwassenen	55
5.4 Evaluatie en samenvatting	59
H6. De betekenis van opstanding voor het leven van de jongvolwassene	62
6.1 Inleiding	62
6.1.2 De jongvolwassenen en de opstanding.....	62
6.2 De betekenis van de opstanding voor nu.....	63
6.2.1 Inleiding	63
6.2.2 De opstanding en de ontdekking van betekenis	63
6.2.3 De opstanding en verantwoordelijkheid	64
6.2.4 De opstanding en het einde van de dood	65
6.3 Conclusie	66
H7. Deelconclusie deel II	67
H8. Conclusie	69
8.1 Synthese	69
8.2 Beantwoording hoofdvraag.....	72
8.3 Aanbevelingen.....	72
Literatuurlijst	74
Bijlagen	75
Bijlage 1: Informed consent formulier van de TUA.....	75
Bijlage 2: Leidraad focusgroep	77
Bijlage 3 Analyse focusgroep.....	78

H1. Introductie

1.1 Inleiding

‘Prachtige wereld, waar ben je?’ Het is het verlangen dat de wereld betekenis heeft en het is de titel van het boek van Sally Rooney dat in 2021 verschenen is. Het boek gaat over jongvolwassen vrienden die, zoals alle mensen, op de een of andere manier worstelen met het leven. Dit gaat niet op heel dramatische wijze, maar door gewoon na te denken over wat voor betekenis hun levens nou hebben. De vriendinnen Alice en Eileen zijn seculiere agnosten, als ik ze zo noemen mag, maar ontdekken schoonheid in Jezus, zelfs liefde. Ze geloven niet in hem, maar toch worden ze door hem geraakt. Een passage uit het boek wil ik erbij halen, omdat het naar mijn idee een tekenend voorbeeld is hoe er gekeken wordt naar ons “zelf”.

Nadat Alice beschreven heeft dat alles aan het leven van Jezus haar ‘roert’, ontdekt ze dat voor haar Jezus na de opstanding helemaal dezelfde persoon is als voor de opstanding: “All of one being.” Ze houdt meer van hem dan van alle (andere) fictieve personages. Ze wordt door hem geraakt, meer niet, beweert ze. Als ze dan naar haarzelf kijkt, ziet ze dat haar bestaan, in vergelijking met dat van Jezus, onbeduidend en oppervlakkig is. Ze ontdekt dat zij product is van de cultuur.¹

Is dit wat het verhaal van het leven en de opstanding van Jezus met ons doet? Laat de opstanding zien dat het bestaan oppervlakkig is? Het is maar een voorbeeld, maar het is wel iets wat het verhaal van Jezus bij mensen doet. Alice heeft het hier over haar eigen bestaan in het licht van Jezus’ leven en opstanding. Dat doe ik ook in deze scriptie. Wat zegt de opstanding van Jezus over ons, onze betekenis en onze verantwoordelijkheid?

Dit is een vraag over onze ‘agency’ (zie p. 12-13). Deze term komt niet zomaar uit de lucht vallen, maar neem ik over van Oliver O’Donovan. Het heeft te maken met de hoofdvraag die ik stel (daarover later meer). Agency gaat over de vraag: op welke grond heb ik de autoriteit om als handelend subject mijn plaats in te nemen in de wereld?² Naar mijn idee is dit de onderliggende vraag van heel veel zingevingsvragen die worden gesteld: Wat moet ik doen? Ben ik wel goed genoeg? Doe ik wel goed genoeg? Waarvoor doe ik het? Waar gaat dit heen? Wat is het nut van wat ik doe? Dit zijn vragen waar veel jonge mensen mee te maken hebben, maar waar moeten zij dit antwoord dan zoeken? Verwachten ze dat de kerk het hier over heeft?

¹ Rooney, Sally, *Prachtige wereld, waar ben je?* (Amsterdam: Ambo/Anthos, 2021), 183-185

² O’Donovan, *Resurrection and Moral Order: An Outline for Evangelical Ethics*. (Leicester: APOLLOS, 1994)., 22-26

Hoe weet de mens wat de bedoeling van zijn leven is? Waar kan hij terecht met deze vragen? Aan alle kanten wordt zijn aandacht getrokken door tegenstrijdige geluiden vanuit bijvoorbeeld de (sociale) media die hem vertellen wat hij moet doen. Zijn familie, vrienden en collega's geloven niet meer vanzelfsprekend hetzelfde. Er komen veel verschillende stemmen op hem af. De mens wordt overspoeld met informatie, gedachtes en meningen van alle kanten, maar waar kan hij een betrouwbaar antwoord vinden op deze vragen? Bestaat er überhaupt wel een antwoord?

1.2 Probleemstelling

Steeds minder jongvolwassenen worden bereikt door het evangelie. Het wordt steeds minder vanzelfsprekend om naar de kerk te gaan. Ook voor hen die geregeld in de kerk komen, wordt het steeds moeilijker om een plek te vinden in de kerk en de wereld. Hoe moeten zij hun plek bepalen in een samenleving waar meerdere godsdiensten naast elkaar staan en waar binnen het christendom ook zo veel verschillen zijn? En inderdaad, ik heb het over hun eigen plek bepalen in kerk en maatschappij, want "godsdienstige oriëntaties worden steeds minder bepaald door de kerken of godsdienstige instituties."³ Om dan nog maar te zwijgen over het steeds meer in aanraking komen met andere meningen, culturen en geloofsopvattingen. Dit is de laatste jaren alleen maar toegenomen. Door de normalisering van sociale media wordt de gemiddelde persoon in de 21ste eeuw steeds vaker en makkelijker geconfronteerd met andere zienswijzen.⁴

Steeds minder mensen worden bereikt door het evangelie, terwijl het leven nu juist een grotere zoektocht is geworden. Het postmodernisme stelt eisen aan deze zoektocht. Er is geen bepaalde traditie die je volgt, je bent zelf verantwoordelijk voor je eigen leven. Daarnaast moet er gekozen worden tussen een groot aanbod van godsdiensten en overtuigingen. Je moet je oriënteren. En je moet ook blijven zoeken. In het postmodernisme is de zoektocht naar een overtuigend geloof een levenslang project geworden.⁵

Welke betekenis kan de kerk voor deze jongvolwassenen hebben in deze zoektocht? Dit is een van de achterliggende vragen, en in de aanbevelingen zal ik er op terugkomen. Er komen steeds minder jongvolwassenen in de kerk, en dat is niet alleen omdat ze van het geloof afgestapt zijn. De kerk wordt vaak niet als relevant door hen beschouwd.⁶ De kerk is niet meer nodig, vinden zij. Mijn vraag is niet:

³ Schweitzer, Friedrich, *Het leven is niet meer als vroeger: De postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*. (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006), 30

⁴ Perrin, Ruth H., *Changing Shape: The Faith Lives of Millennials*. (London: SCM Press, 2020), 7

⁵ Schweitzer, *Levensloop*, 34

⁶ Het aantal jongvolwassenen dat actief is binnen de kerken is over het algemeen laag. Dit heeft verschillende redenen. Wat uiteindelijk duidelijk mag zijn, is dat voor veel van de jongvolwassenen die niet naar de kerk gaan het ook niet de moeite is om te gaan. Hieruit concludeer ik dat ze het als niet relevant genoeg beschouwen. In een aantal gesprekken die ik heb gehad is dit ook naar boven gekomen. Voorbeelden die ik gehoord heb, is dat iemand

hoe kan de kerk weer relevant voor ze worden? Mijn focus ligt in de boodschap van het evangelie. Wat is er zo belangrijk aan het evangelie dat ook de jongvolwassenen dit moeten horen?

Waarom ik die jongvolwassenen voor ogen heb, is omdat zij bezig zijn met het zelfstandig zoeken naar een plek in een wereld waarin niks vanzelfsprekend mag zijn.⁷ De samenleving stelt eisen aan de levens van jongvolwassenen. Ze moeten hun leven blijven vormgeven en ze moeten blijven zoeken naar wat het beste voor hen is. Je kan er niet van uit gaan dat wat jij ontdekt hebt, beter is dan dat van de ander. Je moet blijven zoeken, maar naar welke stemmen moet je luisteren? Welke stemmen zijn betrouwbaar?

Oliver O'Donovan wijst naar de opstanding. De opstanding is het centrum van het evangelie en het leven, zegt hij. Wij leven omdat Christus leeft. De zoektocht naar betekenis moet daar beginnen. De zoektocht naar welke plek je hebt in de samenleving, moet gevonden worden in de opstanding. O'Donovan weet dat heel fijn aan te kaarten.

1.3 Vraagstelling

Wat heeft de opstandingsethiek van O'Donovan te bieden voor jongvolwassenen in onze tijd, die op zoek zijn naar betekenis in het leven? Want het mag duidelijk zijn dat elk leven betekenis heeft, omdat God de mens liefheeft. Welke betekenis heeft de opstanding van Christus voor het leven van de jongvolwassene en wat kan de opstandingstheologie van O'Donovan hieraan bijdragen?

1.4 Relevantie

Met dit onderzoek wordt er gekeken wat de 'formal theology' van Oliver O'Donovan over de opstanding van Christus doet met de 'operant theology' van jongvolwassenen.⁸ Mijns inziens is dat belangrijk, omdat O'Donovans theologie en ethiek van de opstanding veel betekenis kan hebben voor jongvolwassenen.

Oliver O'Donovan laat zien dat de werkelijkheid door en door bepaald is door de opstanding van Christus. De opstanding van Christus heeft niet alleen een geestelijke betekenis, maar ook een praktische. Het gaat hem net zozeer om wat de betekenis is van de opstanding voor de *agent*, als ook wat is de betekenis van de *agent* door de opstanding? De opstanding is een stuk existentiëler. Mijn

liever thuis luistert naar andere diensten, of dat iemand er meer aan heeft (niet in de minste plaats als het gaat om het geloofsleven) om een rondje te lopen of te fietsen, dan naar de kerk te gaan.

⁷ Mijn definitie van jongvolwassenen wordt gegeven in deel II

⁸ *Formal theology* is de theologie van de academie. De *operant theology* is de theologie die uitgedragen wordt in de praktijk. Cf. the four voices in: Cameron, Helen e.a., *Talking About God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*. (London: SCM Press, 2010), 54-55

leven heeft betekenis, want Christus is opgestaan. Het heeft invloed op hoe ik mijzelf zie, hoe ik de wereld zie, en hoe ik mijzelf in de wereld zie.

Daarnaast probeer ik met dit onderzoek in deel I de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan inzichtelijk te maken. Zijn theologie wordt geregeld als moeilijk toegankelijk beschouwd.⁹ Deel I van het onderzoek is mijn poging om deze theologie toegankelijker te maken. O'Donovan schrijft al heel wat jaren en in zijn boeken bouwt hij voort op wat hij eerder geschreven heeft, zonder dat hij dat altijd expliciet maakt. Om te begrijpen wat hij bedoelt, moet je meerdere boeken van hem gelezen hebben. Ik hoop dat ik met dit onderzoek de belangrijkste elementen van de opstandingsethiek van O'Donovan op een logische en duidelijke manier kan weergeven.

De keuze om met jongvolwassenen in gesprek te gaan, is als eerste omdat je niet over de *agency* van de jongvolwassenen kan praten zonder mét de jongvolwassene te spreken. Het is heel goed, en niet in de laatste plaats voor de kerken, om te weten wat de jongvolwassene drijft. Hoe beleven zij hun geloof en hoe beleven zij deze wereld.¹⁰ Wil je het evangelie aan jongvolwassenen uitleggen, dan heb je het ook over de betekenis van de opstanding voor de levens van jongvolwassenen. In dit onderzoek probeer ik ook hierop in te gaan. Voor dit gedeelte van het onderzoek heb ik een tekst naar aanleiding van de conclusie van deel I geschreven (zie de interlude). Naar aanleiding van deze tekst hebben we een gesprek met elkaar gehad en ben ik op zoek gegaan naar wat er gebeurt in de bespreking. Wat doet deze opstandingsethiek met jongvolwassenen?

1.5 O'Donovan

Oliver O'Donovan (geboren in 1945) is een anglicaanse emeritus-hoogleraar christelijke ethiek en praktische theologie uit Groot-Brittannië. Hij heeft gedoceerd aan de universiteiten in Oxford, Toronto en Edinburgh. Zijn theologie wordt omschreven als een weloverwogen en niet pessimistisch realisme,¹¹ en het staat in het teken van kritische ontmoeting met de laat-moderne tijd. In plaats van dat O'Donovan zich er geheel tegen verzet, neemt hij deze tijd voor wat die is, namelijk een ander moment in de geschiedenis van Gods voorzienigheid in de door God gerechtvaardigde schepping. Zijn focus is niet gericht op de terugkeer naar Eden, maar gericht op de nieuwe hemel en aarde.¹² Hij probeert teleologie en eschatologie naast elkaar te houden. De plaats van de eschatologie in de fundamenten van morele theologie is een gebied van spanning over de heel wijde van O'Donovans

⁹ Tranter, Samuel, *Oliver O'Donovan's Moral Theology: Tensions and Triumphs*. (London: T&T Clark, 2022), 10-11

¹⁰ Ik houd er rekening mee dat ikzelf ook behoor tot deze leeftijdscategorie.

¹¹ Gregory, Eric, 'The Boldness of Analogy', in: Song, Robert, *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015), 73

¹² Waters, Brent, 'Communication', in: Song, Robert, *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015), 143-144

werken.¹³ O'Donovan heeft veel geschreven over Augustinus, politiek en ethiek. Zijn werk wordt als moeilijk te begrijpen beschouwd, maar ook verrijkend en uitdagend.¹⁴ Het gaat O'Donovan niet zozeer om nieuwe informatie in zijn schrijven, maar hij probeert mensen op een andere manier van denken te zetten.¹⁵

1.6 Opzet

Het onderzoek zal bestaan uit twee delen. In het eerste deel wordt gezocht naar de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan, en dan specifiek gericht op de *agency* van de mens. In het tweede gedeelte gaan we in gesprek met de *agent*, in het geval van dit onderzoek: de jongvolwassene. Hierin wordt er gezocht naar wat de opstandingsethiek van O'Donovan doet met deze mensen. We kunnen niet over de *agent* praten zonder ook mét hen te praten.

Voor de literatuurstudie heb ik onderzocht hoe O'Donovans ethiek in direct verband staat met de opstanding. De focus van de studie was de vraag welke plek de opstanding heeft voor het leven van de *moral agent*. Hiervoor onderzocht ik *Resurrection and Moral Order* (1987, versie 1994 hierna: *RMO*), voornamelijk het eerste deel van dit boek, en zijn pastoralere boeken, die hij zelf ook wel 'Pentacost and Moral Agency' noemt, om te laten zien dat ze met elkaar verbonden zijn.¹⁶ De pastoralere boeken zijn zijn trilogie '*Ethics as theology: Self, World and Time* (2013 hierna: *SWT*); *Finding and Seeking* (2014 hierna: *FS*); *Entering Into Rest* (2017 hierna: *ER*). De latere boeken geven een nieuwe kijk op de fundamenteën van morele theologie die O'Donovan in *RMO* eerder al heeft geformuleerd.¹⁷ Daarnaast werden er ook enkele artikelen gebruikt, die nog het een en ander aan te vullen hadden betreft het onderwerp. De bedoeling was om een duidelijk beeld te krijgen van de betekenis van de opstanding in de ethiek van O'Donovan. Van daaruit ben ik verder gegaan op zoek naar de betekenis van de opstanding voor de levens van de jongvolwassenen.

Aanvankelijk had ik het idee om een algemeen overzicht te maken van O'Donovans ethiek, maar daar ben ik van afgeweken. Hier en daar heb ik in de kantlijn enkele verduidelijkingen ingevoegd, die niet direct met het onderwerp te maken hebben, of die de tekst zouden onderbreken, in de kantlijnen ingevoegd. De secundaire literatuur is gebruikt om inzicht te krijgen in de receptie van het werk van O'Donovan.

¹³ Tranter, *O'Donovan's Moral Theology*, 2

¹⁴ Williams, Rowan, 'Foreword', in: Song, Robert, *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015), viii

¹⁵ Tranter, *O'Donovan's*, 11

¹⁶ O'Donovan, Oliver, *Self, World and Time: Ethics as Theology vol. 1*. (Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2013), xii

¹⁷ Tranter, *O'Donovan's*, 192-193

Hoofdstukken 2 en 3 gaan over de betekenis van de opstanding voor de *agent* met betrekking tot de werkelijkheid van het object en de werkelijkheid van het subject. De betekenis van de opstanding voor de objectieve werkelijkheid moeten we eerst helder hebben voor we erachter kunnen komen wat de betekenis van de opstanding is voor het *subject*. Hoofdstuk 4 vormt een voorlopig conclusiehoofdstuk.

Het tweede gedeelte van het onderzoek is een kwalitatief en exploratief onderzoek. Hiervoor heb ik de vorm van een focusgroep gekozen en ben ik in gesprek gegaan met enkele jongvolwassenen. Het plan was om met deze jongvolwassenen te spreken over de fundamentele betekenis van de opstanding voor het geleefde leven. Dit hebben we gedaan door onder andere een stuk tekst te lezen, die ik geschreven heb naar aanleiding van de conclusie van deel I (zie pagina 46). Deze tekst bevat de belangrijkste elementen van de conclusie en is toegankelijk gemaakt voor de deelnemers. Met het gesprek wilde ik kijken of deel I aansluiting vindt. Daarnaast ben ik op zoek gegaan naar verdieping en aanvulling op dit onderwerp.

Voor de focusgroep ben ik in gesprek gegaan met zes jongvolwassenen van de leeftijd 22-31 (de uitleg voor deze keuze kunt u vinden aan het begin in hoofdstuk 5). Zoals zal blijken, is de ene jongvolwassene de andere niet, daarom is er een verdeling gemaakt om het enigszins representatief te maken. Een-derde van de deelnemers heeft de leeftijd van 22-26 jaar, een-derde 27 jaar en een-derde 28-31 jaar. Daarnaast heb ik een gelijke verdeling geprobeerd te maken tussen man en vrouw. Dat is enigszins gelukt. De groep bestaat uit vier vrouwen en twee mannen. Ook betreft opleiding heb ik rekening gehouden met de participanten. De groep bestaat uit een orthopedagoog, docenten op de middelbare school en de basisschool, een ICT'er en een student theologie. De deelnemers hebben enige affiniteit met het onderwerp en zijn allen betrokken bij een orthodox gereformeerde kerk (NGK, CGK of PKN-gereformeerde bond).

In hoofdstuk 5 wordt als eerste de methodologie van het kwalitatief onderzoek weergegeven. Daarna wordt er een algemeen beeld geschetst over jongvolwassenen. Vervolgens wordt het verslag van het gesprek met de zes jongvolwassenen weergegeven. Hoofdstuk 6 zal mijn verwerking zijn van het gesprek. Daarin probeer ik de *operant theology* van deze jongvolwassenen naar boven te halen. Hoofdstuk 7 is de conclusie die getrokken wordt naar aanleiding van deel I. Hoofdstuk 8 zal de conclusie van het onderzoek zijn. Daarin zijn de analyse en aanbevelingen in verwerkt.

Deel I

H2. De betekenis van de opstanding voor de wereld

2.1 Inleiding

Wat betekent de opstanding voor het leven van de mens? Deze vraag zal in dit en de volgende hoofdstukken in deel I beantwoord worden, aan de hand van de theologie van Oliver O'Donovan.

Voordat we willen weten wat de betekenis van de opstanding van Christus is voor de mens, moeten we weten wat de opstanding betekent voor de wereld zoals die in werkelijkheid is. Wij zijn mensen die leven in deze wereld, op dit moment en in deze tijd. O'Donovan noemt de wereld die wij waarnemen "onze wereld". Dat is de wereld waarin wij leven en onze invloed uitoefenen, maar ook waarin de wereld zijn invloed op ons uitoefent. We gaan naar de kerk en we zijn betrokken op de politiek. We vormen hier onze meningen en ideeën. We komen hier in aanraking met anderen.

De wereld zoals wij die beleven, wordt bepaald door de wereld die onze ervaringen overstijgt. Wij zien maar een klein deel van wat ze in werkelijkheid is, en daartoe moeten wij ons ook verhouden. De objectieve werkelijkheid is niet hoe wij de werkelijkheid beleven. Het staat los van ons denken en onze opvattingen. Deze objectieve werkelijkheid is de wereld die schepping is van God en object van de redding.

Het is de objectieve werkelijkheid waartoe wij ons moeten verhouden als het gaat om onze morele overwegingen,¹⁸ want de manier waarop de wereld is, bepaalt hoe wij ons moeten gedragen.¹⁹ Als wij als morele wezens willen handelen, dan moeten we begaan zijn en meegaan met de werkelijkheid die ons eigen ervaringen overstijgt.²⁰ "Mijn wereld" is geankerd in deze objectieve werkelijkheid.²¹

Moral Agency (1)

Als we het in de theologie over *human agency* hebben, dan spreken we over welke vrijheid de mens heeft om zelf te kunnen beslissen hoe hij handelt. *Human agency* staat tegenover '*divine agency*', de *agency* van God. (Barclay, John M. 'Introduction' in: Barclay, John M. G. and Gathercole, Simon (red.), *Divine and Human Agency in Paul and His Cultural Environment*. (London: T&T Clark, 2008), 5-6; 1) *Agency* is het uitoefenen van vrijheid. (O'Donovan, *FS*, 13) Wanneer de mens geen enkele vrijheid heeft, kan hijzelf in zekere zin geen *handelend subject* zijn. Zijn handelen is dan slechts een instrumenteel handelen in

¹⁸ O'Donovan, *SWT*, 10

¹⁹ O'Donovan, *RMO*, 17

²⁰ O'Donovan, *SWT*, 10

²¹ O'Donovan, *SWT*, 10

opdracht van-, of re-actionair tegenover, de ander of de omstandigheden. De *'agent-self'* wordt onderdrukt door andere machten en gereduceerd tot een passief-reactief wezen. (FS, 8) Hij is dan nog wel in staat om dingen te doen, maar niet in staat om na te denken over wat hij moet doen, dat is: hoe hij moet handelen. De *human agent* is de *'moral agent'*. Mensen hebben het 'doen' gemeen met de dieren (vogels bouwen nesten, zoogdieren zoeken eten), maar het nadenken over hun doen, naderhand maar ook vooraf, is eigen aan de *moral agent*. (O'Donovan, SWT, 3) Om onszelf te kennen als *agents*, moeten we weten dat we geroepen zijn om beslissingen te maken over onszelf. We ontdekken de wereld zoals hij is, en er worden ons allemaal mogelijkheden toegeworpen. Als wij onszelf ontdekken als verantwoordelijk, dan weten we dat antwoorden van ons verwacht worden, antwoorden die over deze mogelijkheden, uitdagingen en kansen gaan. Ons leven zal uiteindelijk goed geleefd worden of verspild (FS, 13).

Vogels bouwen nesten, omdat de lente er aan komt en het hun ingegeven is om in deze tijd hun nesten te bouwen. De wolf jaagt op een schaap, omdat hij honger heeft en dit is hoe wolven het doen. De mens daarentegen heeft vrijheid om te bepalen hoe hij zijn leven in wil richten. Deels wordt het bepaald door biologie, afkomst, culturele en sociale omgeving, maar in dit alles maakt hij zijn keuzes en bepaalt hijzelf welke weg hij in moet slaan.

De zoektocht naar een betekenisvolle plek in de wereld is een zoektocht naar *agency*. Het vertrekpunt van de *agency* van de mens ligt volgens O'Donovan bij de opstanding van Christus. Wij leven omdat Christus leeft. Door de opstanding van Christus is volgens O'Donovan de *'renewed moral agent'* iemand die door de Heilige Geest de autoriteit van Christus heeft gekregen om beslissingen te nemen over, en op grond van de liefde, hoe hij deelneemt aan de scheppingsorde op de plek die hem gegeven is in Gods *'vindicated created order'*. (O'Donovan, RMO, 24)

2.1.1 Geschapen orde

God heeft de wereld als een eenheid geschapen. De schepping vormt een geheel en dus kunnen wij spreken van een geschapen orde. We spreken van God als Schepper, en alles wat geschapen is, is schepsel van God. We verhouden ons tot de dingen als medeschepselen, en tot God als onze Schepper. Dit is hoe de dingen zijn, het gaat hier om de objectieve werkelijkheid. De objectieve werkelijkheid is de schepping die in haar bestaan wijst naar God als haar Schepper. God heeft alles zijn plek gegeven. Alles heeft zijn plek, en alles hoort bij elkaar.²² Melk is bijvoorbeeld geordend om als voedsel te dienen voor het kind. Een hert bestaat als soort naast een zwijn.

God heeft alles met een bedoeling geschapen, zegt O'Donovan. De schepping bestaat niet uit onafhankelijke onderdelen, maar vormt een geheel. Alles wat er is, heeft zijn waarde omdat God het

²² O'Donovan, RMO, 31-32

goed vond dat het er zou zijn. Deze waarde is niet veranderd in de geschiedenis.²³ We kunnen dus niet zeggen dat iets of iemand waardeloos of betekenisloos is. Hoe kunnen we weten wat de waarde van een schepsel is? Willen we weten wat iets is, dan moeten we weten wat voor soort iets het is. Als we weten wat het is, weten we welke plek het heeft in het geheel. Dan weten we waarvoor het is.²⁴ Voedsel komt tot zijn bestemming als het een dier voedt. Een dier komt tot zijn bestemming als het ruimte krijgt om te leven. Een zaad komt tot zijn bestemming als er nieuw leven uit voortkomt. Als we weten wat de betekenis is van iets, dan is het onze taak om de dingen ook op die manier te behandelen. Wij moeten nadenken hoe wij met de dingen omgaan.²⁵ Maar welke plek heeft de mens in dit geheel?

Kijken we naar de betekenis van de mens, dan kijken we naar de plek die de mens heeft in het geheel van de schepping.²⁶ Welke betekenis heeft de mens in relatie tot de andere mens en andere schepselen? Hiervoor kijken we naar Psalm 8, waar het over de mens gaat.

“The eighth Psalm shows him set within an order which he did not make, joyfully accepting his privileged place within it. He has been set over all the works of God’s hand, and is ‘lacking a very little of God.’”²⁷

Alle schepselen zijn geroepen om God te dienen, ieder op zijn eigen wijze. De mens heeft als hoofd van de schepping een bijzondere plaats gekregen. Dat hij hoofd is, betekent niet dat hij de plek van God in mag nemen, want God alleen is de schepper van de wereld. De mens dient God door als heer van de schepping zijn medeschepselen te helpen hun plek in te nemen en tot hun bestemming te komen. Hij ondersteunt ze zodat ze kunnen zijn wat ze moeten zijn in zichzelf, voor anderen en voor God.²⁸

Daarnaast heeft de mens nog een speciale taak gekregen die deze taak aanvult. De bedoeling van de mens is dat hij tot bloei komt door de dingen te kennen naar wat ze zijn. Hij interpreteert de wereld zoals die is en drukt zich rationeel uit: de lofzang die in heel de schepping klinkt, vat hij in woorden.²⁹ Deze lofzang is echter verstomd door de val van Adam, en de goede orde van de schepping wordt bedreigd door de zonde.

²³ O’Donovan, ‘The Natural Ethic’ in: Wright, David E., *Essays in Evangelical Ethics* (Exeter: Pater Noster Press, 1979), 23; The Natural Ethic zal hierna afgekort worden met *NE*.

²⁴ O’Donovan, *NE*, 23

²⁵ O’Donovan, *NE*, 23

²⁶ O’Donovan, *RMO*, 37-38

²⁷ O’Donovan, *RMO*, 38

²⁸ O’Donovan, *RMO*, 38

²⁹ O’Donovan, *RMO*, 38

2.1.2 De natuur ontwricht

Door de zondeval weet de mens niet meer wat zijn plek is in de wereld. Hij komt in opstand tegen de orde van de schepping, door tegen Gods bedoeling voor hem in te handelen. Daarnaast is de mens door zijn val niet meer in staat om de wereld te kennen zoals die in werkelijkheid is, zegt O'Donovan.³⁰ Maar de mens blijft wel door en door mens, ook al is hij in zonde gevallen. Hoewel hij niet meer weet hoe hij moet zijn, heeft hij de opdracht van God gekregen om de wereld te kennen en na te denken over zijn handelen. Hij is nog steeds *agent*. Dat is nu juist de tragedie: de mens is geroepen om te kennen, maar zijn kennis komt niet meer overeen met de waarheid. Zijn kennen is gecorrumpeerd. De mens is geroepen om de waarheid te kennen en daarnaar te leven, alle andere schepselen hebben deze gaven niet ontvangen. De mens kan de waarheid echter niet meer kennen, en dus er ook niet meer naar leven. Daarom raken mensen vast in een zelfbedachte "waarheid" en kunnen juist zij vervallen tot afgoderij.³¹

De mens is niet meer in staat om de geschapen orde te kennen. Hij kent de wereld niet meer als schepping, en dat zorgt ervoor dat hij die orde niet kan kennen en er geen betekenis meer uit kan halen. In plaats daarvan zoekt hij orde en betekenis in de ontwikkeling van de geschiedenis, het historisch proces.³² Oliver O'Donovan heeft het hier over proces in tegenstelling tot historie. Een proces is geen verhaal, maar zijn losstaande vertellingen die uiteindelijk niets met elkaar te maken hebben. Er is geen vaststaande orde en er is geen doel waar het proces naar leidt.³³ Wil men betekenis zoeken, dan kan de mens dus niet naar de oorsprong van de wereld of naar het uiteindelijke doel van de geschiedenis kijken. De mens kan de wereld namelijk niet zien zoals God haar ziet. De mens staat in de wereld zelf en kan haar alleen begrijpen binnen de grenzen waartoe hij zich verhoudt.³⁴ Het enige wat hij kan zien is de geschiedenis zelf en de ontwikkeling die men erin zoekt. Zo is de geschiedenis een gietvorm geworden voor betekenis en bedoelingen.³⁵ De betekenis en de bedoeling van de dingen worden dus door de mens gevormd ten dienste van zijn kijk op het historisch proces. Omdat het de mens is die de betekenis van de geschiedenis en de dingen bepaalt, is de wereld een menselijk kunstwerk geworden.³⁶

De mens neemt de geschiedenis als uitgangspunt om de betekenis en bedoeling van alles te ontdekken. Dat leidt er noodzakelijkerwijs toe dat hij de dingen verkeerd zal zien. Wanneer de

³⁰ O'Donovan, *RMO*, 19

³¹ O'Donovan, *RMO*, 82

³² O'Donovan, *RMO*, 59; Cf. O'Donovan, *NE*, 22

³³ O'Donovan, *RMO*, 60

³⁴ O'Donovan, *RMO*, 49

³⁵ O'Donovan, *RMO*, 60; Cf., 45

³⁶ O'Donovan, *RMO*, 68

geschiedenis laat zien wat de betekenis is van alles, dan geven we toe dat de dingen van oorsprong geen betekenis hebben. De betekenis van alles is dan afhankelijk van hoe wij de geschiedenis interpreteren. Zo wordt betekenis gegeven door de mens. De mens bepaalt dus de waarde van alles, in eigen belang. Uiteindelijk onderwerpt de mens de wereld aan zichzelf.³⁷

De mens is niet in staat om verder dan zijn eigen blikveld te kijken. Heel zijn denken wordt overschaduwd door de dood, die alle bedoelingen vernietigen wil.³⁸ Elke stap wordt achtervolgd door het beperkte stukje tijd dat hij heeft op deze wereld, dat uiteindelijk maar een klein stukje is op de wereldgeschiedenis.³⁹ De mens denkt vrij te zijn, maar wordt onderdrukt door machten die groter zijn dan hij. Hij wordt gereduceerd tot een passief-reactief wezen.⁴⁰ Dit is de werkelijkheid van de gevallen wereld.

Maar de opstand van de mens heeft de natuurlijke orde niet kunnen vernietigen. Dit weten we alleen maar op basis van Gods openbaring in de opstanding van Christus.⁴¹ De openbaring van God is het antwoord op de blindheid van de mens. De wereld heeft altijd betekenis gehad en de openbaring van God maakt dat duidelijk. We spreken van een verstoorde en verwarde natuur, maar dat laat zien dat de wereld intrinsiek een orde heeft, vol met betekenis.⁴² De onkunde van de mens om zijn taak, die hij heeft gekregen vanuit de orde, uit te kunnen voeren, is een gevolg van de zonde, en een oordeel van God. Gods oordeel gaat echter verder dan dat alleen.⁴³

2.1.3 Gods weg met de mens

God gaat zijn weg met de schepping, en in het bijzonder met de mens. Hij laat deze schepping niet los, maar gaat zijn eigen gang in de geschiedenis. Het is een andere gang dan die de mensen gaan. De mens is bedoeld om te handelen op de manier waarop hij moet handelen. God overstijgt dat. Hij staat boven de orde. Daarom kan het zo zijn dat als God de mens oproept om te doen wat God van hem vraagt, dat die roep de mens in conflict brengt. Soms lijkt Gods roep tegen menselijke morele plichten in te gaan.⁴⁴ Wij overzien de voorzienigheid van God niet, en Gods handelen kunnen we niet altijd rijmen met onze imperfecte kennis van wat goed is. Wij ontdekken wat goed is door naar de geschapen orde te kijken, en te ontdekken wat zij is. We ontdekken niet wat goed is door te kijken

³⁷ O'Donovan, *RMO*, 50-52

³⁸ O'Donovan, Oliver, *Finding and Seeking: Ethics as Theology volume 2*. (Grand Rapids: Wm. Eerdmans Publishing Co., 2014), 7

³⁹ O'Donovan, *FS*, 114

⁴⁰ O'Donovan, *FS*, 8

⁴¹ O'Donovan, *RMO*, 19

⁴² O'Donovan, *NE*, 26

⁴³ Tranter, *Without Elimination: With and Beyond Oliver O'Donovan on Eschatology and Ethics*. (Durham: Durham University, 2018), 17

⁴⁴ O'Donovan, *RMO*, 43

naar de specifieke opdrachten die de individuen krijgen, maar door te kijken naar wat God van ons vraagt in de weg die hij gaat met de wereld. Gods unieke handelen moet niet de norm zijn van ons handelen. Gods orde en de opdracht die wij daarin krijgen, dat is de norm voor ons. God gaat zijn eigen weg.⁴⁵ Hij rechtvaardigt de orde en zijn werk dient de richting waarin de geschiedenis gaat. Die koers is voor ons verborgen, maar niet voor God. God regeert de wereld. Het einde van de geschiedenis zal de orde bevestigen. O'Donovan zegt:

“Creation is good, the works of the Lord are good, and out of them appears a good of *adam*, a human existence which flourishes in relation to all the other goods, not excluding the original goodness which is God himself.”⁴⁶

De geschiedenis heeft betekenis en God is vrij en genadig. De geschapen orde is dus niet onderworpen aan de verandering die de geschiedenis brengt. De weg die God gaat in de tijd noemen we geen proces, maar geschiedenis. En doordat we het geschiedenis noemen, is het niet slechts één manifestatie van Gods werk.⁴⁷ Als het een proces zou zijn, kunnen we niet spreken van goed en kwaad, maar alleen van een verleden en toekomst. Bij een proces is er geen goede schepping en een slechte val. Het heeft geen uiteindelijke bedoeling. We spreken echter van een geschiedenis en de geschiedenis heeft een vertrekpunt en leidt ergens naartoe.⁴⁸

In de geschiedenis komt God het probleem van het kwaad tegemoet. Hij komt geen nieuwe diepzinnige kosmologische orde deze wereld binnenbrengen, maar hij kondigt zijn bedoeling voor de toekomst aan. Jezus is de wereld ingekomen als de Betekenis, maar ook als de Bestemming en de Vervulling van Gods bedoeling voor de wereld.⁴⁹

2.2 Het verhaal van de verlossing

2.2.1 Inleiding

De geschiedenis is het podium waarop het verhaal van de verlossing zich afspeelt. Het object van het verhaal van de verlossing is de wereld die God liefhad (Joh. 3,16), maar deze wereld, zoals wij die kennen, staat tegenover God. Deze vijandschap is maar een moment in dit drama. Het is geen eeuwige oppositie, maar het gaat over een geschiedenis van de ene wereld die God gemaakt heeft. Hij zal haar verlossen van een kwade geest die haar in bezit heeft.⁵⁰

⁴⁵ Cf. O'Donovan, *RMO*, 43

⁴⁶ O'Donovan, *FS*, 70

⁴⁷ O'Donovan, *RMO*, 45

⁴⁸ O'Donovan, *RMO*, 63

⁴⁹ O'Donovan, *NE*, 26

⁵⁰ O'Donovan, *FS*, 73

Het centrum van het verhaal van de verlossing is Jezus Christus. Hiervoor kijkt O'Donovan weer naar Psalm 8, maar dan vanuit het gezichtspunt van de schrijver van de Hebreëën. In deze Psalm wijst hij naar Christus:

“He sees Christ, and in the order of the world to come, the vindication and perfect manifestation of the created order, which was always there, but never fully expressed.”⁵¹

De schrijver vervangt hier niet de leer van de schepping met een eschatologie van een heel andere orde. Het gaat hier over dezelfde orde, maar vanuit het gezichtspunt van de eschatologie. Door Christus is de wereld gemaakt (Cf. Heb. 1,2; 2,10). “Wat is de mens dat U aan hem denkt, het mensenkind dat U naar hem omziet?” wordt een vraag die gaat over de geschapen orde. Hij wordt gesteld in de overwinning van Christus, die de titel “mensenzoon” draagt. In Christus zien we de mens zoals hij bedoeld is, die niet onderdrukt wordt door machten van zonde en dood. In Christus zien we de eerste mens die in staat is om zijn plaats in de wereld als heer in te nemen.⁵² De overwinning van Christus maakt de weg vrij voor de overwinning van de mensheid, die in de toekomst ligt. Deze toekomstige overwinning heeft alles te maken met de originele scheppingsorde. In de opstanding wordt de “oude” orde vervuld op een manier zoals het altijd al de bedoeling was, maar die niet gerealiseerd kon worden in de gevallen staat van de mens en het universum.

2.2.2 De rechtvaardiging van de schepping

In de opstanding van Christus wordt de schepping hersteld en het Koninkrijk van God breekt aan.⁵³ De geschapen orde wordt rechtgezet. Kijken we vanuit de opstanding terug naar de dood van Christus, dan zien we dat God de keuze van

Waarom de opstanding?

In het artikel ‘*Sanctification and Ethics*’ (2014) vat O'Donovan samen wat zijn bedoeling is met zijn boek ‘*Resurrection and Moral Order*’. Hierin zegt hij samenvattend waarom hij de opstanding van Jezus als uitgangspunt neemt voor zijn ethiek. Wanneer hij het kruis als uitgangspunt neemt, zal dat een negatie van de wereld betekenen, en gaat ethiek over een wet die ons allen verdoemd. Als hij de hemelvaart als uitgangspunt neemt dan gaat het over een transcendentie van de wereld, en zou met de huidige wereld alleen maar een oude orde zijn. Betreft het uitgangspunt de incarnatie van Jezus, dan gaat het over een aanname van de wereld, een voorwaarde van de wereld. (*Sanctification*, 153)

⁵¹ O'Donovan, *RMO*, 53

⁵² O'Donovan, *RMO*, 45

⁵³ O'Donovan, *RMO*, 15

Adam voor de dood omkeert. Gods antwoord op Adam is een 'nee' tegen het vlees en een 'ja' tegen het leven in de Geest.⁵⁴ Het is in geen geval een afkeuring van de wereld, maar juist een bevestiging van het leven. Jezus' lichaam wordt hersteld vanuit de dood, zegt O'Donovan. De dood, de vijand van de mensheid, is overwonnen. Christus is in de fysieke realiteit verschenen. Hij at, hij dronk, en hij werd aangeraakt. In dit geheimenis is Christus vrij gemaakt van de normale menselijke beperkingen, die in de eerste plaats niet eigen waren aan de mensheid.⁵⁵ Wat verloren was, heeft Christus hersteld. De mens kan weer zijn plek innemen als heer over de schepping, en de schepping kan weer volledig zijn doordat de mens weer zijn plek inneemt.⁵⁶

Als we, als tweede, vanuit de opstanding verder kijken naar de hemelvaart van Christus, dan zien we een transformatie van de mens. In Christus zien we de mens die de beperkingen, voorwaarden en mogelijkheden die wij geleerd en ontdekt hebben vanuit de geschiedenis, overstijgen.⁵⁷ De opstanding is de verheerlijking van Jezus aan Gods rechterhand.⁵⁸ Het leven op aarde is geen leven in een oude orde, die vervangen wordt door een nieuwe. Deze "oude" orde wordt opnieuw bevestigd.⁵⁹ In de verlossing van Christus zien we dat de wereld naar een bestemming geleid wordt die voorbij de dood gaat. De wereld krijgt haar betekenis terug, en de mens wordt verheerlijkt, naar de bedoeling die er al lag toen hij geschapen werd, in de tuin van Eden.⁶⁰ De mensheid wordt in Christus opgetild naar waar het nooit geweest is, namelijk naar de plek aan Gods rechterhand, die aan de zoon gegeven is.⁶¹ Deze twee aspecten van rechtvaardiging, het herstel en de transformatie van de schepping, die aan de oorsprong en in het einde liggen, moeten niet los van elkaar gezien worden, maar zijn in de opstanding verenigd.⁶²

2.2.3 Het centrum van de geschiedenis

In de opstanding van Christus klinkt de belofte dat de mens tot zijn volledige bestemming komt, de bestemming waartoe de mens aan het begin van de geschiedenis geschapen is. De geschiedenis is weer een verhaal geworden, dat ergens over gaat, en ergens naartoe geleid wordt.⁶³

⁵⁴ O'Donovan, *RMO*, 14

⁵⁵ O'Donovan, *RMO*, 56-57

⁵⁶ O'Donovan, *RMO*, 54-55

⁵⁷ O'Donovan, *RMO*, 14

⁵⁸ O'Donovan, *RMO*, 56

⁵⁹ O'Donovan, *RMO*, 14-15

⁶⁰ O'Donovan, *RMO*, 55

⁶¹ O'Donovan, *RMO*, 57

⁶² O'Donovan, *RMO*, 57

⁶³ O'Donovan, *RMO*, 60, 55; Cf. 63

En het centrum van de geschiedenis is Gods reddende handelen in de opstanding van Christus, dat doorverwijst naar de bedoeling van de geschiedenis.⁶⁴

In Christus zien we Gods handelen in de geschiedenis, maar ook van buiten de geschiedenis. God is iets nieuws en voor de geschiedenis iets onbekends aan het doen. Het gaat niet in tegen de natuurlijke bedoeling van de schepping, maar wordt er ook niet door bepaald.⁶⁵ Hier hebben we het over eschatologie. Met de opstanding van Christus klinkt de belofte van Gods Koninkrijk, maar het Koninkrijk van God vervangt de geschapen orde niet. In de opstanding ontvangt de *agent* niet zijn bedoeling, of een nieuwe bedoeling, maar hij wordt bevestigd in de bedoeling die hij al had.⁶⁶

De uiteindelijke bedoeling van de geschiedenis kunnen we alleen begrijpen vanuit de eschatologie. Bij eschatologie spreken we over een 'hogere genade'. De bestemming van de mens gaat voorbij wat wij kunnen verstaan vanuit onze eigen mogelijkheden.⁶⁷ Wanneer we begrijpen dat de uiteindelijke bedoeling van de geschiedenis alleen zichtbaar wordt in de eschatologie, dan begrijpen we de claim dat 'Christus alleen' de wereldorde tot vervulling brengt.⁶⁸ Dat de opstanding van Christus het centrum van de geschiedenis is, kunnen we alleen begrijpen vanuit de eschatologie.⁶⁹

De belofte voor de hele geschapen orde, die klinkt vanuit de opstanding, wordt al zichtbaar in de menswording van God. Christus is niet zomaar mens geworden. In het menszijn van Jezus is God op zo'n unieke wijze aanwezig in zijn schepping, dat de hele geschapen orde opgenomen wordt in het lot van deze specifieke mens, op dit specifiek moment van de geschiedenis.

Eschatologie en teleologie

De transformatie van de mens moeten we vanuit de begrijpen als een belofte die door de opstanding van Christus gekomen is in de geschiedenis. Het is iets nieuws en onbekends dat de geschiedenis is ingekomen, maar wel in lijn is met de voorzienigheid van God (dat wat overeenstemt met de natuurlijke telos). Indien de bestemming van de wereld begrepen moet worden vanuit de geschiedenis (en dus niet de eschatologie), dan is er geen onderscheid tussen teleologie en eschatologie. Christus representeert de immanente tendensen die al aanwezig zijn in de wereldgeschiedenis als een geheel, en laat die zien. De mens zou zijn historische *telos* niet in zich dragen, maar die dan pas ontvangen van Christus. (*RMO*, 65-66)

⁶⁴ O'Donovan, *RMO*, 60; Cf. O'Donovan, *FS*, 116

⁶⁵ O'Donovan, *RMO*, 64

⁶⁶ Cf. O'Donovan, *RMO*, 66

⁶⁷ O'Donovan, *RMO*, 65

⁶⁸ O'Donovan, *RMO*, 65

⁶⁹ O'Donovan, *RMO*, 65-66

Zijn lot bepaalt het lot van de hele wereld.⁷⁰ De opstanding van de mens Jezus wijst ons naar de vervulling van de geschiedenis. Christus gaat voorop, en die hem toebehoren volgen hem (1 Kor. 15,33). De geschapen orde zal uiteindelijk volledig hersteld zijn. De mens zal uiteindelijk de plaats innemen die voor hem bedoeld is.⁷¹ In de opstanding van de Mensenzoon wordt de weg naar de overwinning voorbereid, de toekomstige overwinning van zijn broeders, de mensheid als een geheel. Hierin wordt geen nieuwe bestemming gegeven, maar dit heeft alles te maken met de oorspronkelijke bedoeling van de mens als scheepsel van zijn Schepper.⁷²

2.2.5 Openbaring

Als er gezegd wordt dat we de uiteindelijke bedoeling van de geschiedenis alleen kunnen begrijpen vanuit de eschatologie, dan zijn we aangewezen op de openbaring van God.⁷³ Wanneer we met de filosofie de telos van de geschiedenis willen doorgronden, zonder rekening te houden met Gods openbaring, komen we uit op een natuurlijk determinisme. Alles wat we zouden kunnen zeggen over de toekomst is noodzakelijk geëxtrapoleerd uit het verleden.⁷⁴ Wanneer we de bedoeling en de bestemming van de geschiedenis willen zien, dan zijn we aangewezen op de openbaring van God, die ons wijst naar Christus als centrum waar alles samenkomt.⁷⁵

We kennen de geschapen orde door de opstanding van Christus. Deze kennis ontvangen we wanneer we Christus navolgen. Hij is het middelpunt van waaruit we alles als een geheel kunnen kennen.⁷⁶ In de opstanding van Christus komen de bedoelingen, bestemmingen, de geschiedenis en de wereld samen. In Christus wordt het ons geopenbaard. Zijn leven op deze aarde leefde hij trouw aan Gods geschapen morele orde. God antwoordde hem door hem aan te nemen en te rechtvaardigen. Zo wordt de mens voor eeuwig bevestigd, en gaat hij niet verloren. In Christus kunnen wij deze morele orde kennen.⁷⁷ Want als we in Christus de orde van Gods schepping weer kunnen kennen, weten wij ook hoe wij in deze orde mogen leven. Het leven in deze orde begint namelijk bij gehoorzaamheid aan wat God van hem vraagt.⁷⁸ Er is geen ware kennis zonder dat we liefdevol onze plek innemen in de door God geschapen orde. Ongehoorzaamheid leidt tot valse kennis. We zijn afhankelijk van de openbaring van God, anders is ons kennen een mis-kennen. De schepping moet gekend worden als

⁷⁰ O'Donovan, *RMO*, 15

⁷¹ O'Donovan, *RMO*, 15

⁷² O'Donovan, *RMO*, 54

⁷³ O'Donovan, *RMO*, 82

⁷⁴ O'Donovan, *RMO*, 82

⁷⁵ O'Donovan, *RMO*, 83

⁷⁶ O'Donovan, *RMO*, 85

⁷⁷ O'Donovan, *RMO*, 85

⁷⁸ O'Donovan, *RMO*, 87

schepping, die God, haar Schepper kent en erkent. Want alleen in relatie met haar Schepper kan de mensheid de geschapen werkelijkheid kennen.⁷⁹

2.3 Conclusie

God heeft de wereld geschapen als een eenheid. Dat heeft ook invloed op hoe wij naar de schepping en naar elkaar kijken. De dingen hebben betekenis in zichzelf. God heeft alles met een bedoeling gemaakt en heeft alles zijn waarde gegeven. Deze bedoelingen mogen wij ontdekken.

Wat is dan deze bedoeling? God heeft alle schepselen geroepen om hem te dienen. De opdracht aan de mens is dat hij zijn plek inneemt en de schepselen de mogelijkheid geeft om tot hun bestemming te komen. Daarom is hij heer over de schepping gemaakt. De mens heeft ook nog een andere taak ontvangen. Hij is geroepen om de geschapen orde te kennen en de lofzang die in de wereld klinkt, in woorden uit te drukken.

De mens is echter niet meer in staat om deze orde te kennen. Hij is gevallen en dat betekent dat hij niet meer weet hoe hij zich moet verhouden tot de schepping. Hij eigent zich de plek toe die niet van hem is, maar hij weet ook niet meer wat dan wel zijn plek is. En toch blijft hij in dit alles mens. Zijn roeping blijft dezelfde. Hij is nog steeds *agent*. Hij blijft zoeken naar betekenis, maar hij kent de oorsprong van de schepping niet, en hij ziet niet waar alles naartoe leidt. Hij is afhankelijk van zijn eigen zicht. Betekenis wordt gezocht in het historisch proces, zodat de mens uiteindelijk betekenis geeft aan de dingen. Hij onderwerpt de wereld aan zichzelf. Gevangen in zijn eigen percepties, wordt zijn denken overschaduwd door de dood, die de vijand is van alle bedoelingen. Zijn leven is maar van korte duur.

Toch heeft de opstand van de mens de orde niet kunnen vernietigen. Dit kunnen we alleen zien vanuit de openbaring van God in de opstanding van Jezus. God maakt duidelijk dat alles nog steeds betekenis heeft. God gaat zijn weg met de mens. Hij laat zien dat de geschiedenis ook betekenis heeft en ergens toe leidt. God geeft antwoord op het probleem van het kwaad en de dood.

God verlost de wereld die hij geschapen heeft. Hij rechtvaardigt haar door de opstanding van Christus. Dat houdt in dat hij de geschapen orde herstelt. Hij komt die niet vervangen, maar maakt het weer heel door de dood te overwinnen. Dat zien we in zijn kruis en opstanding. Hij bevestigt de mens niet alleen, maar hij transformeert hem ook. In zijn opstanding en hemelvaart zien we dat Christus verheerlijkt wordt. Hierin klinkt de belofte dat ook de mens verheerlijkt zal worden. We ontdekken in de opstanding van Christus dat de mens een betekenis en een bestemming heeft.

⁷⁹ O'Donovan, *RMO*, 87-88

In de opstanding van Christus klinkt de belofte van de komst van het Koninkrijk van God, waarin alles tot zijn uiteindelijke bestemming zal komen. Oorsprong en uiteindelijke bestemming komen samen, maar die kunnen wij alleen ontdekken door Gods ingrijpen in de geschiedenis. Het uiteindelijke doel van de geschiedenis kunnen we alleen begrijpen vanuit de eschatologie. We weten dat God deze schepping rechtvaardigt, omdat Christus mens geworden is. Op deze wijze is God de schepping binnengekomen en door de opstanding van de Mensenzoon klinkt de belofte dat de schepping volledig hersteld zal worden. Dit heeft alles te maken met Gods oorspronkelijke bedoeling met de schepping.

Wanneer we de betekenis en de bestemming van de geschiedenis willen zien, zijn we aangewezen op Gods openbaring. Willen we de telos van de wereld ontdekken vanuit de filosofie, dan komen we uit op een natuurlijk determinisme. God openbaart ons dat de opstanding van Christus het middelpunt vormt van waaruit alles gekend kan worden. In Christus kunnen wij de morele orde kennen en ontdekken we dat liefde en gehoorzaamheid aan God ons tot kennis zullen leiden.

H3. De betekenis van de opstanding voor de *moral agent*

3.1 Inleiding

Wij kijken terug naar dat ene moment waarin God de schepping heeft hersteld, en kijken verder naar de toekomst die ons beloofd is. Hoe wij deelnemen aan deze wereld, die gerechtvaardigd is door de opstanding van Christus, wordt dus bepaald door de opstanding van Christus en de verwachting van het Koninkrijk van God. Door de komst van de Heilige Geest komt de belofte ook tot ons, en mogen wij deelnemen aan de schepping die door God gerechtvaardigd is.⁸⁰ Wij zijn niet alleen maar object van de redding, maar door de Heilige Geest worden wij ook subject.⁸¹ Of zoals O'Donovan het zegt:

“The ‘I’ and every other ‘I’, yield myself to God’s order and freely take my place within it. There is a transition from the objective to the subjective mode. And in that transition (...) the eschatologically awaited world-redemption has an anticipated reality already present.”⁸²

3.2 Onze plek in het verhaal van de verlossing

3.2.1 Inleiding

De mensheid, en dus ook de *human agent*, maakt onderdeel uit van de wereld die door God gerechtvaardigd is. Deze wereld is het object van de verlossing. De mens is, zoals gezegd, niet alleen het object in dit verhaal, maar ook subject, of *agent*. Hoe past onze *agency* in dit verhaal dat toch echt het verhaal van God en Gods handelen is? Wij zijn onderdeel van dit drama van dood en opstanding, opstand en gehoorzaamheid, belofte en onbegrip, maar op welke manier? Of misschien beter gezegd, hoe moet ik hierin mijn plek vinden?

Wij worden geroepen om deel te nemen aan het verhaal van de verlossing, door te handelen. Niet voor niets heeft God onze *agency* vernieuwd.⁸³ Hij heeft onze gebroken *agency* heel gemaakt en onze slechte bedoelingen ten goede gekeerd. Dat betekent niet dat onze *agency* tot zijn bestemming gekomen is, zegt O'Donovan. God heeft de geschapen orde hersteld, maar we verwachten nog de volkomen vervulling van de verlossing. De toekomst van de komst van het Koninkrijk van God kunnen we alleen in afwachting verlangen. We kunnen het ons niet voorstellen, en we kunnen het niet versnellen.⁸⁴ Wij bevinden ons vandaag, op dit moment, tussen de opstanding en de hemelvaart.⁸⁵ En

⁸⁰ O'Donovan, *RMO*, 22

⁸¹ O'Donovan, *RMO*, 23

⁸² O'Donovan, *RMO*, 25

⁸³ O'Donovan, *SWT*, 7

⁸⁴ O'Donovan, *FS*, 1

⁸⁵ Cf. O'Donovan, *FS*, ix; O'Donovan, *RMO*, 55

vandaag worden wij opgeroepen om onze *agency* uit te oefenen.⁸⁶ God heeft gehandeld, en nu is het moment van ons om te antwoorden op Gods daden.⁸⁷ De toekomst die voor ons bedoeld is, gaat ook over ons als *agents*, want het bepaalt hoe wij zijn en handelen vandaag, in onze tijd en de wereld die voor ons ligt. Hier en nu is de plek waar wij betekenisvol handelen.⁸⁸

3.2.2 De verantwoordelijkheid van de moral agent

God heeft alle dingen hun eigen plek gegeven, en onze specifieke ervaringen hebben ook hun plek en betekenis gekregen in dit geheel.⁸⁹ De opstanding van Christus gaat ook over hoe wij de wereld ervaren. Want vanuit de opstanding zien we de wereld zoals die nu is. Onze valse wereldbeschouwingen worden overwonnen vanuit dit gezichtspunt. God heeft de wereld nieuw gemaakt. Het goede van de schepping wordt belicht, en we mogen er vreugde in vinden door hem te onderzoeken, te ontdekken en te waarderen.⁹⁰ God heeft ons niet verlost om onopvallend en middelmatig te zijn.⁹¹ Wij zijn mensen en dus beelddraggers van God. God roept ons en geeft ons de mogelijkheid om de orde van zijn schepping te kennen en de schepselen lief te hebben. We worden opgeroepen om te leven met kennis van de werkelijkheid en liefde voor de schepping.⁹² De wereld is ook het object van onze aandacht. En om *agent* te zijn in deze wereld moeten verder kijken dan de wereld die wij zien en ervaren. Om *moral agent* te zijn, aldus O'Donovan, moeten wij ons verhouden tot een wereld die meer is dan onze wereld en moeten wij ons daardoor laten meenemen.⁹³ We kijken niet alleen naar de wereld, maar we kijken naar onszelf en de weg die wij in deze wereld gaan.⁹⁴

We moeten aandacht schenken aan onze *agency*. We bevinden ons in een wereld en we vestigen er onze aandacht op. We gaan onze weg en we zijn verantwoordelijk voor wat we van plan zijn.⁹⁵ We ontdekken dat iedereen een unieke *agent* is, met zijn eigen verantwoordelijkheden voor de dingen die hij doet (en dus niet voor alle dingen die er gebeuren). Deze onmiskenbare *agent* ben 'ik', en ik ben verantwoordelijk voor wat er van mij wordt. We worden opgeroepen om betrokken te zijn op deze wereld, maar we worden meteen geconfronteerd met de mogelijkheid om te mislukken.⁹⁶ De geschiedenis kunnen we niet veranderen, en op de toekomst van het Koninkrijk van God hebben wij

⁸⁶ O'Donovan, *SWT*, 7

⁸⁷ O'Donovan, *SWT*, 10

⁸⁸ O'Donovan, *SWT*, 123

⁸⁹ O'Donovan, *FS*, 11

⁹⁰ O'Donovan, *FS*, 112

⁹¹ O'Donovan, *FS*, 105

⁹² O'Donovan, *FS*, 112

⁹³ O'Donovan, *SWT*, 10

⁹⁴ O'Donovan, *SWT*, 12

⁹⁵ O'Donovan, *SWT*, 13

⁹⁶ O'Donovan, *SWT*, 13

geen invloed, maar de nabije toekomst, die wij onmiddellijk voor ogen hebben, die ligt nog niet vast.⁹⁷ Juist daar hebben wij onze verantwoordelijkheid.⁹⁸ De daden van God in het verleden en de belofte van de komst van het Koninkrijk van God in de toekomst, bepalen wel hoe wij nu onze verantwoordelijkheden nemen.⁹⁹

3.2.3 Betekenis van het handelen van de agent

Door de geschiedenis heen blijkt dat ons handelen en streven gepaard gaat met moeiten en pijn, zonder dat men weet wat er komen zal na de dood. In deze geschiedenis worden wij, ieder op zijn eigen moment, geroepen door God. Zodra we zijn stem horen, wordt onze aandacht van alle kanten weer getrokken door de realiteit van elke dag, met zijn gevaren en mogelijkheden. Wanneer we onszelf als *agent* ontdekken, ontdekken we het gevaar dat we onszelf kunnen verliezen. O'Donovan noemt het leven een onsamenvattend weefgetouw met alleen maar losse eindjes. De tijden worden geregeerd door de dood, en de tijd lijkt geen invloed te hebben op hoe wij leven en handelen. Alles wat er gebeurt, is al eerder gebeurd. Ons leven en handelen hebben geen betekenis. We zijn nooit vrij van werk en verdriet.¹⁰⁰ Een leven dat te snel voorbij is, lijkt een verloren leven.¹⁰¹

Maar, zegt O'Donovan, daar blijft het niet bij. Het eerste geschenk dat aan de Emmaüsgangers gegeven werd op eerste Paasdag, was het geschenk van het interpreteren van de geschiedenis.¹⁰² Er is een plan dat voltrokken wordt door God zelf. De geschiedenis krijgt haar betekenis terug, en de *agent* ontvangt zijn autoriteit om te leven in deze wereld vol betekenis.¹⁰³ Maar uit een abstracte toekomst valt weinig energie te halen. De toekomst ligt nog verborgen, en het verzuchten en verlangen naar de realisatie van de redding maakt niet dat de redding hier nu al is. Onze tekortkomingen moeten tegemoet worden gekomen door God zelf. Door de Heilige Geest wordt ons vormloos streven opgenomen en verweven in Gods bedoelingen. Wij kunnen ons richten op een toekomst die wel verborgen ligt, maar kenbaar is door de Heilige Geest. Wij weten niet wat we bidden moeten, maar de Heilige Geest helpt ons.¹⁰⁴

Door de komst van de Heilige Geest krijgt de opstanding dus betekenis in het leven van de *moral agent*.¹⁰⁵ Ons werk, en wat wij bereiken, wordt niet meer bepaald door de dood, maar krijgt een

⁹⁷ O'Donovan, *SWT*, 15

⁹⁸ O'Donovan, *SWT*, 16

⁹⁹ O'Donovan, *SWT*, 16-17

¹⁰⁰ O'Donovan, *FS*, 114; Cf. O'Donovan, Oliver, *Entering into Rest: Ethics as Theology volume 3*. (Grand Rapids: Wm. Eerdmans Publishing co., 2017), 33

¹⁰¹ Cf. O'Donovan, *ER*, 29

¹⁰² O'Donovan, *FS*, 9

¹⁰³ O'Donovan, *FS*, 9

¹⁰⁴ O'Donovan, *FS*, 1-2; Cf. Rom. 8,26

¹⁰⁵ O'Donovan, *RMO*, 22

nieuwe betekenis door de beloofde opstanding van het lichaam.¹⁰⁶ De Heilige Geest bevrijdt ons van een doelloos passief-reactieve werkelijkheid¹⁰⁷ en geeft ons de vrijheid om als *agents* te antwoorden op wat God voor ons gedaan heeft.¹⁰⁸

Maar waarom bevrijdt God de mens? Het antwoord kan alleen gevonden worden als we naar de uiteindelijke bedoeling van de geschiedenis kijken.¹⁰⁹ De mens zal zijn plek als heer van alle dingen innemen. De gelovige zal delen in de autoriteit van Christus in deze geschapen en verlost wereld. We zijn niet langer slaven, maar zonen. Door de Heilige Geest wordt de gelovige vrijgemaakt om op zijn eigen unieke wijze te antwoorden op God.¹¹⁰ De dood, de vijand van alle bedoelingen en betekenissen, is overwonnen. De Geest doet de mens opstaan uit de dood en zo wordt de moraal ook hersteld. Door de Heilige Geest wordt onze *agency*, die bedreigd werd door de zonde en de dood, hersteld.¹¹¹ Op deze wijze worden we richting de vervulling van de geschiedenis geleid. Deelnemen aan de nieuwe schepping is deelnemen aan Christus.¹¹²

Door de komst van de Heilige Geest krijgt de opstanding van Christus betekenis voor mij. Mijn leven is opgenomen in de bedoeling van God.¹¹³ Ook mijn ervaringen en de gebeurtenissen in mijn leven, net zoals alle andere gebeurtenissen in verschillende levens, worden in verband gebracht met deze historische gebeurtenis, de opstanding van Christus.¹¹⁴ Alles wat gebeurd is, en dus ook alles wat we

Christelijke ethiek

Oliver O'Donovan spreekt in zijn boek *Resurrection and Moral Order* over christelijke ethiek. Hij is ervan overtuigd dat als geloof en moraliteit losgemaakt worden, dat je in een van de twee valkuilen van moralisme of antinomianisme valt. Of morele overtuigingen zijn geen onderdeel van het evangelie, maar bereiden de weg voor tot het christelijke geloof (moralisme), of het christelijke geloof uit zich niet, of niet genoeg, over morele vraagstukken (antinomianisme). Wanneer het geloof en moraliteit samengaan en men gaat spreken van een christelijke ethiek, dan gelooft men dat bepaalde ethische en morele oordelen behoren bij het evangelie zelf. Deze christelijke ethiek moet een pad zijn dat "het hart verheugt en licht geeft in de ogen, omdat het zijn oorsprong heeft in Gods geschenk aan de mensheid in Jezus Christus." (O'Donovan, *RMO*, 11-12)

¹⁰⁶ Cf, O'Donovan, *FS*, 1

¹⁰⁷ O'Donovan, *FS*, 2; Cf. O'Donovan, *RMO*, 23

¹⁰⁸ O'Donovan, *RMO*, 23

¹⁰⁹ O'Donovan, *FS*, 4

¹¹⁰ O'Donovan, *RMO*, 24

¹¹¹ O'Donovan, *FS*, 7

¹¹² O'Donovan, *RMO*, 150

¹¹³ O'Donovan, *RMO*, 23

¹¹⁴ O'Donovan, *FS*, 116

meegemaakt hebben, wordt in een nieuw daglicht gesteld door het verhaal van de opstanding.¹¹⁵ Het gaat zelfs zover dat:

“The dying thief can acknowledge Christ upon the cross, and in that moment of repentance bring all his life of brigandage to its fulfilment, not merely his last few hours.”¹¹⁶

Alles wat gebeuren zal en alles wat gebeurd is, krijgt zijn betekenis in de opstanding van Christus. Want de dood is overwonnen en we zien in Jezus de mens die tot zijn bestemming komt: we zien de mens verheerlijkt aan de rechterhand van God. Door de komst van de Heilige Geest mogen we weten dat deze bestemming ook voor ons is.¹¹⁷ Als God een bedoeling heeft met ons leven, en als we door de Heilige Geest tot die bestemming komen, dan moet dat ook betekenis hebben voor ons handelen nu.

Zonder een horizon achter de dood te hebben, is ons leven zinloos. Alles wat we najagen en alles wat wijsheid lijkt, is door de dood zinloos geworden. Vanuit de natuurlijke orde is de dood het einde, en alles wat wordt ondernomen, is conceptuele doofheid voor hoe de wereld is.¹¹⁸ Ook de geschiedenis gaat nergens over als ze nergens naar toe leidt. Het begin en het einde worden omringd door betekenisloosheid, tenzij er een bedoeling ligt in de schepping en er een uiteindelijke bestemming is voor de geschiedenis en de mens.¹¹⁹ De geschiedenis en onze levens hebben weer betekenis wanneer we opgenomen worden in Gods plan met de wereld.

Het Koninkrijk van God ligt voorbij de horizon van de dood, de dood die onze doelen en plannen en heel ons wezen voorheen bepaald heeft. De belofte van het Koninkrijk ontsluit een einde dat niet door de praktische rede bedacht kan worden, maar dat alleen door God wordt bepaald.¹²⁰ In de verwachting van het Koninkrijk van God zien wij de toekomst van deze wereld. Onze doelen moeten we bekijken in dit licht, en dan zien we welke plek ze in mogen nemen in de wereld.¹²¹ De verwachting van het Koninkrijk bepaalt hoe wij de dingen doen en wie wij zijn.¹²²

3.2.4 Leven vanuit de opstanding

De rechtvaardiging van de schepping komt door de Heilige Geest dichtbij, waar ik mijzelf ben en ervaar. Het gaat over mijn overwegingen en handelen. De Heilige Geest stelt ons in staat om deel te nemen aan deze orde van Gods vernieuwde schepping. De Geest geeft ons de vrijheid om antwoord

¹¹⁵ O'Donovan, *FS*, 116-117

¹¹⁶ O'Donovan, *RMO*, 157

¹¹⁷ Cf. O'Donovan, *RMO*, 24

¹¹⁸ O'Donovan, *ER*, 33

¹¹⁹ Cf. O'Donovan, *RMO*, 60

¹²⁰ O'Donovan, *ER*, 38

¹²¹ O'Donovan, *ER*, 39

¹²² O'Donovan, *ER*, 33

te geven op de grote daden van God en om onze plek in te nemen in deze herstelde schepping, de plek die Adam gegeven is.¹²³

“The Pentecostal gift means that the renewal of the universe touches me at the point where I am a moral agent, where I act and choose and experience myself as ‘I’”¹²⁴

Maar hoe moeten wij hierop antwoorden? Hoe moeten wij onze plek innemen in deze wereld? Hierin ontdekken wij onszelf als *moral agents*. De *moral agent* denkt na over hoe hij moet handelen.¹²⁵

Wij ontdekken onszelf als *moral agents* in een wereld die enerzijds hersteld is en uitkijkt naar een verheerlijkte bestemming, maar die anderzijds nog steeds bepaald wordt door de gevolgen van een gecorrumpeerde wereld en geconfronteerd wordt met de dood. De wereld die zich heeft afgekeerd van God, heeft de neiging en de kracht om dat wat niet verdorven is te onderdrukken en te vernietigen. Deze wereld is in staat om zichzelf te verdedigen tegen wat het ook maar probeert te corrigeren. Wat wij ontdekken in het kruis van Christus, is dat het gehoorzaam zijn aan God en het vreugdevol deelnemen aan zijn schepping botst met de ongehoorzaamheid van de wereld. De wereld probeert de gehoorzaamheid aan God tegen te gaan en uit haar midden te verwijderen. De wereld heeft Christus gedood, en dat is het laatste woord van de wereld, maar niet van God. Door het omkeren van de dood van Christus heeft God de waarheid tegenover de leugen doen overwinnen.¹²⁶ God spreekt in de opstanding van Christus, en spreekt nog steeds.¹²⁷ Toch

Moral agency (2)

De *moral agent* probeert de realiteit en wat die van ons eist te verkennen en te doorgronden. Dat kan ook betekenen dat bij het ontdekken van een vollediger morele waarheid de *moral agent* zich afkeert van een minder volledige waarheid. De ene waarheid kan een andere waarheid niet aanvullen. Er is één morele waarheid, en moreel begrip is slechts een greep uit het geheel van de dingen. Wanneer we de morele orde willen ontdekken, dan moeten we beginnen met het afkeren van valse en oude waarheden en telkens opnieuw tot inkeer komen. Dat houdt in dat we erkennen dat er één waarheid is, en dat er ook valsheden zijn, ook in ons eigen denken en handelen. Zolang wij mensen van de geschiedenis zijn, is de grond die wij doorkruisen op een manier nieuwe grond, en op de wijze hoe wij geschapen zijn, vinden we manieren om op nieuwe situaties te reageren. (O'Donovan, *RMO*, 91-94)

¹²³ O'Donovan, *RMO*, 23-24

¹²⁴ O'Donovan, *RMO*, 23

¹²⁵ O'Donovan, *SWT*, 3

¹²⁶ O'Donovan, *RMO*, 94-95

¹²⁷ Het woord dat verder vanuit de opstanding klinkt, is het woord dat spreekt over Gods bedoelingen, daden en over de uiteindelijke bestemmingen van zijn schepping; cf. O'Donovan, *FS*, 5

moeten we het kruis van Christus niet uit het oog verliezen. De opgestane Christus draagt de littekens van zijn wonden. Christus roept ons echter op om hem te volgen.

Het volgen van Christus betekent een kruis op je nemen.¹²⁸ Het houdt in dat de gelovige geregeld wordt buitengesloten van het goede van Gods schepping, waar wij recht op hebben omdat wij herstelde kinderen van Adam zijn. Het kan inhouden dat we door anderen worden buitengesloten als we niet op hun manier leven en het op een andere manier willen doen, in navolging van Christus. We kunnen ook geconfronteerd worden met ons eigen gevallen menselijkheid, wanneer we niet in staat zijn om deel te nemen aan deze schepping zonder compromissen (“dealtjes”) te sluiten.¹²⁹ Elke morele keus zal hierom spannen. En wanneer we omwille van Christus onszelf verloochenen door geen compromissen te sluiten en voorbij te gaan aan wat ons, verlost mens, door de goede schepping toebehoort, wordt het goede vanuit de schepping ons duidelijk als nooit te voren.¹³⁰ “De Geest komt onze zwakheid te hulp.”¹³¹ Gelovigen worden opgeroepen om deze buitensluiting van het goede van deze geschapen wereld aan te nemen als een noodzakelijke prijs om een waar getuige te zijn van de goede schepping.¹³² Maar wanneer Christus ons aanmoedigt om ons kruis op te nemen en hem na te volgen, nodigt hij ons uit om de overwinning van de opstanding te verwachten.¹³³

Dit leven vanuit de opstanding begint bij geloof. Geloof is het antwoord op de roep van God.¹³⁴ In geloof houden we rekening met de staat van de wereld en de tijdelijkheid van onze daden. Het geloof vindt de verbinding tussen de schepping en de geschiedenis, en vindt de onderliggende betekenissen, zodat wij doelen kunnen stellen.¹³⁵ Het geloof begeleidt ons leven en spoort ons aan om betekenisvol te handelen. Geloof is ons eerste antwoord en initiatief dat volgt op Gods initiatief.¹³⁶ In het geloof kijken we voorbij de dingen die in de wereld op ons afkomen en die ons willen reduceren tot passief-reactieve wezens. In het geloof zien wij de geheimen van de wereld en de tijd, en weten we dat we afhankelijk zijn van de openbaring van God. Het geloof is dus geen kracht vanuit de mens, maar een werking van God zelf in de *agent*.¹³⁷ De Geest maakt de mens vrij om een eigen antwoord te geven. Dit antwoord is dus een antwoord dat gegeven wordt in geloof. In eerste instantie is het leven in geloof een leven waarin we gehoorzaam zijn aan de stem van God. God roept de mens om voor hem

¹²⁸ O’Donovan, *RMO*, 95

¹²⁹ O’Donovan, *RMO*, 95

¹³⁰ O’Donovan, *RMO*, 96-97

¹³¹ Rom. 8,26; cf. O’Donovan, *FS*, 1

¹³² O’Donovan, *RMO*, 96

¹³³ O’Donovan, *FS*, 166

¹³⁴ O’Donovan, *FS*, 24

¹³⁵ O’Donovan, *FS*, 27

¹³⁶ O’Donovan, *FS*, 24

¹³⁷ O’Donovan, *SWT*, 106; cf. O’Donovan, *RMO*, 17-19

te leven. Juist deze oproep, die algemeen klinkt en geldt voor iedereen, is ook gericht aan mij.¹³⁸ Ik moet het horen als een roep die ook tot mij gericht is.¹³⁹

3.2.5 Handelen vanuit de liefde

Het leven vanuit de opstanding begint bij het geloof en hoopt op de komst van het Koninkrijk van God. Het geloof kijkt terug en antwoordt op de daden van God¹⁴⁰. De hoop kijkt naar de toekomst en verlangt naar de volkomen vervulling van de belofte van God.¹⁴¹ Het geloof staat aan het begin van ons handelen¹⁴² en liefde is de vervulling van geloof.¹⁴³ De hoop op de komst van het Koninkrijk is wat wij in onze overwegingen verwachten.¹⁴⁴ Liefde is het antwoord dat in geloof gegeven wordt.¹⁴⁵

“If [love] takes an ecstatic form, it is because it is turned by faith to a world beyond its own world, and by hope to a time beyond its own time; it is stretched out through the arc of reality from nearest to furthest. Heeding the invitation of wisdom to turn from the visible to the invisible, from the beauties that confront us to the hidden ends in which our active lives may finally come to rest, it undertakes a journey on which it acquires dept and complexity as it takes the measure of the unseen bearing in upon the seen.”¹⁴⁶

Liefde geeft ons handelen vorm en bepaalt hoe wij deelnemen aan deze wereld.¹⁴⁷ Ze wordt omringd door geloof en hoop.¹⁴⁸ Het object van het geloof is de dood en opstanding van Christus. Het object van de hoop is het toekomstige oordeel en redding, die door Christus tot stand zijn gekomen. De tijd van de liefde is de toekomstige tijd, waarin ze ons voor ogen houdt wat we al bezitten en weten.¹⁴⁹ De liefde is de geschiedenis ingekomen door het handelen van God, want de liefde van Christus is dezelfde liefde die de Geest in ons bewerkt.¹⁵⁰ God geeft ons in de opstanding van Christus de liefde terug. We ontdekken de soevereiniteit van de liefde als de morele werkelijkheid. In de liefde ontmoeten we de wereld en haar schoonheid weer en worden we verbonden met God, de Schepper en Verlosser van deze wereld. De heerschappij van de liefde, die Gods heerschappij is, zal in vervulling

¹³⁸ O'Donovan, *FS*, 27

¹³⁹ O'Donovan, *FS*, 28

¹⁴⁰ O'Donovan, *ER*, 14

¹⁴¹ O'Donovan, *ER*, 19

¹⁴² O'Donovan, *ER*, 12

¹⁴³ O'Donovan, Oliver, 'Sanctification and Ethics' in: Kopic, Kelly M., *Sanctification: Explorations in Theology and Practice*. (Downers Grove: InterVarsity Press, 2014), 160

¹⁴⁴ O'Donovan, *ER*, 9

¹⁴⁵ O'Donovan, *RMO*, 25

¹⁴⁶ O'Donovan, *FS*, 121

¹⁴⁷ O'Donovan, *RMO*, 25

¹⁴⁸ O'Donovan, *FS*, 120

¹⁴⁹ O'Donovan, *ER*, 7

¹⁵⁰ O'Donovan, *RMO*, 26; cf. O'Donovan, *FS*. 128-131

komen met de komst van het Koninkrijk van God. Het zal ons worden geopenbaard, maar een gedeelte kunnen we nu al in bezit hebben.¹⁵¹

Liefde leidt ons in een wereld die uitkijkt naar de komst van het Koninkrijk van God. In deze wereld leven en handelen wij in de gemeenschap, waarin wij gezamenlijk getuigen zijn van de liefde van Christus.¹⁵² De liefde vindt vreugde wanneer iemands *agency* zijn bestemming krijgt binnen de gemeenschap, en wanneer iemand er actief onderdeel van uit kan maken. Zij verheugt zich en prijst God wanneer ze ontdekt wat God doet in en door anderen heen.¹⁵³ Liefde is niet het wegcijferen van het zelf, maar handelt zodat een ander ook goed kan handelen.¹⁵⁴ Zij is de oorsprong van de gaven en taken die aan de gemeenschap gegeven worden, en maakt ze echt.¹⁵⁵ De liefde verheugt zich in de daden van God voor en in de gemeenschap. Zij moet onderdeel zijn van deze gemeenschap. Wanneer wij dit zien gebeuren in de gemeenschap, dan zien we en dan weten we dat God zijn schepping redt. De gemeenschap die geregeerd wordt door de liefde mogen we in de kerk zien. We zien het niet exclusief in de kerk, maar de kerk van Christus is wel de plek waarin we zijn liefde en redding als eerste ontdekken.¹⁵⁶

Wanneer wij Jezus liefhebben en ons in hem verheugen, ontdekken we dat alle gebeurtenissen in relatie gebracht worden met zijn opstanding. De schepping en de geschiedenis, ook de gebeurtenissen in onze levens en onze tijd, worden hierin samengebracht.¹⁵⁷ Jezus leert ons om ons te verheugen in de schepping en in de gemeenschap. Hij leert ons bidden voor de vervulling van de wereld en de geschiedenis naar Gods bedoelingen.¹⁵⁸ Wij bidden dat de Heilige Geest aanwezig is en werkt, zodat we mogen zien hoe de wereld is en wat haar bestemming is.¹⁵⁹

God getuigt van zichzelf, en de schrijvers van de bijbel getuigen van God. Wij worden geroepen om te getuigen van de getuigenis die wij ontvangen hebben in de bijbel.¹⁶⁰ In ons getuigenis zijn we altijd verbonden met de getuigenis van de Geest, die de Schepper van de wereld aan Israël geopenbaard heeft, en de redding van de wereld in Jezus Christus.¹⁶¹ Wij getuigen door te doen wat

¹⁵¹ O'Donovan, *ER*, 18

¹⁵² O'Donovan, *SWT*, 99; O'Donovan, *ER*, 4

¹⁵³ O'Donovan, *ER*, 5

¹⁵⁴ O'Donovan, *ER*, 5

¹⁵⁵ O'Donovan, *ER*, 22

¹⁵⁶ O'Donovan, *ER*, 22-23

¹⁵⁷ O'Donovan, *FS*, 126; cf. O'Donovan, *FS*, 116

¹⁵⁸ O'Donovan, *FS*, 127

¹⁵⁹ O'Donovan, *FS*, 127

¹⁶⁰ O'Donovan, *FS*, 133,137

¹⁶¹ O'Donovan, *FS*, 138-139

Jezus doet. Onze dienst in liefde wordt gemeten aan deze norm. Het wordt gemeten aan de werken en woorden van Jezus, want in zijn woorden ontdekken we waar de wet en de Schriften over gaan.¹⁶²

“[Christ] has gone to the Father and rules at God’s right hand, judging the ambiguous proposals of science, literature, culture, politics, economics, and sexuality, and we must be ruled and judged by his words and works, even while our works go beyond his.”

3.3 Conclusie

Door de komst van de Heilige Geest klinkt de belofte van de toekomst ook voor ons. Wij kijken terug naar dat ene moment van de opstanding van Christus en verwachten de komst van het Koninkrijk van God. Op deze manier mogen wij nu deelnemen aan de wereld die door God gerechtvaardigd is. Ik ben een subject in het verhaal van de verlossing.

Wij hebben een plek in dit verhaal, maar hoe moeten wij die plek vinden? Wij worden geroepen om te handelen. Onze *agency* is hersteld op het moment van de opstanding. In geloof kijken wij terug, en in hoop op de toekomst kijken we uit naar de komst van het Koninkrijk, maar vandaag worden wij geroepen om te handelen. God heeft gehandeld, en nu worden wij opgeroepen om ook te handelen. Wat God gedaan heeft in het verleden voor ons, en welke toekomst God ons beloofd heeft, bepaalt hoe wij zijn en moeten handelen in onze tijd in deze wereld.

God geeft de mens zijn verantwoordelijkheid. God heeft ons niet verlost om nietsbetekenend te zijn, maar om als beeldrager van God onze weg te gaan. God roept ons op om de orde van zijn schepping te kennen en om lief te hebben. Wij zijn *moral agents*. Wij kijken naar de wereld, naar onszelf en naar de weg die wij in deze wereld gaan. Dat betekent dat wij aandacht moeten schenken aan onze *agency*. Wij oefenen onze *agency* uit op dit moment in deze tijd. Het verleden kunnen we niet veranderen en de komst van het Koninkrijk kunnen we niet versnellen. Onze verantwoordelijkheid is in deze tegenwoordige tijd. De daden en belofte van God bepalen hoe wij nu onze verantwoordelijkheid nemen.

Ons handelen heeft betekenis, maar keer op keer worden we geconfronteerd met de realiteit van elke dag. We worden geroepen om verantwoordelijk te handelen, maar we worden van alle kanten bedreigd. Door de opstanding van Christus hebben we ontdekt dat God een plan heeft met de wereld, dat voltrokken wordt door God zelf. We hebben ontdekt dat de wereld niet betekenisloos is, maar we kunnen vanuit onszelf de komst van het Koninkrijk niet verwachten. Hiervoor geeft God ons de Heilige Geest. Ons vormloos streven wordt opgenomen in Gods bedoelingen. De Heilige Geest richt ons op de toekomst. We worden niet meer bepaald door de dood, maar door de opstanding van het lichaam. Wij

¹⁶² O’Donovan, *FS*, 139

krijgen de vrijheid om God antwoord te geven op zijn daden. God bevrijdt de mens, zodat de mens de plek in zal nemen die voor hem bedoeld is. De mens zal zijn plek als heer van alle dingen innemen.

Door de komst van de Heilige Geest krijgt de opstanding ook betekenis voor mij. Mijn leven, inclusief mijn ervaringen, wordt ook opgenomen in de bedoeling van God. Alles wat er gebeurt en gebeurd is, wordt in een nieuw daglicht gesteld door de opstanding. Ook alles wat wij zelf meegemaakt hebben. De dood is overwonnen, en in Jezus zien wij de mens tot zijn bestemming komen. Als God een bedoeling heeft met ons leven, en als wij op die bestemming zullen komen, dan heeft dat ook betekenis voor ons handelen nu.

Als ons leven bepaald wordt door de dood, dan is ons leven zinloos. De geschiedenis leidt nergens naartoe. Het begin en het einde worden omringd door betekenisloosheid, maar het Koninkrijk van God gaat de dood en betekenisloosheid voorbij. De belofte van het Koninkrijk van God laat een einde zien dat wij vanuit onszelf niet kunnen zien. In de opstanding en de belofte zien wij de toekomst van deze wereld.

We worden opgeroepen om te leven vanuit de opstanding. We weten dat God de wereld gerechtvaardigd heeft, en we hebben de belofte van de komst van het Koninkrijk, maar we leven in een wereld die niks van God wil weten. We worden opgeroepen om Christus te volgen, en dat betekent dat ook wij ons kruis op ons moeten nemen. Dat betekent dat we niet altijd gebruik maken van onze recht in deze gerechtvaardigde orde. Dat betekent dat we buitengesloten worden, en dat we geconfronteerd worden met onszelf. Elke morele keuze zal hierom spannen, maar we worden hierin bijgestaan door de Heilige Geest. Wanneer Christus ons aanmoedigt om ons kruis op te nemen en hem te volgen, worden we uitgenodigd om de overwinning van de opstanding te verwachten. Dit leven begint bij geloof, dat het antwoord is op de roep van God. De Heilige Geest geeft ons geloof, en maakt ons vrij om te antwoorden.

Het geloof kijkt terug en antwoordt op Gods daden. De hoop kijkt naar de toekomst en verlangt de vervulling van de belofte. De liefde wordt omringd door geloof en hoop. Zij geeft ons handelen vorm en bepaalt hoe wij deelnemen aan deze wereld. God heeft zelf de liefde de wereld binnengebracht, en deze liefde komt door de Heilige Geest tot ons. Zij vindt vreugde wanneer ze ontdekt dat God handelt in en door anderen heen. Ze verheugt zich wanneer iemand zijn plek in kan nemen in de gemeenschap. Wanneer de gemeenschap geregeerd wordt door liefde, dan ontdekken we daarin Gods liefde en redding.

Wanneer we Jezus liefhebben, dan ontdekken we dat alle gebeurtenissen in relatie gebracht worden met zijn opstanding. Hij leert ons bidden om de vervulling van de wereld. Wij bidden dat de Heilige Geest aanwezig is en in ons werkt, zodat we de wereld mogen zien en weten wat haar

bestemming is. We worden geroepen om te getuigen van God, door Christus te volgen in liefde naar elkaar toe.

H4. Deelconclusie deel I

De wereld waarin wij leven is een wereld die doorspekt is van betekenis. We zien het niet altijd, we merken er niet altijd wat van, maar de wereld is meer dan hoe wij haar meemaken. We moeten op zoek gaan naar hoe de wereld is, naar de werkelijkheid die onze ervaringen overstijgt. Want alleen op deze manier kunnen wij de betekenis van de dingen kennen en weten wij hoe wij moeten handelen.

Wat we als eerste moeten weten, is dat de wereld als een geheel door God geschapen is. De schepping vormt een eenheid en er is sprake van een orde. God heeft elk schepsel een bedoeling gegeven. God heeft alles met een specifieke reden geschapen. En deze orde is niet veranderd. De ene plant dient als voedsel, het ene dier dient God wanneer hij leeft, maar de mens heeft zijn speciale plek gekregen in deze orde. De mens heeft de opdracht van God gekregen om te heersen over de hele schepping. Dat betekent drie dingen: Als eerste heeft de mens dezelfde roeping gekregen als andere schepselen, die tot hun bestemming komen in dienst van God. Dus het heersen moet een dienen zijn. Als tweede heerst en dient de mens wanneer hij andere schepselen tot hun bestemming laat komen. Toch heeft de mens nog een speciale roeping, naast de roeping die alle andere schepselen gekregen hebben. De mens heeft namelijk de gave gekregen om de dingen te kennen, te interpreteren en dit in woorden uit te drukken. De lofzang die de hele schepping doorklinkt, drukt de mens in woorden uit. Dus op deze manier heerst de mens ook over de schepping.

Als tweede moeten we weten dat deze orde door de val van de mens bedreigd wordt. In plaats van God te dienen, dient hij alleen zichzelf. Zijn heersen is een onderdrukken geworden. Toch blijft het daar niet bij. Door de val van de mens is zijn perceptie op de werkelijkheid ook verloren gegaan. Hij is niet meer in staat om de orde te kennen. Hoezeer hij ook zijn doel mist (want dat is het uiteindelijk, als je niet tot je bestemming komt), hij blijft toch steeds mens, een *agent*. Hij is nog steeds geroepen om te denken en te kennen, maar zijn denken en kennen wordt beïnvloed door de zonde, en uiteindelijk leidt dat tot afgoderij. De mens zoekt betekenis niet meer in de geschapen orde, want dat de wereld een schepping vol van betekenis is, wordt niet erkend. Betekenis wordt in de geschiedenis van de mens gezocht, want dat is namelijk het enige dat hij kan zien. De oorsprong en bedoeling worden niet gekend, en het leven wordt begrensd door de dood. Alles moet zijn bestemming dan in de geschiedenis hebben. De geschiedenis zelf is meer een proces geworden dan een historie, een verhaal dat ergens over gaat. Dat zorgt ervoor dat de mens zelf bepaalt wat de betekenis is van de dingen, en zo dient alles uiteindelijk de mens. De orde is verstoord, en alles lijkt onsamenhangend. Uiteindelijk houdt dit ook op, want de mens weet dat hij bedreigd wordt door de dood. De vrijheid is een schijnbare vrijheid. Uiteindelijk wordt zijn handelen bepaald door de beperkte tijd die hij te leven heeft, en wordt zijn kennen bepaald door hetgeen wat hij alleen kan zien via de geschiedenis. Toch

heeft de val van de mens de orde niet vernietigd. Dat weten we omdat God ons kennen te hulp komt. God openbaart zijn plan met de wereld in de opstanding van Christus. In de opstanding van Christus laat God zien dat de wereld nog steeds de wereld is die God geschapen heeft.

Als derde moeten we weten dat God zijn weg gaat met zijn schepping en in het bijzonder met de mens. Hij laat de schepping niet in de steek. God staat boven de geschiedenis en wordt daardoor niet bepaald. In plaats van dat de geschiedenis een weergave is van de verloren staat van de mens, wordt de geschiedenis het podium waarop God de mensen redt. En hier roept God mensen, hij schakelt individuen in. Gods vrijheid staat tegenover de onvrijheid van de mens. Gods roepen brengt de mens in conflict. Gods handelen kunnen we niet altijd rijmen met de imperfecte kennis die wij hebben van het goede. Zijn handelen komt overeen met de bedoeling die hij heeft met de geschiedenis, die voor ons verborgen is. God, die Heer is van hemel en aarde, is het die de geschiedenis regeert, niet de mens en zelfs niet de kwade machten van de wereld. Gods weg met de geschiedenis is geen proces, maar een verhaal. God handelt niet slechts op één moment. De geschiedenis heeft een vertrekpunt, en het leidt ergens naartoe. God verandert de koers van de geschiedenis niet, maar hij kondigt zijn bedoeling voor de toekomst aan. De betekenis van de wereld, de bestemming van de geschiedenis en de vervulling van Gods belofte van de vervulling van de wereld komt de geschiedenis in: Jezus Christus.

De weg die God gaat met zijn wereld in de geschiedenis, vindt zijn climax in de opstanding van Christus. Door de opstanding van Christus krijgt de wereld haar betekenis weer terug. De goede orde die God geschapen heeft, wordt niet vervangen door een nieuwe orde, maar wordt vernieuwd en hersteld. Vanuit de opstanding en de eschatologie zien we de wereld in een ander licht. In Christus zien we de oorsprong van de schepping en zien we de mens zoals hij bedoeld is. De kwade machten en de dood hebben bij hem geen plek. In Jezus zien we de mens die tot zijn bestemming komt, die in staat is om zijn plek in de wereld als heer in te nemen. God rechtvaardigt in Christus de wereld.

De rechtvaardiging van de wereld bestaat uit twee onderdelen. Als eerste herstelt God de geschapen orde. De dood wordt vernietigd en het leven overwint. De wereld wordt bevestigd. Dat het over deze wereld gaat, zien we in het lichaam van de opgestane Christus. De mens wordt vrijgemaakt van de dood die niet bij het leven hoort. De mens kan weer mens zijn, en zo kan de schepping weer volledig zijn, maar daar blijft het niet bij. Als tweede klinkt er een belofte. In Christus zien we de mens die uit de dood opstaat, en die tot zijn bestemming komt. Christus wordt verheerlijkt aan de rechterhand van God. In de opstanding van Christus zien we de wereld tot haar bestemming komen. De mensheid wordt opgetild naar een plek waar zij nooit geweest is. Deze twee onderdelen vormen een geheel.

Met de belofte dat de wereld tot zijn bestemming komt, klinkt ook de belofte dat de geschiedenis tot de zijne komt. De geschiedenis is weer een verhaal geworden dat ergens over gaat. God handelt in de geschiedenis, maar handelt ook daarbuiten. In de opstanding van Christus klinkt de belofte van het Koninkrijk van God. Nu is die nog voor ons verborgen, maar straks zal het in vervulling gaan. Het Koninkrijk van God is geen andere orde dan de geschapen orde. En de bedoeling die God voor de *agent* heeft, is geen andere bedoeling dan die hij al had gekregen. We spreken hier van een eschatologische toekomstverwachting. De uiteindelijke bedoeling van de geschiedenis kunnen we alleen begrijpen vanuit de eschatologie. Dan verstaan we de claim dat 'Christus alleen' de wereldorde in vervulling brengt. Zo is de opstanding van Christus het centrum van de geschiedenis. In Christus menswording zien we God zelf aanwezig in de schepping, en zien we het lot van de schepping verbonden met het lot van deze mens. In Christus' leven wordt het plan van God zichtbaar en voorbereid op de opstanding. Zo is Christus het centrum van de wereld en de geschiedenis. De opstanding van de Mensenzoon wijst ons naar de vervulling van de geschiedenis. Christus gaat voorop, en wij mogen volgen. Dit is allemaal naar Gods plan met zijn schepping.

Om die belofte te zien en te kennen, zijn we aangewezen op de openbaring van God. Vanuit de geschiedenis en vanuit de wereld zelf, zonder rekening te houden met de openbaring van God, komen we uit op een natuurlijk determinisme. We zijn aangewezen op de openbaring van God in de opstanding van Christus. Deze kennis wordt ons alleen gegeven wanneer we deelnemen aan het leven van Christus. Hij is het centrum van waaruit alles gekend wordt. In de opstanding van Christus komen de wereld en de geschiedenis, de bedoelingen en de bestemmingen samen. In Christus vindt de mens zijn eeuwige bestemming. Wij kunnen weer weten hoe wij in deze orde moeten leven. Leven in deze orde begint bij gehoorzaamheid aan God.

Het leven in gehoorzaamheid aan God begint bij het ontdekken dat het verhaal van de verlossing ook over ons gaat. De opstanding van Christus wijst terug naar dat ene moment in de geschiedenis en wijst verder naar de beloofde toekomst, het Koninkrijk van God. Het moment waarin wij nu leven, is het moment waarin wij deelnemen aan deze gerechtvaardigde wereld. We leven met de kennis dat Christus is opgestaan en de verwachting van het Koninkrijk van God. Door de komst van de Heilige Geest weet ik dat het ook over mij gaat. Het nodigt mij uit om betekenisvol te handelen. Ik ben een mens, een *agent*. Hoewel ik als deel van de mensheid ook object ben van het verhaal van de verlossing, ben ik ook meer dan object. Wij worden geroepen om deel te nemen aan Gods geschiedenis. God heeft onze *agency* vernieuwd, maar onze *agency* moet nog wel tot zijn bestemming komen. Wij verwachten de vervulling van de belofte. Zo kan ons moment in de geschiedenis getypeerd worden. En met deze belofte en in deze afwachting worden wij geroepen om onze *agency* uit te

oefenen. Het is het moment waarin de mens God antwoordt op zijn roepen en op zijn daden. Hier en nu is het moment waarin wij betekenisvol handelen.

Wij worden opgeroepen om als verantwoordelijke mensen te handelen. Als verantwoordelijke mensen zijn we geschapen en hebben wij onze eigen plek en betekenis gekregen, en ook onze persoonlijke ervaringen hebben hun betekenis in dit kader. Door de opstanding van Christus zien wij dat de wereld verlost is, en zien we het goede van de schepping. Het is het object van onze vreugde en we moeten hem onderzoeken, ontdekken en waarderen. We zijn geroepen om beeld dragers van God te zijn. Dat betekent ook dat we aandacht geven aan de wereld, in kennis en in liefde. We zijn *agents* in deze wereld, en dus ook *moral agents*. We moeten nadenken over ons handelen, en ons laten meenemen door een wereld die meer is dan hoe wij de wereld ervaren. Wij zijn verantwoordelijk, zegt O'Donovan. Wanneer we ontdekken dat we verantwoordelijk zijn, dan ontdekken we ook dat we de mogelijkheid hebben om te falen. We zijn verantwoordelijk voor ons handelen, maar niet voor de geschiedenis. We zijn ook niet verantwoordelijk voor de komst van het Koninkrijk van God. Onze verantwoordelijkheid gaat over de nabije toekomst, die wij onmiddellijk voor ogen hebben, want die ligt nog niet vast. De daden van God in het verleden en de belofte over de komst van het Koninkrijk bepalen wel hoe wij onze verantwoordelijkheden nu nemen.

Wij worden door God zelf geroepen, maar zodra we zijn stem horen, wordt ons aandacht weer getrokken door de realiteiten van elke dag. Want de wereld zoals wij haar zien is een wereld die beheerst wordt door uitzichtloos streven en moeiten en pijn. Wij ontdekken dat wij *agents* zijn in deze wereld, maar ontdekken ook dat we onszelf kunnen verliezen. En keer op keer lijkt dit hetzelfde lied te zijn. In deze wereld, die onsamenhangend en betekenisloos lijkt, komt God ons tegemoet. We hebben de belofte gekregen, maar uit een onduidelijke toekomst valt weinig kracht te halen. God komt ons in de Heilige Geest te hulp, en neemt ons vormloos streven op in het plan van God met de wereld. God komt onze tekortkomingen tegemoet, en we kunnen zo ons richten op wat wij uit onszelf niet te weten kunnen komen. Wij weten niet wat we moeten bidden, maar de Heilige Geest geeft ons gebed richting. Door de komst van de Heilige Geest krijgt de opstanding betekenis in het leven van de *moral agent*. We worden in ons handelen niet meer bepaald door de dood. In de opstanding van Christus klinkt de belofte van de opstanding van de mensheid. De Geest bevrijdt ons van een doelloos passief-reactieve werkelijkheid, en geeft ons de vrijheid om te antwoorden op Gods roep. Want dat is uiteindelijk Gods bedoeling met de mens. De mens is geroepen om te delen in de autoriteit van Christus. Dat betekent dat de mens geen slaaf is, maar heer over de schepping. Als heer over de schepping antwoordt hij op Gods daden. Door de komst van de Heilige Geest krijgt de opstanding betekenis voor mij, en wordt mijn leven opgenomen in de bedoeling van God. Onze ervaringen en de dingen die wij hebben meegemaakt worden in verband gebracht met deze gebeurtenis in de

geschiedenis. Alles wat gebeurd is, en alles wat ik meemaak, krijgt betekenis in de opstanding van Christus. De opstanding laat ook zien dat dat onze bestemming is. We zijn verlost van de dood, de vijand van betekenisvol leven. We richten ons op de toekomst, waarvan God alleen weet hoe die eruitziet. We verwachten het Koninkrijk, en onze doelen moeten we bekijken vanuit die verwachting, want dat bepaalt hoe wij de dingen doen en wie wij zijn.

We worden opgeroepen om te leven vanuit de opstanding. De rechtvaardiging van de schepping komt door de Heilige Geest dichtbij. Het gaat over mijn zijn en mijn ervaringen, mijn overwegingen en handelingen. De Geest stelt ons in staat om vanuit de opstanding te leven. Wij ontdekken, door de Heilige Geest, dat wij *moral agents* zijn in een wereld die enerzijds de vervulling verlangt, en die zich anderzijds van God afkeert. De wereld strijdt tegen God en alles wat hem ook wil corrigeren. De kwade machten hebben Jezus willen vernietigen, maar doordat God de dood van Christus omkeert, heeft God de overwinning. In het kruis van Christus ontdekken wij dat gehoorzaamheid aan God strijdt met de ongehoorzaamheid van de wereld. De wereld wil Christus niet, maar God heeft Jezus opgewekt uit de dood. Hij heeft het laatste woord. Toch zien wij de littekens van de wonden van Christus en worden we opgeroepen om in de wereld ons kruis te dragen, wanneer wij Christus willen volgen. Dat betekent dat we geregeld buiten worden gesloten van het goede van de schepping, waar wij recht op hebben als herstelde kinderen van Adam. De wereld wil ons niet als we niet leven naar de maatstaven van de wereld. Ook kunnen we geconfronteerd worden met onze eigen gevallen menselijke staat. We worden opgeroepen om ons niet te laten verleiden door de wereld en onze verantwoordelijkheden te compromitteren. Elke morele keus zal hierom spannen en zal hierin duidelijk worden, maar de Geest komt in onze zwakheid te hulp. De buitensluiting moeten we aannemen als een noodzakelijk prijs, om een waar getuigen te zijn van de goede schepping. Christus nodigt ons uit om ons kruis te nemen, maar nodigt daarbij ook uit om de overwinning te verwachten. En dit doen wij, wanneer wij geloven.

Het geloof is het antwoord op de roep van God. In geloof zien wij de wereld en de geschiedenis verbonden in de opstanding van Christus. We kijken voorbij de dingen die in de wereld op ons afkomen en ons willen onderdrukken. Dan ontdekken we dat we afhankelijk zijn van de openbaring van God. De mens alleen is niet in staat om te geloven, maar God zelf brengt geloof in werking in de *agent* zelf. De Geest maakt de mens vrij om in geloof een eigen antwoord te geven. Deze oproep is ook gericht aan mij, en dan volgt het leven in gehoorzaamheid.

We worden uiteindelijk opgeroepen om te handelen vanuit de liefde. Het leven vanuit de opstanding begint met geloof en het hoopt het komende Koninkrijk van God. Liefde is de vervulling van het geloof en geeft het antwoord wat ze hoopt. Ze is de vormgever van de christelijke ethiek. De

tijd van de liefde is de toekomstige tijd en ze houdt ons voor ogen wat we al bezitten en weten. In Gods handelen is liefde de geschiedenis binnengekomen, en door de Geest wordt ze werkzaam in ons. In liefde kijken we uit naar het Koninkrijk van God, dat ook de heerschappij van de liefde is. In die verwachting handelen wij. En het beste wat wij kunnen doen, is anderen de mogelijkheid geven om ook te handelen. De grootste lof is vreugde vinden in Gods daden in en door anderen heen. Liefde vindt haar vreugde in de gemeenschap. Wanneer wij Jezus liefhebben en ons in hem verheugen, dan ontdekken we in hem het punt waarop alle gebeurtenissen, hoezeer wij ze ook niet begrijpen, in relatie gebracht worden. We zien dat God zijn plan in vervulling brengt. Onze opdracht is om te getuigen van God. In ons getuigenis zijn we verbonden met de getuigenis van de Geest, die klinkt de bijbel door. Wie gelooft in Christus doet wat hij doet.

In de zoektocht naar wie wij zijn, kunnen we verder komen door de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan te raadplegen. Hij vult niet voor ons in hoe wij moeten leven en legt ons geen dingen op, maar leert ons kritisch te kijken naar de betekenis van de opstanding van Christus voor ons, vandaag. Hij nodigt ons op deze manier uit om naar onze eigen omgeving te kijken en na te denken over ons handelen. Dit beïnvloedt onze keuzes en onze doelen. Het heeft ook invloed op hoe wij naar onszelf kijken.

Oliver O'Donovan, *Entering into Rest*, 229:

“Ethics after Pentecost concerns what transpires between love and love, between reflection and reflection. There is a first reflection on the world and a second. The first takes in – with joy and fear, with disapproval or with triumph – all that the world displays to us of its meaning – its values, its order, its history and its destiny, and perhaps its secret, the working of a creating and sustaining God behind it. The second takes that meaning in again, as a theatre in which God has finally worked his purpose, and will disclose it fully, a scene on which our gaze may rest in praise and thanksgiving. In between the two we live in the tension of the eschatological difference. (...) We accept the flame of love within ourselves in the form of obedient action. And that is how the greatest of sufferings, the extinction of our world to us and of us to our world, can take form also as an act of faith and hope, through which love will finally prove itself sovereign.”

Interlude: Leven vanuit de opstanding

Een uitleg in de lijn van Oliver O'Donovan

“The dying thief can acknowledge Christ upon the cross, and in that moment of repentance bring all his life of brigandage to its fulfilment, not merely his last few hours.”

(Oliver O'Donovan, *Resurrection and Moral Order*, 157; naar Luc. 23:42-43)

Inleiding

De opstanding van Christus moet niet geïsoleerd gezien worden, los van het kruis en de hemelvaart. Kijken we vanuit de opstanding terug naar het kruis, dan zien we dat God de wereld herstelt. De oorspronkelijke bedoelingen van het leven zien we weer in het licht van de opstanding. Kijken we vanuit de opstanding naar de hemelvaart van Christus, dan zien we dat God de Zoon verheerlijkt. De Zoon komt tot zijn uiteindelijke doel, de heerschappij aan de rechterhand van God. Vanuit de opstanding komt de belofte door de Heilige Geest tot ons, en mogen wij de terugkomst van Jezus verwachten.

Bedoeling

De opstanding van Christus is het centrum van alle bedoelingen. In de opstanding van Christus krijgt de misdadiger aan het kruis zijn betekenis terug. Zijn leven was getekend door leegheid, zelfbelang, lijden en de dood. Wij zouden misschien de neiging hebben om te zeggen dat zijn leven zinloos was. Dat het geen betekenis had, totdat hij erkend heeft dat Jezus Heer is. Dat hij nu pas een bedoeling gekregen heeft. Maar de bedoeling van de mens, en dus ook van deze misdadiger, wordt hem niet gegeven als hij zover is. In de opstanding van Christus wordt een nieuw licht geworpen op de werkelijkheid.

God heeft met alles in de schepping een bedoeling. De opstanding van Christus heeft betekenis voor déze schepping (Jezus zegt: nog vandaag zul je met mij in het *Paradijs* zijn), het gaat niet om een andere orde. Zij krijgt haar betekenis niet nu pas. God verwerpt zijn schepping niet, en ook niet de bedoelingen die hij heeft met de schepping. Dat het over deze schepping gaat, wordt duidelijk als we zien dat Jezus na de opstanding het brood brak en vis at. Deze “oude” wereld heeft God op het oog, ook al is zij gevallen.

Zonder de opstanding van Christus kunnen wij de zin van het leven niet ontdekken. Wij zien het geheel niet, en we vragen ons af waarvoor we de dingen doen. Wij kunnen zonder de opstanding

de bedoelingen die God heeft met de schepping niet kennen. Als we zoeken naar betekenis, waar zouden we het kunnen vinden? Hoe wij de wereld vaak ervaren is anders dan hoe wij haar kennen. Wij weten dat Christus is opgestaan, maar wat merken we daar nu eigenlijk van? We luisteren een podcast waar het gaat over de leegheid van het leven. We lezen een boek waarin mensen de zoektocht naar betekenis als mislukt beschouwen. En de wereld waarin we leven lijkt vluchtig. We worden beziggehouden door reclame, sociale media en het nieuws. We maken ons zorgen over de wereld, maar we zijn zo gevangen in onze manier van leven dat we er eigenlijk zelf niet iets aan willen doen. Juist nu, denk ik, is het goede nieuws dat er een bedoeling is met onze levens. Dat de wereld vol betekenis zit, deze wereld die geregeerd wordt door leegte.

Maar juist als we naar de opstanding kijken, dan ontdekken wij wat de bedoeling van God is voor het leven. God wil dat wij die bedoelingen vinden. Wat de mens ervan gemaakt heeft is juist tegen zijn bedoeling met de schepping in gegaan. De mens is door God gemaakt om heer te zijn van de schepping, geen tiran. De mens moet de schepping helpen, om de dingen tot zijn uiteindelijke bedoelingen te laten komen, waarvoor ze geschapen zijn. De mens is bedoeld om op deze manier God te dienen. Naast het dienen van de ander heeft God met de mens ook een andere bedoeling. De mens is geroepen om deze bedoelingen te ontdekken, ernaar te leven. Ook is hij geroepen om de eenheid van de wereld te zien. De mens is geroepen om te kennen, en zo Gods bedoeling met de schepping te kennen, en God te loven.

Bestemming

De opstanding van Christus is het centrum van alle bestemmingen. Met bestemming bedoel ik het uiteindelijke doel dat God heeft met de schepping en de individuele levens van jou en mij. Het leven van de misdadiger aan het kruis is geen verloren leven. Het is geen leven dat nog beperkt wordt door de dood, de vijand van alle bedoelingen. De dood zorgt er niet meer voor dat de mens niet zijn doel bereikt. In de opstanding van Christus zien we dat de dood overwonnen is en dat de mens tot zijn bestemming zal komen.

God zorgt er zelf voor dat wij tot onze bestemming zullen komen. Met dat God de wereld en alles wat er ook maar bestaat met een bedoeling geschapen heeft, heeft hij ook een doel voor ogen. De mens kan vanuit zichzelf niet tot zijn bestemming komen. Daarom heeft God niet alleen gesproken in de geschiedenis van de mens, maar is er ook in gekomen. God heeft een plan, en de geschiedenis is niet meer een opeenvolging van gebeurtenissen, maar is het theater van de redding van de mens geworden. De climax van de geschiedenis vinden we in de opstanding van Christus.

Zonder de opstanding van Christus leidt de geschiedenis alleen tot de dood, of het nu tegenwoordige tijd of verleden is. We zien grootheden opstaan en sneuvelen. We zien in het Midden-

Oosten de ene onderdrukker na de ander opkomen. We zien in Europa dat de ene crisis nog niet opgelost is, of er volgt een ander. We houden ons hart vast als het gaat om de opwarming van de aarde. En we zuchten mee met de Prediker dat er niets nieuws onder de zon is. Want waar leidt alles naartoe, dan de onontkoombare dood? Welk erfenis blijft erover dan de gevolgen van de slavernij? En hoe vinden wij een oplossing op wat er in het verleden gedaan is? Geschiedenis herhaalt zich, linksom of rechtsom. Ramp volgt op ramp. De wereld wordt geregeerd door de noodzakelijkheid van mislukkingen en alles wordt uiteindelijk begrensd door de dood. En wat doet het er toe wat wij doen? Ik denk dat als we begrijpen dat God Heer is van hemel én aarde, dan geloven we dat alleen God ervoor zorgt dat de wereld komt waar zij moet komen. Deze tijd is geen zinloze tijd en geen hopeloze tijd.

Juist als we naar de opstanding kijken, ontdekken wij dat God een bestemming heeft voor onze levens. God heeft een plan en voert dat zelf uit, zodat de mens komt waar God wil dat hij zal komen. God is de geschiedenis in gekomen, maar de wereld wilde hem niet en heeft hem gedood. God heeft echter de dood omgekeerd. De Mensenzoon is opgestaan en is tot zijn bestemming gekomen, aan de rechterhand van God. In de opstanding van Jezus zien wij de belofte van God voor de hele mensheid. Het heersen over de schepping en de lofprijzing zal zijn bestemming vinden in het Koninkrijk van God.

Belofte

De opstanding van Christus is het centrum van de belofte. De belofte voor de wereld, dat alles en iedereen zijn eigen plek in zal nemen in het Koninkrijk van God. De belofte voor de geschiedenis, dat alles naar dat doel geleid zal worden. En als laatste de belofte voor ons, voor jou en mij. Jezus belooft de misdadiger dat hij met hem in het paradijs zal zijn. De misdadiger is er nog niet, maar hij kan nu voorbij zijn schijnbare zinloos leven kijken, en voorbij de dood. In de belofte klinkt betekenis voor nu. De misdadiger is verlost, en wij zijn gered.

God belooft ons in de opstanding dat wij weer de plek in zullen nemen die aan ons gegeven is. En God belooft ons dat wij niet meer als slaven, maar als kinderen van God heer over de schepping zullen zijn. Deze belofte is nog niet volledig tot vervulling gekomen. We leven tussen opstanding en wederkomst in, tussen het terugkijken en de verwachting. Het geloof in de opstanding en de hoop op de wederkomst, wanneer Christus het Koninkrijk van God zal vestigen. Dit is niet zonder betekenis voor onze praktische levens nu. Dit heeft invloed op hoe wij de wereld en de geschiedenis zien, en hoe wij daarin handelen.

Maar uit de belofte van een toekomst die wij niet kennen, kunnen wij geen kracht halen. Het gaat ons verstand te boven, hoe kunnen we anders handelen dan wat wij geleerd hebben? En zelfs als wij de belofte horen, wat is er nou allemaal veranderd? De wereld wordt nog steeds gekleurd door betekenisloosheid, de dood gaat nog overal rond. We willen het wel geloven dat er een bedoeling is

met de wereld, en dat alles uiteindelijk goed komt, maar als we om ons heen kijken, is er geen reden om dat te geloven. En dan klinkt er vanuit de opstanding van Christus een antwoord op de vragen die ik heb. Ik krijg het niet voor elkaar om te leven naar deze bedoelingen. Ik word geconfronteerd met de wereld die zegt dat ik moet presteren, een sociaal leven moet hebben, en het beste moet kiezen, allemaal tegelijk. Ik word geconfronteerd met mijzelf wanneer het me niet lukt om goed te doen en om anders te kiezen, en me zorgen maak of ik wel de goede keuze heb gemaakt. In dit alles ben ik niet alleen. En sta ik niet alleen. Want Christus heeft zijn Geest beloofd, en wij hebben die ontvangen. De Heilige Geest is God, en hij overziet de toekomst. Hij werkt in ons en geeft ons kracht om vast te houden aan de belofte en ernaar te leven.

Het leven vanuit de opstanding is leven in het geloof dat God alles heel heeft gemaakt. Het is leven in de hoop op de vervulling van de belofte, dat God ons naar onze bestemming in zijn Koninkrijk zal brengen. En het is leven in de liefde, wanneer wij naar de anderen kijken en hen zien zoals ik ook mijzelf zie. Hier is onze verantwoordelijkheid, en hier mogen wij leven naar de bedoeling die God voor ons heeft, met de kennis dat God zelf ons op onze plek brengt.

In deze verlost wereld, die zijn uiteindelijke overwinning verwacht, maken wij onze eigen plannen en geven we bedoelingen en betekenissen aan dingen en levens. Dit mogen we ook doen in de vrijheid, die ons door de Heilige Geest gegeven is. Door de opstanding van Christus mogen wij zien dat ons handelen betekenis heeft, voor onszelf, voor de ander, en voor God. Het krijgt niet pas betekenis wanneer we iets bereikt hebben. Zo zijn ook wij verlost door Christus. Ook nu en voor nu. Wij worden opgeroepen om te leven, ook na de opstanding van het lichaam. Leven is leven in geloof, hoop en liefde.

Deel II

H5. In gesprek met de jongvolwassenen over de opstanding

5.1 Inleiding

Nu we duidelijk hebben wat de betekenis is van de opstanding voor de *moral agent*, kunnen we gaan kijken naar wat de opstandingsethiek van O'Donovan kan betekenen voor jongvolwassenen. Wat heeft de opstanding van Christus te zeggen over de levens van deze jongvolwassenen? Voordat we de vraag gaan beantwoorden, volgt eerst de methodologie en het verslag van het gesprek. Dit hoofdstuk ziet er als volgt uit: als eerste wordt de methode beschreven die ik aangehouden heb met de focusgroep. Daarna volgt er een overzicht van wat de jongvolwassene in het algemeen typeert, inclusief hoe deze jongvolwassenen hun bestaan als jongvolwassen ervaren. Dan volgt het verslag van het gesprek en als laatste wordt er een samenvatting en korte evaluatie weergegeven. Hoofdstuk 5 is de beschrijving van het gesprek, in hoofdstuk 6 zullen de conclusies getrokken worden.

5.1.1 Methodologie

In plaats van dat ik de jongvolwassenen de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan laat beoordelen, wilde ik kijken wat deze ethiek met hen doet. Dit heb ik gedaan door met hen de tekst te lezen die tussen deel I en deel II in staat, die ik aangegeven heb als interlude. Deze tekst heb ik geschreven naar aanleiding van de conclusie van deel I. Het bevat niet de volledige theologie of ethiek van O'Donovan, dat is ook niet de insteek geweest. Centraal in de tekst staat de opstanding van Christus en de betekenis daarvan voor ons vandaag. De vraag die ik bij het maken van de tekst voor ogen had, was wat de opstanding van Christus betekent voor onze levens nu.

Het doel van het gesprek is om te kijken wat de 'formal theology' van O'Donovan doet met de 'operant theology' van deze jongvolwassenen. De *formal theology* is al helemaal uitgewerkt in deel I. De *operant theology* van deze jongvolwassenen, betreffende de opstanding, zal in het volgende hoofdstuk beschreven worden. Het onderzoek is een exploratief onderzoek, waarin gezocht wordt naar wat van betekenis is voor deze jongvolwassenen bij dit onderwerp.

De bedoeling van de focusgroep was dat de jongvolwassenen met elkaar in gesprek gingen over dit onderwerp. Ik ben zelf uiteindelijk de gespreksleider geweest, en ben zo min mogelijk aan het woord geweest. Voornamelijk wanneer we de tekst behandelden zijn ze met elkaar in gesprek gegaan. We hebben één bijeenkomst gehad. Omdat anderhalf uur de maximale tijd was die we hadden afgesproken, zijn we toen ook gestopt. Het gesprek ging door tot de laatste minuut.

Tijdens het gesprek heb ik gebruik gemaakt van een aantal vragen die in de ‘Handleiding focusgroepen’ van het Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg CBO (2004) beschreven worden. Hierin worden vijf soorten vragen beschreven (zie bijlage 2 voor de behandelde vragen). De openingsvraag heb ik gebruikt zodat de deelnemers zich aan elkaar konden voorstellen, en aan elkaar konden laten zien hoe zij zichzelf als jongvolwassenen beschouwen. Als introductievraag heb ik hun de vraag gesteld wat de opstanding van Christus voor hen betekent, om te inventariseren hoe ze er zelf tegenover staan en waar ze dan aan denken. Voor we aan de kernvragen begonnen, kwam eerst de transitievraag die de bespreking van de tekst inleidde. Hiervoor hebben we een citaat van O’Donovan besproken en nagedacht over wat het kan betekenen. Het is een introductie op het onderwerp en het zette aan tot nadenken over de opstanding en de betekenis en bestemming van het leven. De kernvragen van het gesprek gingen over de tekst. Hiermee ben ik op zoek gegaan naar wat de ethiek van O’Donovan met hen doet. We hebben de tekst eerst gelezen, toen heb ik een vraag gesteld en vervolgens zijn we er per onderdeel dieper op in gegaan. Hiervoor hebben we ongeveer een uur de tijd genomen. Als laatste vraag heb ik een evaluatieve vraag gesteld. Hiervoor hebben we maar heel kort de tijd genomen, omdat de tijd bijna verstreken was. Hier heb ik hun gevraagd hoe ze het gesprek hebben ervaren.

Het gesprek heb ik, met goedkeuring van de deelnemers, opgenomen. Dat heb ik vervolgens volledig uitgeschreven. In de verwerking heb ik de namen van de deelnemers allemaal vervangen door andere namen zodat de deelnemers anoniem blijven. De deelnemers tekenden een “informed consent-formulier (zie bijlage 1), waarvan zij ook een eigen kopie hebben gekregen.

Voor de verwerking van het gesprek ben ik de volgorde van vragen langsgegaan. Ik heb een paar analyses gemaakt, maar die hebben me vooral geholpen om overzicht te krijgen

Uiteindelijk heb ik zowel het verbatim van het gesprek, het overzicht van het gesprek in hoofdstuk 5 en mijn interpretatie van het gesprek in hoofdstuk 6, teruggekoppeld aan de deelnemers, zodat zij nog opmerkingen hebben kunnen maken over de verwerking.

5.1.2 Over de jongvolwassenen

Ik maak het onderscheid tussen de termen jongeren en jongvolwassenen. In de kerk en samenleving worden de jongvolwassenen vaak geschaard onder de ‘jongeren’, een aanduiding die al snel de connotatie heeft van kinderen.¹⁶³ Een voorkomend probleem is dat jongvolwassenen niet hun

¹⁶³ Zo ook door Matthijs Schuurman, de vertaler van het boek van Schweitzer; Schweitzer, *Levensloop*, 109. Echter, hij is niet consequent in zijn vertaling. Op blz. 117 van hetzelfde boek heeft hij het over jongeren, terwijl uit de context blijkt dat hij de post-adolescenten op het oog heeft. Deze fout is een tekenend voorbeeld van hoe men met het begrip omgaat. Het online woordenboek van Van Dale noemt alles wat tussen de 16 en de 30 jaar is

eigen plek hebben, die de volwassenen in de kerk wel hebben. Uitnodigingen en informatie gaan bijvoorbeeld via hun ouders.¹⁶⁴ De jongvolwassene behoort echter niet meer tot de jongeren, maar aan de andere kant verschilt hij ook van de oudere volwassenen.¹⁶⁵

De leeftijdscategorie die ik hanteer voor jongvolwassenen is 22 tot en met 35 jaar. Schweitzer hanteert in zijn boek (2003) de term 'postadolescent' en heeft de leeftijd 18 tot en met 29 op het oog.¹⁶⁶ Post-adolescentie is de naam voor de late jeugdfase en de vroege volwassenheid.¹⁶⁷ Perrin spreekt in haar in 2020 verschenen boek 'Changing Shape' over 'millennials' (die toen haar boek uitkwam tussen de 25 en 39 jaar waren),¹⁶⁸ en ze noemt ze 'emerging adults': "Emerging into a stable adulthood can take Millennials most of their twenties."¹⁶⁹ Bijna twintig jaar na het verschijnen van het boek van Schweitzer noemt Perrin iets opvallends wat een duidelijk verschil aangeeft: "In short, 30 is the new 21!" Dertig is de leeftijd waarop de meesten zich echt jongvolwassen voelen, omdat ze zich dan pas echt beginnen te 'settelen'.¹⁷⁰ De periode om te experimenteren in de leeftijd van 17-22, is nu dus opgeschoven.¹⁷¹ De weg naar volwassenheid is in 2020 minder voorspelbaar dan in 2003. Oudere millennials (die nu veertig jaar zijn) vinden zich daarentegen niet per se in de omschrijving die Perrin geeft, evenals degenen die een religieuze achtergrond hebben. Die laatsten trouwen vaker relatief jong en volgen sneller het pad naar volwassenheid. Over het algemeen geldt dat de periode van voltooien van een opleiding, het beginnen van een vaste carrière, trouwen, een huis kopen en een gezin beginnen, als het ware wordt verschoven. Perrin noemt ze 'emerging adults'.¹⁷² Wijnants heeft in haar boek de leeftijd 24 tot 40 in gedachte als ze het over 'dertigers' heeft.¹⁷³

De reden dat ik de leeftijd hanteer van 22 tot en met 35 jaar, is omdat dit bereik zowel valt binnen de categorie jongvolwassenen volgens Schweitzer en ook Perrin en Wijnants. Daarnaast is het

"Jongere", <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/jongeren#.ZFDLcdrP23A> [10 augustus 2023].

¹⁶⁴ Deze conclusie is berust op eigen ervaringen, op basis van opmerkingen en de wijze waarop jongvolwassen en jongeren in de kerk worden betrokken. De bedoeling is niet om hier de algemene ervaring te weergeven, maar de ervaring van enkelingen. Het wil dus niet zeggen dat het overall zo is. De reden dat ik dit noem, is omdat dit invloed heeft op hoe ik het onderzoek in gegaan ben.

¹⁶⁵ Schweitzer, *Levensloop*, 109; Schweitzer spreekt hier over 'post-adolescenten'. Ik gebruik liever de term jongvolwassene, omdat dit de associatie heeft met volwassenheid. Met de term post-adolescentie wordt de jongvolwassene geassocieerd met een periode na de kindertijd. Daarmee is er nog geen verbinding met de volwassenheid.

¹⁶⁶ Schweitzer, *Levensloop*, 112

¹⁶⁷ Schweitzer, *Levensloop*, 117

¹⁶⁸ Perrin, *Changing Shape*, 4

¹⁶⁹ Perrin, *Changing Shape*, 6

¹⁷⁰ Perrin, 29

¹⁷¹ Perrin, 5-6

¹⁷² Perrin, 5

¹⁷³ Wijnants, Nienke, *Twintigerstwijfels & dertigersdilemma's: De belangrijkste loopbaan- en levensvragen van millennials*. (Amsterdam: Prometheus, 2022), 14

duidelijk dat wat voor de ene jongvolwassene geldt, niet hoeft te gelden voor de ander. Wel kunnen er algemene lijnen gezien worden.¹⁷⁴ De algemene lijnen die overeenkomen in de ontdekkingen van Schweitzer, Wijnants en Perrin, kunnen toegepast worden op de definitie van jongvolwassene met de leeftijd tussen 22 en 35 jaar. Ik zoek een middenweg in plaats van dat ik de leeftijd 18 tot en met 40 jaar hanteer.¹⁷⁵

Het is gevaarlijk om een definitie te maken van de jongvolwassene. Wat voor de een geldt, hoeft voor de ander niet te gelden. Het gevaar ligt op de loer om alle jongvolwassenen over één kam te scheren. Iemand van 22 jaar kan heel anders in het leven staan dan iemand van 35 jaar. Toch kunnen we wel aanduiden waarin jongvolwassenen ten opzichte van volwassenen en kinderen verschillen. Er zijn een aantal factoren die spelen in de fase van jongvolwassenheid. Een aantal daarvan beschrijf ik, waarbij ik wil benadrukken dat dit niet gaat over jongvolwassenheid de generaties door, maar juist over de jongvolwassene nu, anno 2023.

Als eerste begint de jongvolwassene onafhankelijk te worden, ook als het gaat over het geloofsleven. In de post-adolescentiefase wordt de knoop doorgehakt en begint men op eigen benen te staan. Het kindergeloof is niet meer voldoende en er vindt een breuk plaats met de identificatie met de ouders. Vaak vindt in deze tijd een pauze plaats voor de jongvolwassene verplichtingen van de volwassenheid aanvaard.¹⁷⁶ Schweitzer merkt op dat de jongvolwassene hier een aantal maanden of jaren voor nodig heeft. Perrin zegt dat de jongvolwassenen van nu hier langer over doen.¹⁷⁷

Maar als die breuk gemaakt is, waar sta je dan? Het postmodernisme stelt eisen aan de zoektocht. Er is geen bepaalde traditie die men volgt. Je bent zelf verantwoordelijk voor je eigen leven, is vandaag te horen. Daarnaast moet er gekozen worden tussen een groot aanbod van godsdiensten en overtuigingen. Je moet je oriënteren. En je moet ook blijven zoeken. “De zoektocht naar een overtuigend geloof is een levenslang project geworden.”¹⁷⁸

Als tweede hebben de jongvolwassenen de vrijheid, maar ook de druk van het ontwikkelen van een zelf-biografie¹⁷⁹.¹⁸⁰ Hij sleutelt aan zijn eigen biografie, en is daar zelf ook als enige

¹⁷⁴ Cf. Perrin, *Changing Shape*, 6; Schweitzer, *Levensloop*, 121

¹⁷⁵ Eigenlijk verschuif ik de leeftijd zo'n vier jaar ten opzichte van Schweitzer (2003), omdat er ten opzichte van twintig jaar terug veel veranderd is. Perrin (2020) schuift in principe vijf jaar op ten opzichte van 2000 (Perrin, *Changing Shape*, 29). Niet dat Perrin dezelfde leeftijdscategorie heeft, maar het principe van vier-vijf jaar opschuiven neem ik wel over.

¹⁷⁶ Schweitzer, *Levensloop*, 117-118

¹⁷⁷ Perrin, *Changing Shape*, 5-6

¹⁷⁸ Schweitzer, *Levensloop*, 34

¹⁷⁹ Perrin gebruikt ook het woord 'self-biography' en ik kies ervoor om het letterlijk te vertalen. Het woord 'autobiografie' heeft de connotatie van een uitvoerige beschrijving van het leven, terwijl 'zelf-biografie' mijns inziens iets duidelijker aangeeft dat het gaat om een kijk naar jezelf en je eigen verleden.

¹⁸⁰ Perrin, *Changing Shape*, 28

verantwoordelijk voor. Veel jongvolwassenen zijn niet in een bepaalde traditie opgegroeid,¹⁸¹ en anders komen ze wel anderen tegen die een andere traditionele en religieuze achtergrond hebben.¹⁸² De relatie tussen kerk en jongvolwassenen is zwakker geworden, terwijl de interesse in godsdienst gelijk is gebleven, of zelfs sterker is geworden.¹⁸³ Een belangrijke kernwaarde die speelt bij het vormen van de zelf-biografie, is authenticiteit. Wanneer men bijvoorbeeld een autoriteit als hypocriet ervaart, dan vindt er distantiëring plaats, ook als het om de kerk gaat.¹⁸⁴ Daarnaast is authentiek contact belangrijk voor hen, zowel in de familie, als ook in de vriendenkring. Deze authentieke betekenisvolle contacten zijn ook belangrijk in het vormen van een geloof. Daarnaast zijn authentieke ervaringen belangrijker geworden dan de juiste leer.¹⁸⁵ De cocktail van het individualisme, de autoriteit van ervaringen en het recht om te bepalen wie je wilt zijn, maakt dat de orthodoxe religies als problematisch worden ervaren.¹⁸⁶ Het geloof van jongvolwassenen is meer gericht op de praktijk, of het nuttige. In de samenleving wordt externe autoriteit bevraagd en worden persoonlijke ervaringen hoog gewaardeerd. Zo wordt door jongvolwassenen waarheid gevonden door ervaring.¹⁸⁷ Rond het dertigste levensjaar wordt de fase van identiteitsvorming afgesloten.¹⁸⁸ Het zoeken naar een zelfbiografie is dus dubbel. Aan de ene kant zijn er zoveel vrije keuzes, privileges en verwachtingen ten opzichte van voorgaande generaties, aan de andere kant oneindig en onbarmhartig veel onzekerheden.¹⁸⁹

In de derde plaats geldt dat te midden van de vrijheden die genoten worden, er meteen de verplichting is om daarin je eigen positie te bepalen. Dat de jongvolwassene als enige verantwoordelijk is voor zijn eigen leven en zelf moet beslissen over de volgende stap, met daarbij een overdaad aan keuzes, legt een ongekende druk op twintigers en dertigers, omdat de keuzes waar zij voor staan levensbepalend zijn.¹⁹⁰ Je bent zelf verantwoordelijk voor je eigen geluk, zelf verantwoordelijk voor je succes, en je vindt het belangrijk wat anderen over je denken.¹⁹¹ Je moet overal aan meedoen en je moet presteren, en dan nog steeds doen anderen het beter dan jij.¹⁹²

¹⁸¹ Perrin, *Changing Shape*, xi

¹⁸² Schweitzer, *Levensloop*, 29

¹⁸³ Schweitzer, 117; cf. Perrin, *Changing Shape*, xi

¹⁸⁴ Perrin, *Changing Shape*, 9

¹⁸⁵ Perrin, *Changing Shape*, 13-14

¹⁸⁶ Perrin, *Changing Shape*, 10-12

¹⁸⁷ Perrin, *Changing Shape*, 13

¹⁸⁸ Perrin, *Changing Shape*, 29

¹⁸⁹ Perrin, *Changing Shape*, 33

¹⁹⁰ Wijnants, *Dertigersdilemma's*, 29

¹⁹¹ Wijnants, *Dertigersdilemma's*, 53-54, 59

¹⁹² Wijnants, *Dertigersdilemma's*, 61-62

De vraag naar *agency* is uiteindelijk de vraag waar veel jongvolwassenen mee bezig zijn, want het ontwikkelen van een zelf-biografie en de zoektocht naar persoonlijke overtuigingen gaan hierover. Het is de zoektocht naar betekenis en zingeving, en de zoektocht naar hoe je jezelf daarin ziet.

5.1.3 De jongvolwassenen zelf over hun jongvolwassen-zijn

Voor we willen weten wat de opstanding kan beteken voor jongvolwassenen, is het goed om ook met hen na te gaan hoe zij zichzelf zien als jongvolwassene. Als eerste helpt dit om een beeld te vormen van wie de jongvolwassenen zelf zijn. Daarnaast heeft hun jongvolwassen-zijn ongetwijfeld invloed op hoe zij de opstanding van Christus zien. Voor dit onderdeel heb ik gebruik gemaakt van de openingsvraag: hoe ervaar je jezelf als jongvolwassene? Alle respondenten reageerden op deze vraag. Daarbij kwam het volgende naar voren.

De respondenten zien zichzelf als jong en onervaren in het leven. Voor de een uit dat zich in het niet weten welke kant ze op willen in het leven: Thomas (23 jaar) zegt: “Als jongvolwassene zie ik mijzelf dat ik nog heel veel wegen in wil slaan, maar nog niet precies weet welke weg ik in wil gaan.” Emma (22 jaar) heeft nog geen idee over hoe haar toekomst eruit gaat zien. Ze ervaart haar leven niet als ‘op de rit’. Degenen die wat ouder zijn en die (beter) weten welke kant ze op willen met hun leven, vergelijken zich met oudere mensen. Susanne (27 jaar) zegt: “Soms denk ik van: ‘nou je hebt het echt goed op de rit (...)’ en soms denk je echt van: ‘oh, je bent nog heel jong en je weet nog heel weinig’, dat je echt nog heel veel moet leren, wel.” Johanna (30 jaar) zegt: “Ik ben nog best wel wat jong, en dan denk ik: ‘Oh, help, ik heb een heel huis met kinderen en wow, dat kan ik helemaal niet.” Elisabeth (29 jaar) bekijkt haar positie waar ze nu is, ze is docent en is recent een promotie-onderzoek begonnen, en schrikt er een beetje van dat het erg volwassen klinkt. Ruben (27 jaar) kijkt reflectief terug en ontdekt dat hij nu wel een stap verder is dan een aantal jaar geleden.

Vervolgens valt het op dat ze wat willen bereiken. Susanne ziet dat ze haar leven op de rit heeft en dat ze wat bereikt heeft. Johanna voelt zich soms “super oud” als ze kijkt naar haar leven als moeder. Ruben herkent zich er ook in, dat hij dingen bereikt heeft. Hij heeft eindelijk het gevoel dat alles op z’n plek komt. Aan de andere kant zijn Emma en Thomas op zoek naar wat ze uiteindelijk met hun leven willen doen. Elisabeth zit daar een beetje tussenin: “Ik merk dat je dan nu soort van steeds meer in de fase komt van verantwoordelijkheid nemen, en hebben. Maar dan de fase van, wat jullie net ook zeiden, beetje zoeken.”

Ze sluiten allemaal hun antwoord af met een soort conclusie. Voor Susanne is het dat ze ontdekt heeft dat ze nog heel veel moet leren. Johanna voelt zich aan de ene kant jong, en aan de andere kant heel volwassen. Thomas noemt zijn situatie een voortbewegen in het leven. Ruben heeft ontdekt dat hij ten opzichte van een aantal jaar geleden de boel meer onder controle heeft. Emma

probeert ontspannen te zijn in haar zoektocht, wat niet altijd lukt. Elisabeth is dankbaar voor waar ze nu is.

5.2 De betekenis van de opstanding voor de jongvolwassene

5.2.1 Inleiding

De deelnemers had ik twee weken voor het gesprek gevraagd om na te denken over de opstanding van Christus. Dat heb ik gedaan omdat het goed is om eerst te kijken hoe ze er zelf over nadenken voor we bezig gaan met de opstandingsethiek van O'Donovan. Ik heb hun deze introductievraag gesteld: Wat zegt de opstanding van Jezus op het moment voor jou en ook in je eigen omgeving? Wat merk je ervan, ook op de plek waar je nu bent? Of wat merk je dat het anderen doet?

5.2.2 De jongvolwassenen over de opstanding van Jezus

De opstanding is voor sommigen een beeld dat houvast geeft aan het geloof. Het vormt de kern van het geloof, zoals ze zeggen, en het geeft hoop. Johanna ervaart de opstanding als anker op de achtergrond van het geloofsleven. Het geloofsleven gaat op en neer, maar daar ligt wel het anker van de opstanding. Voor Emma gaat de opstanding over hoop, maar ze weet daar geen concrete woorden aan te geven. Bij haar heerst het verlangen om vastheid en het zeker weten dat de opstanding echt is. Thomas vindt de waarde van de opstanding heel groot. Hij noemt het hét feest van het christendom. Elisabeth wordt blij van de opstanding en Susanne zit in diezelfde lijn. Voor hen is het ook een boodschap van hoop. Susanne zegt: "Ja, dat het onmogelijke mogelijk is, en dat je dan ook hoop hebt in moeilijke situaties."

Hoewel de boodschap van de opstanding voor hen heel belangrijk is, ontdekken ze ook dat ze er weinig bij stil staan. Elisabeth is er niet heel vaak mee bezig "maar als het Pasen is, dan is dat vaak wat intensiever. Dan beleef ik het vaak ook intens." Door drukte en onzekerheden van het leven komen de jongvolwassenen er niet echt aan toe. Ruben vindt het lastig om er tijd voor te maken en erbij stil te staan: "Ik ben vooral heel erg bezig om met m'n leerlingen op te zoeken van waar zit voor ons nou het gemeenschappelijke eigenlijk in?" Thomas is daarentegen juist veel bezig met het geloof. Hij heeft ontdekt dat de opstanding ook betekenis heeft voor hemzelf: "Dat ik aangeef dat hij voor mij is gestorven en heeft voor mij ook overwonnen."

Sommigen kijken naar wat God heeft gedaan in de opstanding en verbinden dat sterk met het kruis van Christus. De dood is overwonnen, de zonden zijn vergeven. Dit wordt ook als persoonlijk ervaren. Ruben heeft het offer van Christus op het oog, en dat "onze zonde vergeven zijn". Thomas noemt de opstanding het "afmaken van de missie die Jezus had voor de wereld". Daarmee bedoelt hij:

“Van dat ook jouw eigen zonde die hij gedragen heeft aan het kruis, overwonnen zijn door de dood heen.”

De opstanding voor de jongvolwassenen een teken van het onmogelijke dat God mogelijk maakt. Het gaat over de dood die overwonnen is, het is een antwoord op het lijden. Susanne vindt de opstanding “een heel mooi iets”, “omdat je daarmee zegt dat je ook eigenlijk gelooft in dat het onmogelijke mogelijk is. (...) Dat God altijd sterker is en dat de overwinning behaald is. (...) Jezus heeft laten zien dat zelfs de dood te overwinnen is. (...) Dat je met de opstanding ook weet dat er een einde is aan het lijden, en dat er ook weer overwinning is.” Elisabeth vindt het mooi wat Susanne zei: “in elke situatie weet je dat het niet het einde is, en dat God op een andere manier, zelfs door de dood heen, nieuw leven kan geven.”

Na het nadenken ontdekt men wat de opstanding betekent voor hoe je naar je eigen leven kijkt. Voor Susanne heeft dat veel invloed op hoe ze naar haar situaties kijkt. De gedachte dat voor God het onmogelijke mogelijk is, geeft haar hoop, ook in moeilijke situaties: “Ik vind dat zelf altijd wel mooi, als je met lijden geconfronteerd wordt, met zieke mensen om je heen. (...) Dat als er iets is, of er is iets aan de hand, dat je weet van (dit is dan de hoop die je hebt): ‘ja, het is ooit een keer voorbij.’ Dan is er weer nieuw leven en goed leven.” Voor Elisabeth betekent de opstanding dat ze in elke situatie weet dat het niet het einde is. Het spoor kan dood lijken, maar voor God is dat niet zo: “Dat iemand uit de dood opstaat, dat breekt helemaal mijn idee van wat kan, en dat geeft van mij ook iets aan van hoe verrassend God is en Gods werk. En hoe anders ik dus eigenlijk ook moet kijken dan ik vaak doe.” Voor haar zet de opstanding het leven helemaal op de kop. Voor Thomas leeft het ook. Als hij zegt dat Jezus onze zonde heeft gedragen aan het kruis en de dood overwonnen heeft, dan bedoelt hij ook daarmee zijn eigen zonden: “En dat is voor mij ook wel een lastig punt ook, want hé: je eigen zonden, die voelen soms zwaar.” Hij is blij dat hij belijdenis mag doen en daarmee mag aangeven dat Jezus ook voor hem is gestorven en de dood voor hem heeft overwonnen.

De opstanding gaat over geloof en hoop. Het gaat over de historische gebeurtenis van de opstanding van Christus en de belofte van leven na de dood. Er wordt teruggekeken naar wat God gedaan heeft en er wordt vooruit gekeken naar wat God beloofd heeft.

5.3 Jongvolwassenen en het leven vanuit de opstanding

5.3.1. Inleiding

Ik heb de deelnemers kort laten nadenken over een citaat van O’Donovan, als opstapje naar de tekst toe. Het gaat over de misdadiger naast Jezus aan het kruis, die belijdt dat Jezus heer is. Het

citaat heb ik uit z'n verband gehaald, omdat ik de deelnemers wil laten nadenken over een situatie die op de een of andere manier te maken heeft met de opstanding.

Ik heb dit citaat gekozen omdat het gaat over een misdadiger die niet geleefd heeft naar de bedoeling die God met hem had. Zelfs het geleefde leven van deze misdadiger is niet verloren, omdat hij door God gezien heeft wie Jezus was en Jezus kon belijden als de Messias. Het in onze ogen verloren leven brengt God tot zijn bestemming. Het gaat niet over een leven na de dood alleen, maar het hele leven van de misdadiger neemt God mee. Naar aanleiding van dit citaat heb ik de tekst geschreven. De deelnemers heb ik niet de context van het citaat meegegeven, of enige inleiding. De vraag die ik gesteld heb bij dit citaat is: waar denk je aan als je dit leest?

“The dying thief can acknowledge Christ upon the cross, and in that moment of repentance bring all his life of brigandage to its fulfilment, not merely his last few hours.”¹⁹³

Aansluitend aan de vorige vragen van het gesprek valt het Emma naar aanleiding van het citaat op dat Jezus het leven van de misdadiger kan omkeren zodat het met hem goedkomt, ook al is zijn leven in alle vlakken kapot. David en Emma ontdekken dat de erkenning van Jezus hier een essentieel onderdeel van uitmaakt. Johanna vraagt het zich af of het moment van erkenning ervoor zorgt dat hij “met terugwerkende kracht in zijn hele leven ziet dat Jezus daarbij was.” Elisabeth weet niet of je het wel kan zeggen dat de misdadiger dus, naar hoe zij het interpreteert, een vervuld leven heeft geleid. Susanne denkt dat hier misschien mee bedoeld wordt dat het hele leven van de misdadiger naar het punt van belijden geleid is. In diezelfde lijn zit Johanna, dat de misdadiger in ‘retrospect’ de invloed van Jezus op zijn leven ziet. Thomas ziet juist dat het moment van belijden de vervulling is van het leven, “want dat is het ultieme doel.” Het maakt dan niet uit welke weg je gegaan bent om tot dit doel te komen.

5.3.2 De betekenis van de opstanding voor het leven van de jongvolwassenen

5.3.2.1 Inleiding

Naar aanleiding van de tekst werd Emma op het spoor gezet dat ze als ze aan de opstanding denkt, ook moet denken aan het feit dat God alles heel heeft gemaakt. “Dat alle wonden worden geheeld, dus dat het ook gaat over genezing, voor mij. Dat beeld heb ik dan ook bij de opstanding.” De gedachte dat de dood de vijand van alle bedoelingen is en van alle leven, dat viel haar in de tekst op. Voor Elisabeth valt ook de heelheid in deze manier van denken op, en dat die heelheid van de opstanding tegenover de leegheid van het leven gezet wordt. “De schaduwkant heeft ook een soort plek daarin,” zegt ze. Voor Johanna worden de gevolgen van de opstanding zoals die in de tekst

¹⁹³ O’Donovan, *RMO*, 157

beschreven worden, concreter beschreven. Het gaat hier niet alleen maar over een leerstelling, het “gewoon weten: hij is opgestaan, hij heeft ons vergeven, wij gaan naar de hemel. Halleluja, zeg maar. (...) Dit maakt het ook veel praktischer in wat het nu echt nog voor belangrijke meerwaarde heeft, wat voor invloed het ook gewoon nog steeds heeft.” Susanne concludeert naar aanleiding van de eerste lezing dat het dus gaat over de bedoeling van de mens, dat die dus altijd een bedoeling heeft, maar dat niet elk mens zijn bedoeling kent.

5.3.2.2 Bedoeling

“In de opstanding van Christus wordt een nieuw licht geworpen op de werkelijkheid” heb ik geschreven in de tweede paragraaf, de eerste alinea. Dat blijkt in het gesprek de kern te zijn waar allereerst over gesproken werd.

In de tekst lezen we dat we vanuit de opstanding van Christus kijken naar de bedoeling van ons leven. Het leven is niet zinloos, maar heeft betekenis. De opstanding werpt een nieuw licht op onze bedoeling. Zonder de opstanding is die niet te ontdekken, maar in de opstanding ontdekken we wat de bedoeling van God is voor het leven. De bedoeling voor de mens is dat hij God dient door de schepping te helpen. Hij is geroepen om Gods bedoeling met de schepping te kennen en God te loven.

De tekst zet de jongvolwassenen stil bij waarom ze de dingen doen. Het valt ze op dat dat moeilijk is. Ruben zegt dat mensen beziggehouden worden met “de wereld die we om ons heen zien, waarin we bezig worden gehouden met sociale media, nieuws, en de zorgen die we ons maken.” Het is moeilijk om te overzien waarvoor je de dingen doet, merkt Susanne op. Ruben heeft ontdekt wat hij moet doen. Dat heeft er mee te maken dat elk mens een bepaalde roeping, of bedoeling heeft. God heeft een bedoeling met je leven. Hij ziet het vinden van je bedoeling als een zoektocht naar “een bepaalde roeping” die je hebt, waar je voor kan weglopen, maar het blijft bij je terugkomen. Deze bedoeling maakt het een volledig leven, naar zijn idee. Hij vergelijkt het vinden van je roeping met het ontdekken van je drijfveren en dat er “allerlei verschillende manieren zijn waarop ik mijn drijfveren tot uiting zou kunnen brengen.” Het is voor hem wel een flinke zoektocht geweest om zijn plek te vinden, maar hij heeft die gevonden. Hij is dankbaar en ziet dat als gebedsverhoring. Hij heeft Gods “leidende hand mogen ervaren.”

De bedoeling die de mens heeft is niet volledig ingevuld, erkennen de jongvolwassenen. Johanna gelooft niet dat er een vastgesteld plan is dat God heeft, maar wel dat God zijn hand heeft in de dingen die gebeuren: “Wij zijn op een heel *random* manier hier komen wonen, maar dat lijkt nu best wel allemaal op z’n plek te vallen. Dan denk ik van: o, dat zou vast niet helemaal toeval zijn geweest, maar de hand van God.” Ruben antwoordt op Johanna: “Als jij je bedoeling ontdekt, dan hoeft dat niet per se iets te zijn wat vast zit aan een bepaalde rol. (...) Ik denk dat er meerdere manieren

zijn om tot dezelfde effecten te komen.” Susanne vergelijkt het met een project dat afgerond is, dat je dan pas kan zien welk nu alles heeft gehad.

De bedoeling van de mens is niet afhankelijk van wat de mensen doen, maar is afhankelijk van de opstanding van Jezus. Emma ontdekt dat er tegenover de leegheid “iets is wat ons van binnenuit al waardevol maakt. Ik denk dat voor mij schepping en opstanding, zeg maar, iets symboliseert van iets dat niet in mijn macht ligt, maar wel zorgt voor genezing, ook voor andere mensen. Voor iedereen, zeg maar.” Elisabeth ontdekt dat de tekst spreekt over “iets onvervreemdbaars, dat er al is.”¹⁹⁴ Je kan er tegenin gaan, zeg maar, en dan breng je schade aan jezelf en aan je omgeving toe. Op het moment dat je dat leert kennen en eruit gaat leven, is dat ook misschien iets van Gods werk van opstanding.”

5.3.2.3 Bestemming

In de tekst staat dat de opstanding laat zien dat God er zelf voor zorgt dat alles tot z'n bestemming zal komen. De dood zit daar niet meer tussenin, maar is overwonnen. De mens zal tot z'n bestemming komen. God is zelf de geschiedenis ingekomen om zijn plan uit te voeren. In de wereld om ons heen ontdekken we een wereld die God niet kent, en die geregeerd wordt door de dood. In de opstanding zien we dat God ervoor zorgt dat de wereld komt waar zij komen moet. In de opstanding van Christus zien we de mens zelf die opstaat. En de bedoeling van de mens komt tot z'n bestemming in het Koninkrijk van God.

De jongvolwassenen worden moe van het feit dat het er bij christenen vaak gaat over dat de wereld slecht is en dat het pas goedkomt als Jezus terugkomt. “Ik vraag me soms wel een beetje af van: kijk, als christen geloof je dat de wereld een keer aan z'n einde zal komen. Dus dat het wel toegaat naar een catastrofe (...) en dan weer een nieuwe wereld. (...) Oke, wat gebeurt er in de wereld? (...) Er zijn nog steeds oorlogen, maar het aantal mensen is daar procentueel aanzienlijk kleiner dan duizend jaar geleden. (...) De kindersterfte in Afrika gaat al jaren omlaag,” zegt Susanne. Dat het slechter gaat, kan volgens Johanna misschien wel op een andere manier zo zijn. Misschien gaan er minder mensen dood, maar de wereld wordt naar haar idee wel individualistischer en er wordt steeds heftiger op elkaar gereageerd. “We hoeven de opstanding niet zo tegenover al het slechte te zetten misschien,” concludeert Emma. Ze ontdekt dat het in het christendom veel over doemdenken gaat. Elisabeth ziet dat als een vlucht, “dat je dan uit de werkelijkheid wil vluchten met het idee dat Jezus terugkomt, of dat hij opgestaan is en het eigenlijk wel goed zit.” Als er dan iets slechts gebeurt, moet je je eerder afvragen wat God jou in deze situatie wil zeggen, is Elisabeths idee: “wat hij op dat moment van ons

¹⁹⁴ Het gaat hier over de bedoeling van de mens.

vraagt. Om juist als christen te leven. Volgens mij heeft dat juist wel met de opstanding te maken.” In plaats van dat de opstanding een vlucht is, confronteert het ons eerder met hoe wij in het leven staan.

Er is een verlangen dat de opstanding juist uitnodigt om aan de slag te gaan en dat het concrete betekenis heeft. “Je kan inderdaad heel erg in dat doemdenken verzanden, maar ik denk dat je de bestemming wel voor ogen moet houden. Ik kan de wereld niet veranderen, maar ik kan wel een impact hebben op mijn naasten, met mijn gedrag in wat ik doe.” Ruben vangt op dat er een omkeer zit in de opstanding van Christus. “De mensenzoon is opgestaan en is tot z’n bestemming gekomen,” haalt hij aan. “Dat is de hoop die we, denk ik, voor ogen moeten houden. (...) Vanuit de opstanding kijken we naar onze bedoelingen. (...) Ik denk dat we van daaruit ook richting bestemming kunnen gaan.” Thomas zet het onvolmaakte van de wereld in het licht van het volmaakte dat komen zal. “De opstanding daarin is een soort van brug van het onvolmaakte naar het volmaakte toe,” zegt hij. “Dat we dus het mooie gedeelte dat komen gaat alvast mogen gaan delen met anderen. (...) Dus dat de opstanding het eerste teken is van het mooie dat komen zal gaan.” “Je kunt nu al tekenen of pilaren van Gods Koninkrijk op aarde neerzetten,” heeft Susanne wel eens gehoord. Ze denkt na over de dingen die goed gaan, misschien zijn dat wel tekenen van dat Gods Koninkrijk dichterbij komt, “dat het gestalte krijgt op aarde, zeg maar.” “Al komt Jezus morgen terug, dan plant ik alsnog een boom,” citeert Thomas Luther. “Als we weten dat het goede nieuws eraan komt, dan hoeven we niet stil te zitten omdat we weten dat het er aan komt. Dan gaan we alsnog bezig met het mooier maken van de wereld voor de ander om ons heen.”

5.3.2.4 Belofte

In de opstanding van Jezus klinkt de belofte dat alles en iedereen zijn eigen plek in zal nemen in het komende Koninkrijk van God. Wij zullen weer de plek innemen die God aan ons gegeven heeft. Deze belofte is nog niet volledig tot vervulling gekomen, maar vindt zijn vervulling wanneer Christus het Koninkrijk van God op aarde zal vestigen. Dit heeft invloed op hoe wij in de wereld staan. We worden in deze wereld geconfronteerd met prestatiedrang, maar door de Heilige Geest kunnen we in verwachting leven. De Geest geeft ons kracht om vast te houden aan de belofte. God heeft alles heel gemaakt en we leven in de hoop op de vervulling van de belofte. We leven in de liefde. Hier is onze verantwoordelijkheid. In deze wereld maken wij onze plannen. In de opstanding zien we dat het leven betekenis heeft.

Susanne en Ruben herkennen dat er in hun omgeving veel betekenisloosheid is. “Dat vind ik soms wel schokkend. Dat [ik op mijn werk merk dat] mensen echt heel leuk, capabel of lief zijn, maar dat ik mij soms wel afvraag.... Er is niet altijd veel diepgang bij mensen. Dat vind ik soms toch wel schokkend,” verwoordt Susanne het. Ruben herkent dat bij collega’s: “Wat ik ook herken is de

hunkering naar een betekenis van het leven en dat wordt dan gezocht op manieren die niet stroken met wat ik geloof als het om het vinden van de ware bedoeling van je leven gaat.” Hij werkt op een christelijke school, en merkt op dat zijn collega’s ook bezig zijn met bepaalde extreme vormen van mindfulness en zingevingsworkshops. Er zijn volgens hem mensen die schreeuwen om een betekenisvolle invulling van het leven en die mensen gunt hij dat ze inzien dat er vanuit de opstanding betekenis gevonden wordt. Susanne weet niet wat ze daarmee moet doen, want ze wil niet “superieur doen”.

Thomas ziet dat juist door het lijden en de opstanding het leven betekenis gekregen heeft: “Dat geeft juist motivatie om wel weer verder te gaan met je leven, omdat het dan wel meer betekenis heeft gekregen.” Thomas heeft met depressieklachten te maken en heeft in het verleden suïcidale gedachten gehad. “Je ziet in Jezus’ opstanding dat hij ook aangeeft van: joh, de dood is normaal gesproken een moment dat het leven voorbij is. En juist omdat die dood is overwonnen en je leven dus ook nut zal blijven hebben, is juist ook nu het moment gewoon om door te gaan. (...) Juist niet om stil te staan, maar door te gaan. (...) Je kan er voor kiezen te stoppen, maar het zal niet stoppen.”

Johanna zet er wel een kanttekening bij. Hoewel ze het niet oneens is met wat er gezegd wordt, ontdekt ze wel bij haar broertje dat niet gelooft, dat hij niet met die betekenisloosheid zit. “Ik voel ook geen leegte of gat,” haalt ze haar broer aan. Zelf zegt ze: “We hebben soort van het idee dat mensen echt wel een leegte hebben die ze vullen.” Juist het afstappen van het geloof voelde voor haar broer als een bevrijding. Ruben merkt op dat een vriend van hem zingeving vindt in het boeddhisme en dat hij de bedoeling vindt om de wereld mooier te maken dan dat die is.

5.4 Evaluatie en samenvatting

De deelnemers waren open over hun ideeën en gevoelens. De sfeer was meteen goed en iedereen luisterde aandachtig naar elkaar. In de bespreking van de eerste vraag vonden ze al veel herkenning bij elkaar. Deze jongvolwassenen keken enigszins verschillend naar hun jong-zijn. Dat is ook niet gek, omdat de leeftijd een van de bepalende factoren is in hoe ze in het leven staan. Rond het dertigste levensjaar wordt voor de meeste jongvolwassenen namelijk de fase van identiteitsvorming afgesloten, staat er in de literatuur. Dat laat zich ook terugvinden in het gesprek. De jongere deelnemers staan nog voor zoveel bepalende keuzes en voor hen staat nog niks vast, terwijl de oudere deelnemers een vaste baan hebben en de meesten een vaste relatie. Aan de andere kant, hoewel sommigen die keuzes al gemaakt hebben, betekent dat nog niet dat ze zich als ervaren beschouwen. Het oud voelen heeft te maken met verantwoordelijkheid hebben, het jong voelen heeft te maken met het niet precies weten hoe hun leven eruit zal zien. Dat laat zich ook horen in de conclusies die ze zelf onbewust trekken. De jongste deelnemers proberen ontspannen te zijn in hun zoektocht, ook door te

accepteren dat dit nu hun levensfase is. De oudere deelnemers ervaren een soort van opluchting, ze hebben controle over hun leven en kunnen dankbaar terugkijken.

Het geloof in de opstanding is voor de één meer een persoonlijke geloofskwestie is, terwijl het voor de ander meer invloed heeft op hoe hij of zij naar het leven kijkt en de levens van henzelf en anderen. Veel van de antwoorden gaan over de hoop dat alles later goed gemaakt zal zijn. De opstanding gaat ook over de verlangens van de jongvolwassenen. De jongvolwassenen zien de boodschap van de opstanding van Jezus als de boodschap van geloof en hoop. Het is een boodschap die onveranderd blijft en die de kern van het geloof is, ook al gaan ze in hun geloofsleven vaak op en neer. Er is een verlangen dat de boodschap van de opstanding van Jezus ook voor hen geldt. Hoewel de boodschap van de opstanding een boodschap van hoop is, ontdekken ze dat ze er niet vaak mee bezig zijn. Wanneer ze er wel mee bezig zijn, is het een boodschap die vreugde geeft. De opstanding zien ze als de boodschap dat Jezus de zonde en de dood heeft overwonnen. De een ervaart persoonlijk dat door de opstanding zijn zonde overwonnen is, dat de zonde die hij doet en gedaan heeft niet het laatste woord heeft. De ander ervaart de opstanding als de overwinning op de dood. Dat houdt in dat God overal een antwoord op heeft en dat voor God het onmogelijke mogelijk is. Zo zien ze dat ook terug in hun eigen levens. Wanneer ze met lijden geconfronteerd worden, is de opstanding een bron van hoop dat God nieuw leven geeft.

De opstanding keert hun denken om, want dat God het onmogelijke doet, is niet te bevatten. Het nodigt uit om anders naar de werkelijkheid te kijken. De opstanding heeft ook een geestelijke betekenis. Het betekent dat de overwinning op de zonde ook over jou gaat. Je eigen zonden kunnen zwaar voelen, en je kunt ervaren dat je het niet waard bent. Het accepteren is een vorm van overgave. Er wordt teruggekeken naar wat God gedaan heeft en er wordt vooruit gekeken naar wat God beloofd heeft.

Maar wat zegt de opstanding over hun levens en hoe ze hun leven moeten leven? Naar aanleiding van de tekst hebben we gesproken over de bedoeling en de bestemming van het leven, en de belofte die vanuit de opstanding klinkt. In dit gesprek is de onderzoeker zelf weinig aan het woord geweest, maar is men met elkaar in gesprek gegaan.

De jongvolwassenen werden stilgezet bij de bedoeling van hun leven. Ze herkennen om hen heen dat er leegte is en dat er veel gezocht wordt naar betekenis. Het is ook niet zo makkelijk om daar overzicht in te hebben, en dat zorgt ervoor dat je je afvraagt waarom je de dingen doet. Er werd erkend dat er een bedoeling is, en iemand noemde het ook een bepaalde roeping die je hebt. Maar, werd er gezegd, er is ook niet een vastgesteld plan dat God heeft. Aan de andere kant heeft God wel weer de hand in wat er gebeurt. Soms als er teruggekeken wordt, is het pas echt duidelijk wat de bedoeling is

geweest. De bedoeling is niet altijd duidelijk, maar die is er wel, erkennen ze. Ze ontdekten dat God de waarde van de mens, die ze intrinsiek al hebben, door de opstanding is hersteld. De mens heeft een waarde die niet verdiend kan worden, maar ook niet afgebroken. Daarnaast heeft de mens een bedoeling waar hij tegenaan kan gaan, maar daarmee brengt hij schade toe aan zichzelf en de omgeving. Gods werk in de opstanding stelt je in staat om de bedoeling te leren kennen en dat je eruit kan leven. De opstanding van Jezus heeft dus invloed op hoe je naar je eigen leven en handelen kijkt.

De jongvolwassenen werden stilgezet bij de bestemming, de uiteindelijke bedoeling, van het leven. Kijkend naar de wereld zien ze dat er veel vooruitgang geboekt wordt op bijvoorbeeld het gebied van onderzoek. Aan de andere kant ziet men ook wel dat er dingen minder goed gaan. De opstanding moet niet tegenover al het slechte gezet worden. Het vormt al heel snel een vlucht uit je situatie, zegt een van hen. Dat het wel goed komt als Jezus terugkomt, en dat je er dan niets mee hoeft te doen, is niet de bedoeling. De opstanding is eerder een teken dat alles tot z'n bestemming zal komen. Van daaruit kan je naar je eigen leven kijken en naar je gedrag. De opstanding is juist een omkeer. De opstanding van Christus wordt gezien als iets volmaakt dat de onvolmaakte wereld binnengekomen is. De opstanding is het eerste teken van Gods Koninkrijk en nodigt ons uit om goede dingen te doen, als tekenen van Gods Koninkrijk. We hoeven niet stil te zitten.

De jongvolwassenen ontdekten dat de belofte die we gekregen hebben vanuit de opstanding, tegenover de betekenisloosheid staat die ze ontdekken om hen heen. Veel mensen doen maar wat of hunkeren naar betekenis. Ze zoeken het overal. Deze jongvolwassenen gunnen andere mensen het evangelie van de opstanding van Jezus, maar weten niet hoe ze dat naar hen moeten communiceren. Ze willen niet doen alsof ze het beter weten, maar ze kennen toch een betrouwbare boodschap. De boodschap van het evangelie wordt gezien als de motivatie om te leven. De dood is overwonnen en het leven zal nut blijven hebben. Aan de andere kant kennen de jongvolwassenen mensen die niet bezig zijn met het zoeken naar betekenis, of mensen die juist betekenis vinden ergens anders.

De deelnemers hebben het gesprek als een goed gesprek ervaren. Het heeft wat inzicht gegeven, zei Susanne. Johanna ging met 'frisse tegenzin' naar het gesprek, maar vond het wel leuk: "Je neemt eigenlijk nooit de tijd om zo'n gesprek met mensen te voeren, terwijl het wel heel interessant is." Elisabeth merkt op dat het een heel ander gesprek is dan je met een bijbelkring voert: "omdat je nog wel meer op een laag van overtuigingen van elkaar zit. Dat vind ik wel mooi, eigenlijk. Je spreekt je niet altijd zo direct uit naar anderen toe."

H6. De betekenis van opstanding voor het leven van de jongvolwassene

6.1 Inleiding

Wat heeft de opstanding van Christus te zeggen voor de levens van de jongvolwassenen? De bedoeling van dit hoofdstuk is om hier een antwoord op vinden dat voortvloeit uit het gesprek zelf. Wat zeggen en geloven de jongvolwassenen zelf hierover? We hebben het over de bedoeling, bestemming en de belofte gehad, naar aanleiding van de opstanding van Christus. We hebben het gehad over de levens van de jongvolwassenen en over hoe zij de wereld zien. Voor het overzicht houd ik de volgorde aan van de onderdelen van het gesprek.

6.1.2 De jongvolwassenen en de opstanding

Voordat we de tekst gelezen hebben, denken de jongvolwassenen na over de betekenis van de opstanding. De opstanding is voor hen het teken van hoop. Ondanks dat het leven en het geloofsleven op en neer kan gaan, blijft de opstanding vast en zeker als een anker. Toch verdwijnt het al snel naar de achtergrond en weten ze niet precies wat ze er mee aan moeten. Concreet is het ook niet. Ze geloven wel in de gebeurtenis van de opstanding, en dat het wat betekent, maar dat blijft erg abstract. “Wat is geloof nou precies en geloof ik eigenlijk zelf wel?” is een vraag die een van hen zichzelf stelt naar aanleiding van het gesprek.

De jongvolwassenen denken aan twee dingen als ze aan de opstanding denken. Ze denken aan het kruis en de vergeving van zonden en ze denken aan de wederkomst en dat alles goed zal komen. Aan de ene kant wordt de opstanding dus heel sterk in verband gebracht met het kruis van Christus. Ze hebben het offer van Christus op het oog, en dat “onze zonde vergeven zijn.” Een van hen noemt de opstanding het “afmaken van de missie die Jezus had voor de wereld.” Daarmee bedoelt hij: “dat ook jouw eigen zonde die hij gedragen heeft aan het kruis, overwonnen zijn door de dood heen.” Aan de andere kant wordt de opstanding in verband gebracht met de wederkomst. De gedachte dat voor God het onmogelijke mogelijk is, geeft hoop, ook in moeilijke situaties: “Ik vind dat zelf altijd wel mooi, als je met lijden geconfronteerd wordt, met zieke mensen om je heen. (...) Dat als er iets is, of er is iets aan de hand, dat je weet van (dit is dan de hoop die je hebt): ‘ja, het is ooit een keer voorbij.’ Dan is er weer nieuw leven en goed leven.” Een ander wordt op deze manier geconfronteerd met hoe ze naar de wereld kijkt. “Dat iemand uit de dood opstaat, dat breekt helemaal mijn idee van wat kan, en dat geeft ook iets aan van hoe verrassend God is en Gods werk. En hoe anders ik dus eigenlijk ook moet kijken dan ik vaak doe.”

De vergeving van je zonden en de wederkomst van Christus zijn uiteindelijk twee niet concrete gegevens, want wat merk je hiervan in je dagelijks leven? Natuurlijk is dat wat zij beschrijven belangrijk

en klopt het ook, maar heeft de opstanding ook niet meer te zeggen over het leven dat nu geleefd wordt? Of gaat het meer over het geestelijk leven en welzijn?

6.2 De betekenis van de opstanding voor nu

6.2.1 Inleiding

In dit gedeelte staat de bespreking van de tekst centraal. Wat komt er naar boven bij het bespreken van de theologie van O'Donovan, zoals die beschreven staat in de tekst? Wat resoneert er bij de jongvolwassenen? Door het lezen van de tekst worden de jongvolwassenen getriggerd. Ze ontdekken dat het goed is om op deze manier over de opstanding na te denken. Ook hier vallen twee dingen op.

Als eerste valt het op dat er verlangen is dat de opstanding het echte antwoord is op de dood en betekenisloosheid. Zoals uit de latere bespreking ook blijkt, is het duidelijk dat ze willen dat de opstanding geen zoethoudertje is. "God heeft alles heel gemaakt. (...) en alle wonden worden geheeld, omdat de dood, de grootste vijand van alle bedoeling en leven [is overwonnen]." Ze willen niet dat het een makkelijk antwoord is, maar dat het een eerlijk antwoord is op de werkelijkheid. "De heelheid valt mij op en dat die¹⁹⁵ tegelijk de leegte en schaduwkant niet ontkent."

Als tweede merkt iemand op wat er eigenlijk ontbrak in de eerste bespreking en wat een van de aanleidingen was van mij om de theologie van O'Donovan hiervoor te gebruiken. Er wordt "een soort van concreter geschreven wat [de opstanding] voor invloed eigenlijk nu ook nog heeft, los van het gewoon weten: hij is opgestaan, hij heeft ons vergeven, wij gaan naar de hemel, halleluja. Dit maakt het ook veel praktischer in wat het echt nu nog voor belangrijke meerwaarde, wat voor invloed het ook gewoon nog steeds heeft."

6.2.2 De opstanding en de ontdekking van betekenis

Onder de jongvolwassenen is er een verlangen om betekenis te hebben en om van betekenis te zijn. Voor de een is het een hele zoektocht geweest. God heeft een bedoeling voor je leven, maar hoe ontdek je die? Eigenlijk is dat de vraag die ze zichzelf stellen of gesteld hebben.

God zal hen daar brengen waar ze moeten zijn. Een van hen heeft ontdekt dat, ook al loop je voor je bedoeling weg, dat God je op de plek brengt waar je moet zijn. "Soms blijft de roeping bij je terugkomen en heb je ook zoiets van ja, dit is de plek waar ik moet zijn." De plek waar hij moet zijn, ontdekt hij doordat hij rust vindt op die plek, dat het goed voelt. Een ander erkent dat er geen

¹⁹⁵ Degene die dit zegt is ook bekend met het werk van O'Donovan. Ze reageert echter op een tekst die ik geschreven heb n.a.v. O'Donovan.

vastgesteld plan is voor haar leven en keuzes, maar dat God er op de een of andere manier de hand in heeft.

Er heerst sterk het idee dat je alleen achteraf kan ontdekken wat de bedoeling is geweest. “Als een project tot z’n voleinding komt, dan zie je het geheel en dan denk je: dat is goed geweest, zo moet het zijn. Dit is de bedoeling. Terwijl als je bezig bent, dat je [je kan afvragen]: waarvoor doe je het eigenlijk, wat is de zin?” Het idee dat je achteraf je bedoeling vindt, vind je vaker terug. Bij een ander valt alles op z’n plek als ze terugkijkt, en ontdekt dat haar keuzes niet helemaal toevallig zijn geweest. De plek waar ze moeten zijn wordt pas gevonden als ze er zijn. Kan je dan pas echt alleen achteraf zien wat de bedoeling is? Ontdek je pas je drijfveren als je je bedoeling hebt leren ontdekken, achteraf? Kan je pas achteraf zien wat de bedoeling is, of kan je dat al eerder ontdekken?

De opstanding van Christus houdt ons de bedoeling van ons leven voor ogen. Het wijst ons op het feit dat het leven per definitie betekenis heeft. “Ik denk dat voor mij schepping en opstanding iets symboliseert van iets diepers, iets wat ons van binnenuit al waardevol maakt.” “Er is iets onvervreemdbaars, dat wat er al is (...) Je kan er tegenin gaan en dan richt je schade aan jezelf en aan je omgeving. (...) Op het moment dat je [dat onvervreembare] leert kennen en eruit gaat leven, is dat ook misschien iets van Gods werk van opstanding.” Wat het precies is, dat wordt niet opgemerkt, maar staat wel in de tekst.

De jongvolwassenen zijn het erover eens dat er een bedoeling is, en ze ontdekken dat ook in de opstanding. Ze zijn ernaar op zoek (geweest) en ontdekken het uiteindelijk. Ze vertrouwen op God dat hij hen daar zal brengen. Dit is ook een actieve zoektocht. Het roept vragen op: komt de plek en de rust die je gevonden hebt overeen met de opdracht die je van God gekregen hebt? Komt waar je nu bent overeen met de bedoeling of roeping om God te dienen en te prijzen? Worden je drijfveren beïnvloed door wat God van je vraagt? In de opstanding van Christus kunnen we ontdekken wie we zijn en wat God van ons vraagt.

6.2.3 De opstanding en verantwoordelijkheid

“We hoeven ons niet zóveel zorgen te maken, misschien ook omdat we weten van de opstanding. We hoeven de opstanding niet zo tegenover al het slechte te zetten. Daar denk ik wel eens over na. Dat er zoveel zorgen wordt gemaakt, wat zou God daarvan vinden?” is de vraag die gesteld wordt midden in het gesprek. De jongvolwassenen zijn er kritisch op dat de opstanding vaak als uitvlucht gebruikt wordt. “In de opstanding zit een omkeer. Dat is de hoop die we voor ogen moeten houden. (...) De wereld kan ik niet veranderen, maar ik kan wel een impact hebben op mijn naasten, met mijn gedrag en in wat ik doe. (...) Ik heb een bedoeling voor mijn naaste omgeving.” We hoeven

helemaal niet in het doemdenken te verzanden, maar kunnen juist nu ook voor de mensen om ons heen betekenis hebben.

De jongvolwassenen ontdekken dat de opstanding vaak als een soort vlucht wordt gebruikt door te zeggen dat wanneer Jezus terugkomt, het dan wel goed komt. De wereld is niet zo ellendig als vaak wordt afgeschilderd in de kerk, zeggen ze. “In het christendom heb je altijd het beeld [dat het steeds slechter gaat met de wereld]. (...) Het christendom heeft altijd die tendens dat het steeds slechter gaat. Dan komt Jezus terug en is er een nieuwe hemel en nieuwe aarde”. Natuurlijk gaat het niet altijd goed, dat zien ze ook wel, maar naar hun idee heeft de opstanding meer te zeggen dan dat het uiteindelijk wel goed komt. De jongvolwassenen willen helemaal niet stilzitten. Er is een verlangen dat wat ze kunnen doen, ook betekenis heeft. Als je de opstanding tegenover de wereld zegt, en het uiteindelijk over een wereld na de terugkomst gaat, dan heeft ons handelen nu helemaal geen betekenis. Ze willen, zoals ze zeggen, impact hebben. Niet dat ze het Koninkrijk zelf op aarde willen brengen, maar dat ze als *agents* van God aan de slag mogen gaan en zich mogen inzetten voor anderen. Ze zien ook wel dat het niet altijd goed gaat in de wereld, maar er gebeuren wel goede dingen. Daarom heeft het weldegelijk zin om aan de slag te gaan.

Het komt goed, dat geloven ze wel, maar “het mooie gedeelte dat komen gaat, mogen we alvast gaan delen met anderen.” De opstanding is daarvan het eerste teken. “Dat er goede dingen gebeuren, misschien is dat wel het teken dat Gods Koninkrijk dichterbij komt. “Al komt Jezus morgen terug, dan plant ik alsnog een boom,” werd met Luther gezegd. “We hoeven niet stil te zitten.”

De opstanding van Christus nodigt deze jongvolwassenen uit om kritisch te kijken naar het geluid dat ze vaak ook in de kerk horen. Er gaan veel dingen goed, en dat kan juist het teken zijn dat God aanwezig is. Daarnaast klopt het volgens hen niet om de opstanding tegenover alles wat slecht gaat te zetten. Ze willen een realistisch beeld, zodat ze hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Ze weten wel dat de wereld niet volmaakt is, maar ze ontdekken dat de opstanding het eerste teken is dat God de wereld volmaakt zal maken. Daardoor worden ze aangemoedigd om daaraan bij te dragen, als tekenen dat Gods Koninkrijk zal komen. Zo wordt de opstanding midden in de wereld gezet.

6.2.4 De opstanding en het einde van de dood

De deelnemers werden geraakt door de betekenisloosheid die genoemd werd. Ze ontdekken om hen heen dat veel mensen op zoek zijn naar zingeving en betekenis. Het heeft ook invloed op hoe die mensen zijn. Een van hen vindt het schokkend: “Er is niet altijd heel veel diepgang bij mensen.” De mensen doen eigenlijk maar wat. Een aantal vindt het lastig, want ze ontdekken dat sommigen schreeuwen om betekenis, en dan gunnen zij die mensen betekenis te vinden in de opstanding, maar hoe leg je dat uit? Aan de andere kant betekent het niet dat iedereen die niet gelooft in de opstanding

dan geen betekenis vindt. Het is niet dat ze dan meteen leegte ervaren. Een broer van een van de deelnemers gelooft niet, maar ervaart ook geen 'gat'. Ze ontdekken dat in verschillende godsdiensten ook wel betekenis gevonden kan worden. Toch geloven de deelnemers zelf dat er geen betekenis is buiten de opstanding van Christus.

“Juist dóór Jezus' lijden en opstanding heeft het leven betekenis gekregen (...) Je ziet dat Jezus' opstanding aangeeft van: joh, de dood is normaal gesproken een moment dat het leven voorbij is. Juist omdat die dood overwonnen is en je leven dus ook nut zal blijven hebben, juist nu is het moment om door te gaan.” Het leven heeft betekenis en zal betekenis blijven hebben. De dood zal daar geen einde aan maken. Eerder in de tekst en de bespreking is genoemd dat de dood de vijand van alle bedoelingen is. Dat wordt door de jongvolwassenen ook zo ervaren.

6.3 Conclusie

De opstanding heeft voor de jongvolwassenen een abstracte betekenis. Ze verbinden het met het kruis en de wederkomst. De opstanding heeft uiteindelijk niet veel praktische invloed. Het gaat over dat ze vergeven zijn en dat het uiteindelijk goed zal komen.

Naar aanleiding van de tekst komen de deelnemers erachter wat de gevolgen zijn van de opstanding voor vandaag. Als eerste ontdekken we dat onze levens het leven waard zijn, en dat er een bedoeling is met onze levens. Dat zien we in de opstanding. Dat heeft invloed op onze manier van kijken naar onszelf en naar de mensen om ons heen. Het spoort ons aan om te zoeken wat God van ons verlangt. Als tweede zien we in de opstanding het eerlijke antwoord op de situaties waarin wij verkeren. We weten dat God alles heel zal maken, maar dat betekent niet dat we dat als vlucht moeten zien. Het is eerder een antwoord en spoort ons aan om er te zijn voor de ander, in welke situatie wij zitten. God brengt ons waar we moeten zijn. God brengt alles op z'n plek, ook ons. Als laatste zien we door de opstanding het antwoord op de dood en de betekenisloosheid die er is. Het leven gaat door en zal altijd betekenis blijven hebben. Dat nodigt ons uit om te leven in vertrouwen en verwachting.

H7. Deelconclusie deel II

De jongvolwassen deelnemers staan aan het begin van hun volwassen zelfstandige levens. Ze weten dat ze jong zijn en voelen zich veelal onervaren. Ze zijn op zoek naar wat ze willen doen met hun levens of hebben net het idee dat ze gesetteld raken. In dit alles hebben ze het gevoel dat ze het zelf moeten ontdekken. Ze weten heel goed hoe ze in het leven staan en het heeft ook invloed op wie ze zijn. De zoektocht naar betekenis houdt ook hen op de een of andere manier bezig of heeft hen bezig gehouden. Het is in ieder geval een onderwerp dat veel losmaakt.

De opstanding wordt vaak buiten het geleefde leven geplaatst. De opstanding heeft dan ongeveer dezelfde betekenis als het kruis van Christus. Het gaat over vergeving en verzoening. Ook wordt het in verband gebracht met de wederkomst. Alles zal uiteindelijk goed komen. Deze ondertoon keerde ook steeds terug bij de bespreking van de tekst. De opstanding is in eerste instantie het teken dat God uiteindelijk alles op z'n plek zal brengen. Tegelijk nemen de jongvolwassenen hier geen genoegen mee. Ze ontdekken dat het in de kerk daar ook steeds over gaat. Het gaat in de wereld niet goed, maar Jezus is opgestaan en dan zal alles goed komen. Het is een mooie gedachte en het kan ook motiveren, maar het is niet genoeg. Ze noemen het een vlucht uit de werkelijkheid. Ze willen dat de opstanding meer betekenis heeft.

De jongvolwassenen zijn ervan overtuigd dat God op de een of andere manier iets van hen vraagt. Ze zijn op zoek naar de roeping die God voor hen heeft. Het is de bedoeling om die betekenis op te zoeken en ernaar te leven, niet om het te ontlopen.

Daarbij blijkt de verbinding met de opstanding van betekenis te zijn voor het ontdekken van Gods plan met het leven. De opstanding laat zien dat God zijn plan uitvoert en het volbrengt. De jongvolwassenen zien in de opstanding dat God het goede in de wereld brengt. Dat nodigt ons uit om ook zelf goed te doen, en niet stil te blijven zitten en af te wachten tot Jezus terugkomt, omdat God er wel voor zou zorgen dat het met de wereld goedkomt. De jongvolwassenen realiseren zich dat ze verantwoordelijkheden hebben naar mensen om hen heen, omdat de opstanding duidelijk maakt dat het leven intrinsiek al betekenis heeft. Dat blijkt uit het feit dat de dood, de vijand van alle bedoelingen, overwonnen is.

De opstanding is een omkeer van een zinloos naar een zinvol leven. Dat houdt in dat het betekenis voor nu heeft. In plaats dat het een vlucht is, confronteert het ons met hoe wij in het leven staan en hoe wij omgaan met anderen. Ook al weten we dat Jezus terugkomt en alles goed maken, we planten alsnog een boom. In de opstanding van Jezus komt iets van het volmaakte binnen in de wereld die niet volmaakt (meer) is. Dat er veel goed gaat, kunnen we zien als tekenen van Gods Koninkrijk. De opstanding laat zien dat God alles uiteindelijk tot z'n bestemming zal brengen. De overwinning van

Jezus op de dood laat dat zien. De dood heeft zijn macht verloren en houdt de toekomst niet tegen. De missie die Jezus had is tot z'n bestemming gekomen.

De opstanding laat zien dat het leven betekenis heeft. Niet de dood, maar de overwinning op de dood geeft betekenis aan het leven nu, al blijft de zoektocht naar hoe die betekenis in concrete levensomstandigheden in te vullen. Achteraf zijn soms lijnen te ontdekken die hun betekenis zichtbaar maken. Er is het besef dat de opstanding en de schepping bij elkaar horen, maar op welke manier dat precies is, is niet altijd helder.

De opstanding uit de dood is het antwoord op de betekenisloosheid, die wel of niet ervaren wordt. De dood heeft niet meer het laatste woord en de opstanding geeft hoop. Er is ook een antwoord op het lijden dat in de wereld is dat verder gaat dan de dood. Er is betekenis voorbij de dood, voorbij de grens die wij in eerste instantie zien. Door Jezus dood en opstanding wordt de betekenis van het leven gezien. Het geeft motivatie om te leven en door te gaan. Het spoort aan om te handelen en om anders te kijken naar de wereld. Alle wonden worden geheeld, er is genezing.

H8. Conclusie

8.1 Synthese

In hoofdstuk 4 werden de conclusies van deel I geformuleerd en in hoofdstuk 7 de conclusies van deel II. In dit laatste hoofdstuk worden de conclusies van beide delen bij elkaar gebracht om antwoord te geven op de hoofdvraag van het onderzoek: Wat heeft de opstandingsethiek van Oliver O'Donovan te bieden voor jongvolwassenen in onze tijd, die op zoek zijn naar betekenis in het leven?

Betekenis van de opstanding voor de schepping

Wat heeft de opstanding te zeggen over het leven van jongvolwassenen? We hebben in het gesprek met de focusgroep ontdekt dat de opstanding veel voor hun betekent, maar dat het ook ver weg staat. Het houdt ze aan de ene kant niet veel bezig, en aan de andere kant zegt het heel weinig over het geleefde leven. Het is een zaak van geloof en het is een zaak van de toekomst. Toch proeven we het verlangen dat de opstanding meer zegt dan dat je vergeven bent en dat het uiteindelijk goedkomt. "In elke situatie weet je dat het niet het einde is. God kan op een andere manier, zelfs door de dood heen, nieuw leven geven." Ze willen dat het ook goed is, en dat ze van daaruit mogen geloven en leven. Ze willen hun verantwoordelijkheid nemen. Ze zoeken geen spirituele vrede, zoals Alice het zou noemen. Ze ontdekken dat het daar heel weinig over gaat, en toch vangen ze de praktische betekenis niet direct op als we de opstandingsethiek van O'Donovan, in verwerkte versie zoals die in de interlude staat, lezen. Wat er nou écht gebeurd is met de opstanding en wat de betekenis daarvan is, met name voor dit leven, blijft onduidelijk.

Oliver O'Donovan ontkent niet dat vergeving van zonde en overwinning op het kwaad belangrijke onderdelen zijn van het christelijke geloof, maar hij verbindt dat met het kruis van Christus. Dat God alles heel zal maken en dat het lijden een antwoord krijgt, mag ook zeker niet ontbreken. Dat zien we in de hemelvaart. Als het om het kruis alleen gaat in het christelijke geloof, dan is dat een afwijzing van dat leven. Je zegt hiermee dat het leven hier op aarde niet goed is, en dat er uiteindelijk ook niets goeds aan is. Het impliceert dat deze geschapen orde verworpen is. Tegelijkertijd, als de hemelvaart als kern van het geloof gezien wordt, ontstaat er een tegenstelling tussen hemel en aarde. Het leven op aarde, de oude orde, wordt vervangen door een hemels leven, de nieuwe orde. Hier beneden is het niet. Dat roept, aldus O'Donovan het beeld op dat God zijn schepping loslaat en maar met een klein deel iets anders begint. De rest doet er niet toe.

O'Donovan neemt hier geen genoegen mee, en evenmin de jongvolwassenen die deelnamen aan de focusgroep zelf. Een jongvolwassene stelde een kritische vraag: "Dat er zoveel zorgen wordt

gemaakt, wat zou God daarvan vinden?” Waar is onze verantwoordelijkheid? Het kan toch niet zijn dat het leven hier en nu er niet toe doet? Deze fundamentele vragen leven. Het christelijke geloof is geen zoethoudertje, het heeft veel meer te zeggen dan dit. De opstanding laat dat zien.

Betekenis van de opstanding voor *agency*

God laat zijn schepping niet los, is de strekking van O'Donovan. God rechtvaardigt deze “oude” orde. Hij verwerpt hem niet en geeft er ook geen betekenis aan die de wereld nog niet had. God heeft zijn schepping op het oog, en daarmee ook het leven dat nu geleefd wordt. God verwerpt onze levens niet, zodat we een heel nieuw leven met een nieuwe bedoeling krijgen. God neemt ons volledig serieus. De mens is *agent*. Niet sinds de opstanding pas, maar altijd al.

Wat God als eerste doet in de opstanding is de schepping herstellen. Onze *agency* wordt hersteld. Wat wij doen, doet er dus toe, anders zijn we geen *agents*. Dit ontdekken we in de opstanding. In plaats van dat God deze “oude” orde verwerpt, werpt de opstanding een nieuw licht op de werkelijkheid. In de wereld zoals wij die kennen wordt onze *agency* beperkt. God heeft de schepping goed geschapen en alles zijn bedoeling gegeven, maar door de zonde en de dood kunnen we dit niet meer ontdekken. Het is niet Gods plan geweest om het te verwerpen en iets nieuws te beginnen, maar om het te rechtvaardigen. God is mens geworden en heeft geleefd als een mens, is gekruisigd als een mens, en is opgestaan als een mens. Door het kruis te verbinden met de opstanding zie je dat God de wereld oordeelt, maar die ook zelf rechtzet. Hij verwerpt deze orde dus niet, maar herstelt hem. Hierin zien we dat God zijn wereld liefheeft. De opstanding is hiervoor het bewijs. De zonde en de dood beperken het leven uiteindelijk niet meer.

God herstelt niet alleen de schepping, maar transformeert hem ook, zegt O'Donovan. Ook onze *agency* krijgt een nieuwe bestemming. Het gaat hier niet over de verwerping van onze “oude” *agency*, maar het gaat hier om de bestemming van God voor de mens. Het gaat dus ook niet over een nieuwe bedoeling, maar Gods verborgen bedoeling met de mens wordt geopenbaard in de opstanding van Christus. We zien in Christus de mens tot z'n bestemming komen. Hierin wordt de opstanding met de hemelvaart verbonden. We zien de dood overwonnen worden, we zien Christus opstaan en naar de Vader gaan. We zien de Mensenzoon aan de rechterhand van God. Een van de deelnemers noemt dit hoopvol. “Er zit een omkeer in. Dat is de hoop die we voor ogen houden.” De mens heerst over de gerechtvaardigde schepping en hij komt tot zijn bestemming. Dit is geen nieuw plan, want het strookt met Gods plan met de schepping. Aan de andere kant is dit wel een nieuw plan, want de kinderen van Adam worden kinderen van God.

Betekenis van de opstanding voor onze *agency*

In Sally Rooney's roman *Prachtige wereld waar ben je?* Ontdekt Alice dat haar eigen leven onbeduidend en oppervlakkig is wanneer ze het vergelijkt met de opgestane Jezus. O'Donovan draait het om. Juist als we onze levens in verband brengen met dat van Jezus, dan ontdekken we dat het leven alles behalve onbeduidend en oppervlakkig is. De dood, de vijand van alle bedoelingen, is overwonnen. Onze *agency* is hersteld en zal zijn plek ontvangen in de komende Koninkrijk van God. Toch is er de tendens waarin we in beslag genomen worden door de realiteit van elke dag, en ons zorgen maken en hopen dat het goed zal komen. "Als je soms bezig bent, dan kun je dat gevoel hebben van: waarvoor doe je het eigenlijk?" Wat kan je anders doen, dan hopen en verwachten? De opstanding van Christus heb je zelf niet meegemaakt en Christus laat ook op zich wachten. Wat kunnen we nu doen? Wat is er nou anders?

Wat zijn de drastische gevolgen van de opstanding? De opstanding van Christus zet onze levens in een ander perspectief. In plaats van dat we de dood zien als grens van het leven, zien we dat de dood is overwonnen en dat God de mens brengt waar hij moet komen. Daardoor kijken we anders naar het leven. We zien ook dat God de wereld op het oog heeft. We zien weer dat God de mens geschapen heeft om heer te zijn over de schepping en we zien weer dat God ons het verstand gegeven heeft om de wereld weer te kennen als schepping en hem erom te prijzen. We leren God kennen als Vader. We leren onze plek in de schepping kennen. We ontdekken dat het leven zin heeft en dat onze levens ertoe doen. Als we naar onze levens kijken via de opstanding, zien we dat God wil dat we leven tot zijn eer en dat we onze *agency* in zetten om anderen te helpen en lief te hebben. De opstanding heeft concrete gevolgen voor hoe wij in het leven staan, en dus ook voor ons handelen.

Betekenis van de opstanding voor onze verantwoordelijkheid

De opstanding is niet onze verantwoordelijkheid. Ook hebben we geen verantwoordelijkheid voor de verre toekomst, de komst van het Koninkrijk van God. Toch mogen het geloof in de opstanding en de hoop op de komst van het Koninkrijk ons niet stilzetten. Als we een verantwoordelijkheid hebben, dan is dat in dit leven. Als onze *agency* echt *agency* is, dan is dat voor het leven nu. Als ons leven betekenis heeft, dan gaat het over vandaag. De jongvolwassenen willen heel graag hun verantwoordelijkheid nemen. Ze willen dat hun leven betekenis heeft. Dat is ook zo, zegt O'Donovan. De opstanding is geen vlucht uit de werkelijkheid, maar zet ons midden in de werkelijkheid, door de komst van de Heilige Geest.

Een van de jongvolwassenen ontdekt pas echt wat de bedoeling van een project is, als het project is afgerond. Het project van God rond God zelf af, zegt O'Donovan. Hoe kunnen wij zien wat

de bedoeling is van ons leven? Door de komst van de Heilige Geest, antwoordt O'Donovan. De Heilige Geest houdt ons de opstanding voor ogen. Wij zien de afronding van het project van God niet, God ziet het wel. De Geest helpt ons om onze bedoeling te zien en helpt ons onze verantwoordelijkheid te nemen. Onze intrinsieke motivaties, onze drijfveren, zijn op zich niet genoeg om te ontdekken wat we moeten doen. Als de Geest onze intrinsieke motivaties belicht vanuit de opstanding, als onze drijfveren gecorrigeerd worden door God, dan ontdekken we wat God van ons vraagt. De Geest stelt ons in staat om betekenisvol te handelen.

8.2 Beantwoording hoofdvraag

De opstanding legt een claim op onze levens. Het gaat niet alleen over het verleden en het gaat niet alleen over de toekomst. Het gaat over nu en onze verantwoordelijkheid nu. Dat laat O'Donovan zien. Het leven nu moeten we niet verwaarlozen door het tegenover het leven dat ons beloofd wordt te zetten. Het leven dat ons beloofd wordt in de opstanding, laat ons zien dat het leven nu waardevol is. Het gaat over dit leven. In plaats van de belofte van God als een uitweg te beschouwen, moet het ons juist midden in het leven zetten. In het licht van de opstanding kunnen we zien wat onze levens betekenen. Dat is wat O'Donovan benadrukt. Het is praktisch, zoals een van de jongvolwassenen van de focusgroep het noemde. Dat wat O'Donovan schrijft over de opstanding is concreter dan wat de jongvolwassenen geleerd wordt, ook vanuit de kerk. Het gaat niet alleen over het weten dat Jezus is opgestaan, ons heeft vergeven en dat het uiteindelijk goedkomt.

8.3 Aanbevelingen

De opstanding van Christus heeft voor nu, het leven dat nu geleefd wordt, een belangrijke meerwaarde. Vlucht dus niet uit de werkelijkheid, maar onderwerp de werkelijkheid aan God. Sta stil en ontdek dat God de wereld gerechtvaardigd heeft in de opstanding van Jezus. Het leven dat je ziet, inclusief je eigen leven, heeft betekenis en diepgang. Word aangezet om lief te hebben, zegt O'Donovan. Laat je leiden door de Heilige Geest. Alles wat je meemaakt moet je in het licht van de opstanding zien. Alles wat je ontdekt hebt, moet gekoppeld zijn aan de opstanding. Alles wat je ervaart moet je naast de opstanding zetten. Hoe jij de werkelijkheid ziet, moet gecorrigeerd worden door de opstanding. Je drijfveren mag je ontdekken, maar laat ze beïnvloed worden door de Heilige Geest. De bedoeling van je leven hier op aarde is lief te hebben. Je mag God dienen door anderen te dienen, door blij te zijn met wat hij gedaan heeft in Christus en met wat hij doet in anderen. Je hoeft je geen zorgen te maken, want God zorgt ervoor dat alles goedkomt. Leef!

Er moet meer nagedacht worden over wat de opstanding betekent voor nu. De opstanding mag niet tegenover wat fout gaat in de wereld gezet worden. Deze aanbeveling is ook gericht aan de kerken. De focus op de opstanding zet ons midden in het leven. Het kan in geen geval een uitweg zijn.

Wat vertellen we de mensen? Is de opstanding een zoethoudertje, of spoort het ons aan om het goede te zoeken? We moeten het leven dat komt niet tegenover het leven nu zetten. Dat proeven we in de verlangens van de jongvolwassenen en zien we ook terug in de opstandingsethiek van O'Donovan. De opstanding zet het komende leven ook niet tegenover het leven nu. De beloofde toekomst is de toekomst van deze wereld. Daarmee wordt de definitieve en eeuwige doorbraak van het Koninkrijk bij Jezus' wederkomst geenszins ontkent, maar wordt de betekenis van de opstanding voor het leven tot aan de wederkomst, in het 'reeds' van het Koninkrijk, in het hier en nu, bepaald. We moeten het goede van de wereld liefhebben. We mogen de wereld niet verwerpen, want God doet dat ook niet. Houd de jonge mensen geen zoethouder voor, maar houd ze het antwoord op de werkelijkheid voor. Het antwoord dat recht doet aan de verlangens van de jongvolwassenen. Zoek verder door naar het antwoord, ook al kost dat veel nadenk werk en tijd.

De opstandingsethiek van Oliver O'Donovan kan een belangrijke bijdrage leveren aan de zoektocht naar *agency*. De dingen die hij over de opstanding zegt, helpen om in het leven van vandaag de zin en de betekenis van het bestaan onder woorden te brengen en sporen ons aan om onze verantwoordelijkheid te nemen. Wat O'Donovan hier zegt is onderdeel van het evangelie dat verkondigd moet worden. Dit onderdeel mag dan ook niet ontbreken, zodat de gemeente waarin de jongvolwassenen hun plaats (mogen) innemen, opgebouwd wordt en de geleerd wordt verantwoordelijkheid te nemen in een leven vanuit de opstanding.

Literatuurlijst

- Barclay, John M. 'Introduction' in: Barclay, John M. G. and Gathercole, Simon (red.), *Divine and Human Agency in Paul and His Cultural Environment*. (London: T&T Clark, 2008).
- Cameron, Helen e.a., *Talking About God in Practice: Theological Action Research and Practical Theology*. (London: SCM Press, 2010).
- Gregory, Eric, 'The Boldness of Analogy', in: Song, Robert e.a (red.), *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015).
- O'Donovan, Oliver, *Entering into Rest: Ethics as Theology volume 3*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2017).
- O'Donovan, Oliver, *Finding and Seeking: Ethics as Theology volume 2*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2014).
- O'Donovan, Oliver, 'The Natural Ethic', in: Wright, David F. (red.), *Essays in Evangelical Social Ethics*. (Exeter: Pater Noster Press, 1981).
- O'Donovan, Oliver, 'Sanctification and Ethics' in: Kopic, Kelly M. *Sanctification: Explorations in Theology and Practice*. (Downers Grove: InterVarsity Press, 2014).
- O'Donovan, Oliver, *Self, World and Time: Ethics as Theology volume 1*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2013).
- O'Donovan, Oliver, *Resurrection and Moral Order: An Outline for Evangelical Ethics*. (Leicester: APOLLOS, 1994).
- Perrin, Ruth. H., *Changing Shape: The Faith Lives of Millennials*. (London: SCM Press, 2020).
- Rooney, Sally, *Prachtige wereld, waar ben je?*. (Amsterdam: Ambo/Anthos, 2021).
- Schweitzer, Friedrich, *Het leven is niet meer als vroeger: De postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*. (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006).
- Tranter, Samuel, *Oliver O'Donovan's Moral Theology: Tensions and Triumphs*. (London: T&T Clark, 2022).
- Tranter, Samuel, *Without Elimination: With and Beyond Oliver O'Donovan on Eschatology and Ethics*. (Durham: Durham University, 2018). Beschikbaar op Durham E-Thesis Online: <http://etheses.dur.ac.uk/12995/> [31 juli 2023].
- Waters, Brent, 'Communication', in: Song, Robert e.a (red.), *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015).
- Wijnants, Nienke, *Twintigerstwijfels & dertigersdilemma's: De belangrijkste loopbaan- en levensvragen van millennials*. (Amsterdam: Prometheus, 2022).
- Williams, Rowan, 'Foreword', in: Song, Robert e.a (red.), *The Authority of the Gospel: Explorations in Moral and Political Theology in Honor of Oliver O'Donovan*. (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2015).
- "Jongere", <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/jongeren#.ZFDLcdrP23A> [10 augustus 2023].

Bijlagen

Bijlage 1: Informed consent formulier van de TUA

Principal investigator Name: Andries de Jong
E-mail: andriesdejong@live.nl
Telephone: 06-418 211 73

Research assistant Naam:
E-mail:
Telephone:

Title of the study: **Masterscriptie: De opstanding en de jongvolwassene**

Dear participant,

Please read this form carefully. If you agree with the statements, you can sign the form below.

- I confirm that I have read the participant information sheet for this study. I was able to ask questions. My questions have been answered to my satisfaction. I was given sufficient time to decide whether I want to participate.
- I understand that participation is voluntary and that I am free to withdraw at any time, without providing a reason for doing so.
- I consent to the collection and processing of my data. The data I provide (including audio recordings) will only be used to answer the research question of this research project and will thus not be share publicly.
- I understand that my data will be kept confidential. I am also aware that only de-identified results of this study will be communicated to third parties.
- I consent to saving my data for 10 years after I have participated.
- I want to participate in this study.

Name participant:

Signature:

Date: __ / __ / __

Signed by researcher

- I declare that I have fully informed the participant about this research
- When new information becomes available during data collection that may influence participants' consent, I will inform them immediately.

Name researcher:

Signature:

Date: __/__/__

Participants should receive the information sheet and a copy of the signed consent form.

Bijlage 2: Leidraad focusgroep

Focusgroep: Leven vanuit de opstanding

Doel van het gesprek: het ontdekken wat de jongvolwassenen aanspreekt als het gaat over de opstanding en wat ze er zelf over zeggen.

Doel tijdens het gesprek: de jongvolwassenen met elkaar in gesprek laten gaan over dit onderwerp.

Opening: 7.45

1. Openingsvraag: Willen jullie jezelf aan elkaar voorstellen en daarnaast: hoe ervaar je jezelf als jongvolwassene? (10 min.)
2. Introductievraag: Wat zegt de opstanding van Jezus jou op dit moment, ook voor jouw omgeving? (10 min.)
Tekst lezen (10 min)
3. Transitievraag: (Aan de hand van het citaat) Waar denk je aan als je dit leest? (5 min.)
4. Kernvragen: (Aan de hand van de tekst) (50 min.)
 - a. Welke gedachten vallen jullie op?
 - b. Welke gedachten hebben jullie hier zelf bij?
 - c. Herkennen jullie hier iets in (of juist niet)?
5. Laatste vraag: Is het waardevol om op deze manier met elkaar een gesprek te hebben over het geloof? (5 min.)

Afsluiten: 21.30

Bijlage 3 Analyse focusgroep

	Ruben	Susanne	Johanna	Emma	Thomas	Elisabeth	
Leegte	11	11		12; 19			Gemis
Herkenning	11; 19	11;19				16	Herkenning
Zoeken	11; 11; 12						Gemis
Geheel niet zien		11					Gemis
Afvragen	11						Gemis
Terugkijken	11;13- 14	11					Herkenning
Goed geweest	21-22	11			19		Verlangen
Zin		11					Verlangen
Roeping	11						Verlangen
Terugkomen	11						Gemis
Plek; rol; pad; plan	11; 13- 14		12				Verlangen
Volheid	11						Verlangen
Keuze	11; 21- 22						Verwarring
Vertrouwen; gebed	11;13- 14						Vertrouwen
Verandering	11						
Op z'n plek vallen			12				Herkenning
Geen toeval; hand van God			12				Vertrouwen
Drijfveren	12; 13- 14					12	Motivatie
Niet vastzitten bepaalde rol; niet stilzitten	12				18		Motivatie
Zelfde effect	12						Vertrouwen
Zelf maken				12			
Van binnenuit waardevol; vinden en kennen; onvervreemdbaars				12		12	Vertrouwen
Niet in je macht hebben				12			Gemis
Eigen idee	13-14;						
Gelukkig	13-14						
Klopt het wel?		15					Eerlijkheid
Catastrofe; Neerwaartse lijn; polarisatie; misgaan; corona		15	15; 15-16;			15; 16	
Hoop dat het beter gaat	17					15	Verlangen
Opwarming aarde		15		19	17-18		Verlangen
Controle; ontwikkeling	19	15					Eerlijkheid
Terugkomst		15					Verlangen
Mindset			15-16				
Zorgen maken; gevoel van machteloosheid	17			16			Verlangen en gem
Oneerlijk aandoen				16			Eerlijkheid
Doemdenken	17			16			Eerlijkheid
We moeten eerlijk kijken				16			Eerlijkheid
Wat wil God zeggen?						16	Verlangen

Omkeer	17				19		Verlangen
Dood		20-21			19		Verlangen
Volmaakte; nieuwe wereld; wat komen gaat					17-18		Verlangen
Onvolmaakte					17-18; 19		Gemis
	Ruben	Susanne	Johanna	Emma	Thomas	Elisabeth	
Missen					17-18		Gemis
Koninkrijk van God		18					Verlangen
Betekenisloosheid	19	19			20		Gemis
Schokkend		19					Gemis
Zingeving; normen en waarden	19						Gemis
Overwinning; verlossing	22				20		Verlangen
Beperking van het zicht					20		Gemis
Begrijpen					20		Verlangen